MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

VIKTORIJA LAUČIŠKYTĖ
TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMOS CIVILINĖS TEISĖS SPECIALIZACIJA

ASMENS AUTONOMIJOS SUTARČIŲ TEISĖJE ĮGYVENDINIMO RIBOS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Dr. Doc. Solveiga Cirtautienė

Vilnius, 2009

TURINYS

1. ASMENS AUTONOMIJA BEI JOS TEISINIAI RIBOJIMAI 6
1.1. Asmens autonomijos samprata 6
1.2. Asmens autonomijos ribojimo pagrindai 8
1.2.1. Sąžiningumo reikalavimas kaip asmens autonomiją ribojantis veiksnys 9
1.2.2. Žmogaus teisės kaip asmens autonomiją ribojantis veiksnys 16
1.2.3. Valstybės solidarumo politika, nustatant asmens autonomijos ribas 20
1.3. Asmens autonomijos ribos Lietuvos Respublikos sutarčių teisėje 25
2. ASMENS AUTONOMIJOS ĮGYVENDINIMAS BEI JO RIBOJIMAI EUROPOS SĄJUNGOS SUTARČIŲ TEISĖJE 31
2.1. Sutarčių teisė ir ES 31
2.2. Asmens valios autonomija keturių ES garantuojamų laisvių atžvilgiu 32
2.2.1. ETT praktika, aktuali asmens autonomiškumo sutarčių teisėje klausimui 34
2.2.2. ES laisvių poveikio sutarčių teisei teorijos 38
2.3. Solidarumo politika ES bei jos instrumentai 39
2.3.1. Nuostatos, reguliuojančios sutarties turinį 40
2.3.2. Informacijos suteikimą reglamentuojančios normos 41
2.3.3. Sutarties turinį reglamentuojančių normų bei Informavimo taisyklių santykis 43
2.4. Asmens autonomijos ribojimai neprivalomo pobūdžio ES dokumentuose 45
2.4.1. Europos sutarčių teisės principai 46
2.4.2. Bendrosios pagrindų sistemos projektas 50
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI 60
LITERATŪROS SĄRAŠAS 64
SUMMARY 71

ĮVADAS

Temos problema ir aktualumas. Civiliniuose teisiniuose santykiuose dalyvaujame, siekdami patenkinti savo interesus, įgyvendinti savo teises. Dėl šios priežasties kiekvienam civilinės teisės subjektui yra itin svarbus jo galimybės veikti niekieno netrukdomam ribų klausimas. Civilinė teisė, kaip teisės šaka, pasižymi tuo, jog subjektas joje yra labiausiai autonomiškas. Tai nulemia vyraujantis dispozityvumo principas, kurio esmė – leidžiama viskas, kas neuždrausta. Tačiau, dėl tos priežasties, kad asmuo pats sau yra nepakankamas ir jam tenka gyventi visuomenėje su kitais jos nariais, dispozityvumo principas, kaip ir pats asmens autonomiškumas civilinėje teisėje, privalo turėti ribas. Net ir kasdieniniam asmens elgesiui keliami atidumo, protingumo, atsargumo reikalavimai. Tai patvirtina deliktinės atsakomybės, ypač pareigos atlyginti žalą už neturtinių asmens teisių pažeidimą, pripažinimas.

Labiausiai civilinėje teisėje asmens autonomiškumas atsispindi sutarčių teisės institute. Ypač – nagrinėjant sutarčių laisvės principą – esminę sutarčių teisės idėją. Remiantis šiuo principu funkcionuoja visa ekonomika.

Vienu ar kitu būdu kiekvienas asmuo kasdien dalyvauja sutartiniuose santykiuose. Todėl ir asmens autonomijos įgyvendinimo sutarčių teisėje ribų klausimas aktualus tiek valstybei, tiek visai visuomenei, tiek atskiram jos nariui. Sutarčių teisės dinamika bei asmens autonomijos ribojimų nustatymo sudėtingumas nulemia tai, jog sutarčių laisvės principo įgyvendinimo ribojimų analizė bus reikalinga nuolat.

Temos ištyrimo lygis ir darbo naujumas. Nors sutarčių laisvės principas laikomas kertine visos sutarčių teisės idėja, šio principo platumas bei dinamika nulemia, jog ne visi ribojimo aspektai yra išnagrinėti. Dažnai tiek teorijoje, tiek praktikoje išsakomas teiginys, kad asmens autonomija sutarčių teisėje yra esminė vertybė, kuri, negali egzistuoti neribojama, tačiau detalesnės analizės nepateikiama. Nėra gilinamasi, kokie turi būti šie ribojimai bei kokiomis priemonėmis asmens autonomija turėtų būti varžoma. Susidariusi paradoksali situacija, jog vieno esminių civilinės teisės principų ribų nustatymo klausimui nėra skiriama pakankamai dėmesio.

Šiame darbe į asmens autonomijos sutarčių teisėje ribų klausimą siekiama pažiūrėti netradiciniais aspektais. Analizuojamas sąžiningumo principas kaip sutarčių laisvę ribojantis veiksnys, valstybių vykdoma solidarumo politika, kuria remiamasi, varžant asmens autonomiją sutarčių teisėje, bei žmogaus teisių doktrinos poveikis santykiams tarp sutarties šalių. Taip pat daug dėmesio bus skiriama Europos Sąjungos teisės, kaip savitos sistemos, įtakai sutarčių teisei, siekiant nustatyti jos poveikį asmens valios autonomijos įgyvendinimui.

Lietuvoje civilinę teisę bei asmens autonomijos ribas joje yra tyrę bei mokslinius darbus publikavę V. Pakalniškis, E. Baranauskas, D. Ambrasienė, J. Gumbis. Visi šie autoriai sutarčių laisvės ribų nustatymo temą palietė tik netiesiogiai, kiek ji buvo svarbi jų nagrinėtų problemų rėmuose. Taigi Lietuvos teisės moksle, šio darbo autorės duomenimis, nebuvo atlikta mokslinio tyrimo, kuris nagrinėtų asmens autonomijos sutarčių teisėje ribų temą šio darbo autorės pasirinktais aspektais.

Asmens autonomijos bei jos ribų sutarčių teisėje tematikai dėmesio yra skyrę užsienio mokslininkai. Paminėtini H. Beale, R. Zimmermann, C. Elliott, J. Gordley, S. Grundmann, M. W. Hesselik, Ch. Mak, J. W. Rutgers, R. Brownsword, M. Trebilcock, B. McDowell, M. Pettit. Vis dėlto šie autoriai apsiribojo pavienių problemų tyrimu, tokiu būdu palikdami tam tikras sritis apskritai nenagrinėtas.

Darbo tikslas – atskleisti tinkamo asmens autonomijos ribų sutarčių teisėje nustatymo tikslus, priežastis bei priemones.

Darbo uždaviniai. Siekiant aukščiau apibrėžto tikslo, bus siekiama įgyvendinti šiuos uždavinius:

1. atskleisti teisės moksle pateikiamą asmens autonomijos sutarčių teisėje turinį bei šios idėjos svarbą;
2. išsamiai išanalizuoti kai kuriuos sutarčių laisvės principą įtvirtinančius teisės aktus bei dokumentus;
3. išnagrinėti nacionalinių teismų ir Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktiką, aktualią asmens autonomijos sutarčių teisei įgyvendinimo riboms;
4. išanalizuoti ir palyginti sutarčių laisvės principo įgyvendinimo ribų skirtumus įvairiose valstybėse, Europos Sąjungos teisėje.
5. moksliškai apibendrinti atskleistas sutarčių laisvės principo ribojimo taisykles ir įvertinti tendencijas.

Tyrimo objektas – sutarčių laisvės principo išimtys, įtvirtintos teisės doktrinoje, teismų praktikoje, teisės aktuose, neprivalomuose dokumentuose.

Tyrimo dalykas – sutarčių laisvės principo išimčių, įtvirtintų teisės doktrinoje, teismų praktikoje bei teisės aktuose turinys, pagrįstumas bei proporcingumas siekiamam tikslui.

Darbo hipotezė – asmens autonomijos sutarčių teisėje įgyvendinimą riboja efektyvios teisinės ir ekonominės sistemos poreikis.

Darbo etapai. Pirmajame šio darbo etape nagrinėjami asmens autonomijos sutarčių teisėje bendrieji klausimai: asmens autonomijos samprata, sąžiningumo standartas, kaip asmens autonomiją

ribojantis veiksnys, valstybės sutarčių teisėje vykdoma solidarumo politika, žmogaus teisės, kaip sutarčių laisvę ribojanti kategorija, taip pat asmens autonomijos ribų Lietuvos Respublikos sutarčių teisėje nustatymo klausimai. Antrajame šio darbo etape nagrinėjamos asmens autonomijos ribos Europos Sąjungos sutarčių teisėje: keturių sąjungos pamatinių laisvių santykis su asmens autonomijos įgyvendinimu sutarčių teisėje, Europos Bendrijų Teisingumo Teismo praktika, aktuali sutarčių laisvės ribojimams, asmens autonomijos ribojimai neprivalomuose, tačiau itin reikšminguose dokumentuose.

Darbe naudojami teoriniai ir empiriniai metodai. Šiame darbe tikslui pasiekti bei uždaviniams įgyvendinti naudojami teoriniai analizės, apibendrinimo, lyginimo metodai bei empirinis dokumentų analizės metodas.

Analizės metodas plačiai naudojamas iš teisės aktų, teisės doktrinos bei praktikos atskleisti asmens autonomijos įgyvendinimo sutarčių teisėje ribojimo atvejus, požymius, taisykles.

Lyginimo metodas naudojamas, siekiant palyginti skirtingus asmens autonomijos ribojimo instrumentus, sutarčių laisvės ribų įtvirtinimo ypatybes skirtingose valstybėse bei įvairiuose dokumentuose, teisės aktuose, teismų sprendimuose.

Dokumentų analizės metodas plačiai naudojamas, siekiant tiksliai nustatyti teisės aktuose bei dokumentuose įtvirtintas nuostatas, taip pat teismų bei kitų institucijų sprendimuose išdėstytą informaciją.

Apibendrinimo metodas naudojamas, siekiant atspindėti teisės aktuose, teisės doktrinoje bei tesimų praktikoje atskleistas bendrąsias asmens autonomijos sutarčių teisėje ribojimų taisykles, priežastis, tendencijas.

Pagrindinės darbe naudojamos sąvokos ir sutrumpinimai:

ES – Europos Sąjunga

ETT – Europos Bendrijų Teisingumo Teismas;

LAT – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas;

CBS – Civilinių bylų skyrius;

c. b. – civilinė byla;

kat. – kategorija.

1. ASMENS AUTONOMIJA BEI JOS TEISINIAI RIBOJIMAI

1.1. Asmens autonomijos samprata

Asmens autonomija gali būti trumpai apibūdinta kaip galimybė pačiam priimti sprendimus be kitų subjektų įsikišimo. Ji dažnai aptariama moraliniu, filosofiniu, politiniu aspektais. Ši kategorija yra pabrėžiama taip pat ir teisės srityje, kur asmens autonomijos klausimas dažniausiai nagrinėjamas asmens ir valstybės santykyje. „Teisė gina įvairių grupių laisvę ir autonomiją, nubrėždama linijas, apibrėžiančias jų savęs valdymo ribas. Tai daro autonomiją pačią savaime neišvengiamu teisės produktu. Autonomija yra ne tik neišvengiamas, tačiau ir trokštamas teisėtumo rezultatas, nes laisvė (todėl ir autonomija tam tikru mastu) yra centrinis teisingumo elementas“[1].

Asmens gyvenimas visuomenėje nulemia, jog neribota laisvė negali būti leidžiama, nes asmens interesai patys savaime nesibaigia, tik susidūrę su kito asmens interesų sfera. Asmuo yra laisvas elgtis pagal savo norus bei troškimus tol, kol nepažeidžia kito asmens teisių. Ši teisinė taisyklė yra žinoma jau ne vieną šimtmetį. Kiekvieno iš mūsų teisės baigiasi ten, kur prasideda kito asmens teisės. Tad, akivaizdu, jog asmens autonomija negali būti neribota. Yra nuomonių, kad teisė yra reikalinga dėl asmenų netobulumo. Tačiau tokiai idėjai galima oponuoti, teigiant, jog būtent žmonių neribotumas, jų nuolatinis siekis gyventi dar geriau ir yra visuomenės pažangos bei tobulėjimo skatintojas. Valstybei tenka be galo svarbi pareiga reguliuoti savo visuomenės narių gyvenimą taip, jog, viena vertus, tarp atskirų asmenų interesų būtų pusiausvyra ir nebūtų iš esmės paneigiamos nei vieno subjekto teisės, kita vertus, siekiant užkirsti kelią galimai interesų disproporcijai, nebūtų nustatytas toks reguliavimas, kuris neprotingai varžytų jos subjektų veiksmus, atliekamus dėl geresnio gyvenimo, kurie ir nulemia tų subjektų, kartu ir visos visuomenės tobulėjimą bei pažangą. Pasak Hegelio, šiuolaikinis socialinis pasaulis gali tinkamai funkcionuoti tik tuo atveju, jei asmenims bus leista siekti plataus spektro individualių tikslų. Taip pat turi būti suteikta pakankamai priemonių, kuriomis naudodamiesi asmenys galėtų realizuoti savo laisvę, suteikdami jai konkrečią ir apibrėžtą formą[2].

Civilinėje teisėje asmens autonomija dažnai nagrinėjama per deliktų teisės prizmę. Asmens autonomija negali pasireikšti kito asmens teisių pažeidimu. Jau minėta taisyklė, jog kiekvienas subjektas, funkcionuodamas ne atskirai savo erdvėje, o visuomenėje, kurioje susiduria su daugeliu kitų taip pat funkcionuojančių subjektų, privalo elgtis taip, kad jo teisių įgyvendinimas nepažeistų kitų asmenų teisių, deliktinėje teisėje pasireiškia tuo, jog tokių pažeidimų atveju asmeniui kyla

[1] Sellers M. Autonomy in the Law. - Dordrecht : Springer, 2007. P. 2.
[2] McCracken Ch. Hegel and the autonomy of contract law // Texas Law Review, 1999. Nr. 77:719. P. 741.

neabejotina pareiga atsakyti už savo veiksmus, sukėlusius neigiamas pasekmes. Taigi, asmens autonomija deliktų teisėje svarbi savo ribomis – tik ribota autonomija yra teisėta autonomija.

Kitoje stambioje civilinės teisės pošakėje - sutarčių teisėje - asmens autonomija pasireiškia per sutarčių laisvės principą. Tam, kad būtų galima tinkamai atskleisti asmens autonomijos sutarčių teisėje klausimo aktualumą, reikia aptarti pačios sutarčių teisės svarbą. „Sutarčių teisė turi daug „tikslų“ tačiau centrinis yra paremti ir kontroliuoti milijonus sutarčių, kurios bendrai sudaro „rinkos ekonomiką“[3]. Taigi akivaizdu, kad sutarčių teisė yra ekonomikos sistemos kita pusė, be kurios rinkos ekonomika apskritai negalėtų funkcionuoti. Sutarčių laisvės ir ekonomikos sąsaja nėra nauja idėja. Jau devynioliktajame amžiuje daugelis filosofų, ekonomistų ir teisėjų sutarčių laisvę laikė tikslu savaime. Filosofiškai ši idėja buvo grindžiama sutarties „valios teorija“, o ekonomiškai – *laissez faire* liberalizmu[4].

Dėl tos priežasties, kad sutarčių teisė yra šiuolaikinės visuomenės veikimo ekonomikoje instrumentas – jos būtina sąlyga, autonomijos klausimas sutarčių teisėje taip pat yra labai aktualus. Kaip minėta, asmens autonomijos įgyvendinimas sutarčių teisėje pasireiškia per sutarčių laisvės principo įgyvendinimą. „Sutarties laisvės principas yra civilinės teisės subjekto autonomiškumo išraiška, jis sudaro prielaidas tvarkant savo turtinius santykius veikti iniciatyviai ir naudingai“[5]. Sutarčių laisve dažniausiai laikoma asmens teise nuspręsti sudaryti sutartį ar jos nesudaryti, su kuo šią sutartį sudaryti bei kokiomis sąlygomis sudaryti sutartį. Taip pat sutarčių laisvė gali analizuojama dviem skirtingom perspektyvom: pirmoji nukreipia į autonomiško asmens gebėjimą sukurti sutartinį santykį ar teisinį poveikį. Antroji - į egzistuojančią jo galimybę pasirinkti iš kelių galimų susitarimo variantų tam pačiam tikslui pasiekti[6]. Kai kurie autoriai sutarčių laisvės turinį paaiškina dar detaliau: dominuojančios sutarčių laisvės teorijos prielaidos yra šios: (1) sutarties šalys yra palyginti lygiavertėje derybų bei suvokimo padėtyje; (2) kiekviena šalis žino ar turi galimybę gauti visą esminę informaciją; (3) šalys laikosi „ištiestos rankos“ principo; ir (4) šalys derasi ne tik dėl galimybės sudaryti sandorį, tačiau ir dėl pagrindinių sutarties sąlygų. Bet kuri sutartis, tenkinanti šias sąlygas, yra sąmoningo laisvo pasirinkimo rezultatas[7].

Be abejo, sutarčių teisėje asmens autonomiškumas taip pat negali būti neribotas. Tačiau šių ribų nustatymas yra be galo sunkus uždavinys. Tam, kad būtų galima teisingai nubrėžti asmens autonomijos įgyvendinimo ribas, jas nustatantis subjektas – įstatymų leidžiamoji valdžia – turi

[3] Beale H. G., Bishop W. D., Furmston M. P. Contract: cases and materials. - Oxford: Oxford University Press, 2006. P. 6.
[4] Beale H. G. Chitty on contracts. Twenty – ninth edition. Volume I. General principles. - London: Sweet & Maxwell, 2004. P. 1-011
[5] Baranauskas E., Pakalniškis V. Karulaitytė - Kvainauskienė I. ir kt. ir kiti. Civilinė teisė. Bendroji dalis. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 73.
[6] Bar Ch., Drobnig U. The interaction of contract law and tort and property law in Europe: a comparative study. - München: Sellier European Law Publishers, 2004. P. 356.
[7] McDowell B. Party autonomy in contract remedies // Boston University Law Review. 1977. P. 429.

paisyti paties to fakto, kad jai galias suteikia tie patys individai, kurių autonomijos ribų klausimas yra sprendžiamas. Neturi būti leidžiamas toks įstatymų leidžiamosios valdžios elgesys, kuris ribotų asmenų autonomiją daugiau nei būtina demokratinėje visuomenėje. Kita vertus, individai turi prisiminti, kokiam tikslui buvo suteiktos galios įstatymų leidžiamajai valdžiai. Pripažįstama, kad neribota autonomija nėra galima, nes susiklostytų situacija, kai asmenų teises varžytų kiti asmenys, paisantys tik savo interesų. Dėl šios priežasties neribota autonomija reikštų tik dar labiau nepagrįstus ir neteisėtus ribojimus. Taip pat reikia nepamiršti, kad visas institucijas sudaro tokie patys individai, sutarčių teisėje veikiantys lygiai tokiomis pat teisėmis. Tad, ribodami asmenų teises autonomiškai veikti sutarčių teisėje, šie asmenys riboja ir savo teises. Taip pat tas pats privatus asmuo, ginantis savo teisę į autonomiją, bet kuriuo momentu gali atsidurti kitoje suinteresuotoje pusėje, kai kitas subjektas ketins pasinaudoti savo teisėmis, keldamas grėsmę ar pažeisdamas kitų teises. Akivaizdu, jog toks uždaras ratas tik dar kartą primena, kad asmens autonomijos ribų nustatymo klausimas yra labai subtilus bei sudėtingas, tačiau aktualus kiekvienam.

1.2. Asmens autonomijos ribojimo pagrindai

Asmens autonomija ribojama, remiantis įvairiomis teorijomis. Subjektas, turintis nustatyti šias ribas, pasirenka tam tikras vertybes, kurių apsauga pateisinamas įsikišimas į privačių asmenų sutartinius santykius. Šių vertybių parinkimas yra sunkus bei keliantis daug prieštaringų nuomonių uždavinys. „Teisė, pavyzdžiui, egzistuoja tam, kad apsaugotų teisingumą, tiek, kiek ji tik gali, bet yra tam tikrų teisingumo elementų, kurie negali būti apsaugoti teisės, ar bent jau neturėtų būti“[8]. Pavyzdys gali būti atlygintinės surogacijos sutartis, kuria moteris sutinka už atlygį būti dirbtinai apvaisinta ir išnešioti bei pagimdyti kitos poros kūdikį, kurį po gimdymo atiduotų minėtai porai. Tokių sutarčių įteisinimas kelia daug diskusijų[9]. Nesutariama, ar tai turėtų būti palikta laisvam asmenų apsisprendimui.

Asmens autonomijai itin svarbu, jog jos įgyvendinimas nebūtų ribojamas tais atvejais, kai tai nėra būtina: „Diskusijos apie autonomiją visada turi reikštis klausimu, kur tiksliai nubrėžti ribą tarp „viešos“ ir „privačios“ sferų, kad geriau būtų nustatyta sritis, kurioje individai, organizacijos ar valstybės turėtų būti autonomiški, bei tas sritis, kuriose turėtų būti išorinė kontrolė“[10].

Šiame darbe stengiamasi ne aptarti visus asmens autonomijos ribojimo kriterijus, o analizuoti kai kurių kriterijų parinkimo bei naudojimo problematiškumą. Bus skiriama mažiau

[8] Sellers M. Autonomy in the Law. - Dordrecht : Springer, 2007. P. 4.
[9] Pettit M. Freedom, freedom of contract, and the "rise and fall" // Boston university law review. 1999. Nr. 79:263. P. 284-285.
[10] Sellers M. Autonomy in the Law. - Dordrecht: Springer, 2007. P. 5.

dėmesio literatūroje gausiai aptartiems visuomenės ar viešajam interesui, kaip asmens autonomiją ribojimus pateisinantiems veiksniams, šie klausimai bus paliesti, analizuojant kitus aspektus.

1.2.1. Sąžiningumo reikalavimas kaip asmens autonomiją ribojantis veiksnys

Asmens autonomija sutarčių teisėje ribojama reikalavimu veikti, laikantis sąžiningumo (lot. *bona fides*, angl. *good faith, good faith and fair dealing*) principo. Tai nėra asmens autonomijos ribojimas tuo aspektu, kai yra kalbama apie draudimą pasinaudoti viena iš jau aptartų sutarčių laisvės principo esmę sudarančių teisių. Tai - įpareigojimas nesinaudoti nepateisinamais metodais.

Neįmanoma nustatyti konkretaus šios taisyklės turinio. Ji gali skirtis tiek priklausomai nuo valstybės teisinių tradicijų, tiek nuo istorinio laikmečio, tiek nuo visuomenės bei joje kylančių teisinių ginčų – t.y., nuo to, kokio turinio taisyklės poreikis yra iškilęs. Puikus pavyzdys galėtų būti Jungtinių Amerikos Valstijų teisinė sistema, kurioje šis principas buvo įgavęs tris reikšmes. Pirmiausia, sąžiningumu laikytas elgesys, atitinkantis fundamentalius sutarčių teisės principus, tik pavadintus kitu pavadinimu. Antra koncepcija rėmėsi idėja, jog sąžiningumo reikalavimas pats savo turinio neturi, tačiau jis apibrėžia, kas yra netinkamas elgesys, galintis pasirodyti įvairiausiais pavidalais. Pagal trečią koncepciją, šis principas varžo sutarties šalį naudotis jai sutarties suteiktomis teisėmis tokiu būdu, kuris neatitiktų kitos sutarties šalies pagrįstų lūkesčių[11]. Darbo autorei antrojo tipo sąžiningumo taisyklės aiškinimas pasirodė itin įdomus. Tokia teorija, nors ir neįprasta, tačiau pakankamai pagrįsta, nes tokios nuostatos tikslas ir yra užkirsti kelią sutarčių teisėje nepriimtinam elgesiui. Remiantis tokiu požiūriu, patį sąžiningo elgesio turinį atskleisti nėra būtina, nes svarbu yra ne tai, jog asmenys elgtųsi sąžiningai, tačiau tai, jog nesielgtų nesąžiningai. Toks požiūris yra palankus, siekiant per daug neapriboti asmenų, besinaudojančių savo autonomiškumu sutarčių teisėje. Tol, kol asmenys nesielgia nesąžiningai, jie gali laisvai naudotis sutarčių laisve. Pavyzdys galėtų būti tam tikros, ne itin svarbios informacijos atskleidimas. Pardavėjas, suvokdamas, jog tam tikra informacija nėra aktuali tokio pobūdžio sandoriuose, taip pat neaktuali konkrečiam pirkėjui, su kuriuo jis sudaro sutartį, neprivalo atskleisti informacijos, kuri, jo pagrįstu manymu, apkrautų derybų procesą, tačiau nepadarytų įtakos galutiniam pirkėjo sprendimui. Be abejo, jis būtų labai sąžiningas, jei atskleistų visą turimą informaciją be išimčių, tačiau, ar jis tampa nesąžiningu vien dėl to, jog sąmoningai neatskleidžia ne itin svarbios informacijos. Be abejo, šis klausimas yra diskusinis. Galima būtų teigti, jog bet koks elgesys, kuris nėra nesąžiningas, yra sąžiningas, ir tolimesnių ginčų nebūtų.

[11]Farnsworth E. A. Duties of good faith and fair dealing under UNIDROIT principles, relevant international conventions, and national laws. 1995 P. 59-60 // www.heinoline.org; prisijungimo laikas: 2009-09-23.

Kritikuojant šią nuostatą dažnai remiamasi argumentu, jog sąžiningumas yra moralinė kategorija, todėl netinkama teisinei sistemai, kurioje reglamentavimas privalo būti itin aiškus, pagrįstas, objektyvus bei nuspėjamas. Šio darbo autorė sutinka su teiginiu, jog sąžiningumo nuostata tam tikru aspektu yra neatsiejama nuo moralumo. Vis dėlto, toks jos pobūdis sutarčių teisėje įgauna kiek kitokią prasmę. „Viena vertus, sakoma, jog jis yra pats savaime moralinis standartas, teisinis - etinis principas, sąžiningumas reiškia dorumą, atvirumą, lojalumą ir kita. Dažnai minima, jog sąžiningumo standartas iš esmės reiškia, kad šalis turėtų atsižvelgti į kitos šalies interesus. Kita vertus, sąžiningumas laikomas vartais, per kuriuos moralinės vertybės patenka į teisę“[12]. Taigi, taip šis moralumas yra pritaikytas teisinei sistemai – reikalavimas nustatomas ne asmens įsitikinimams, o jo elgesiui su kitais asmenimis. Reikalaujama neįgyvendinti savo teisių, pažeidžiant kitų asmenų teises ar teisėtus interesus. Toks reikalavimas yra įprastas teisiniams santykiams, todėl sąžiningumo standartas, reglamentuojant sutartinius teisinius santykius, yra visiškai priimtinas, net rekomenduotinas.

Reikia paminėti, jog tam tikrais atvejais vartojama dviguba sąžiningumo bei sąžiningos dalykinės praktikos (angl. *good faith and fair dealing*) sąvoka. Skirtingos valstybės bei skirtingi dokumentai tokiai nuostata ne visuomet suteikia vienodą reikšmę. Tokio skirtingo turinio suteikimo pavyzdys bus pateiktas vėliau šiame darbe. Tačiau, galima teigti, jog taip suformuluoto reikalavimo turinys apibendrintai gali būti prilyginamas sąžiningumo sutartiniuose santykiuose reikalavimui.

Nemėginant atskleisti tikslaus sąžiningumo nuostatos turinio, galima nagrinėti jo poveikį sutarčių laisvei. Ši nuostata yra reikalavimas asmens elgesiui, tuo pačiu – asmens autonomiškumo įgyvendinimui. „Terminas „sąžiningumas“ <...>, kaip vadina kontinentinės teisės specialistai, turi objektyvią prasmę: sąžiningumas yra labiau detalizuotas, bet vis dar visiškai bendras teisės normų vardiklis, grindžiamas pareiga veikti suderinamai su tinkamo elgesio normomis, kaip reikalaujama konkrečioje visuomenėje. Šalies subjektyvūs ketinimai šiuo atveju yra didžiąja dalimi nesvarbūs“[13]. Taigi, akivaizdu, jog sąžiningumo reikalavimas įpareigoja rinkos dalyvius sutarčių teisės suteiktais teisių įgyvendinimo būdais nesinaudoti netinkamu būdu. Šis principas „...suteikia galimybę interpretuoti, papildyti ir pataisyti sutartis ir, tokiu būdu, prižiūrėti, kaip šalys naudojasi savo autonomija“[14].

Bona fides principas buvo žinomas jau senovės Romoje. Šiandien jis randamas daugelio valstybių teisėje. Ši koncepcija itin išplėtota Vokietijos teisinėje sistemoje, kurioje tai yra *treu und*

[12] Hartkamp A. Towards European Civil Code. - Nijmegen: Kluwer Law International, 2004. P. 472.
[13] Erp S. V. Good faith: A concept „unworkable in practice“?“ / Tilburg foreign law review. Vol. 1. Nr. 3. 1991-1992. P.1.
[14] Mak Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy, and England. - Austin (Tex.): Kluwer Law International, 2008. P. 32.

glauben reikalavimas, verčiamas kaip ištikimybė ir pasitikėjimas. Vokietijos sutarčių teisėje ši ištikimybė ir pasitikėjimas „apibrėžia būdus, kaip turi būti vykdoma sutartis, taip pat duoda pradžią papildomoms ar pagalbinėms pareigoms, kurios gali kilti iš sutarties: informavimo, dokumentacijos, bendradarbiavimo, apsaugos, atskleidimo ir pan. Šios pareigos taip pat gali būti taikomos ir ikisurtatinių santykių situacijai ir jos gali tęstis po to, kai sutartis buvo įvykdyta...“[15]. „„Objektyvusis“ sąžiningumas <...> nustato elgesio standartus, kuriuos turi atitikti šalies elgesys ir pagal kuriuos jis turi būti vertinamas... <...> Jis nustato doro, lojalaus, atidaus elgesio, veikimo, atsižvelgiant į kitos šalies interesus, standartus, ir reiškia pagrįsto pasitikėjimo apsaugą“[16]. Nagrinėjant Vokietijos civilinio kodekso 242 str. įtvirtintą nuostatą, kuri numato sąžiningo elgesio reikalavimą, pastebėta, jog „Nors gramatinė teksto interpretacija leistų daryti išvadą, kad nuostata reguliuoja tik būdus, pagal kuriuos turėtų būti vykdoma sutartis, jau seniai pripažįstama, kad jos apimtis platesnė. Teismų praktikoje ir literatūroje bendras teisinis principas buvo išplėtotas iš šios nuostatos, manant, kad kiekvienas turėtų veikti, laikydamasis sąžiningumo principo, kai įgyvendina savo teises ar vykdo savo pareigas“[17]. Reikia pastebėti, kad, analizuojant tokios nuostatos funkcijas, be konkretizavimo, papildymo, taisymo, bei, tam tikrais atvejais, pagrindo reikalauti kompensacijos buvimo funkcijų, išskirta ir ribojimo funkcija[18], tad toks šios nuostatos pobūdis pripažįstamas teigiamu.

Kitas pavyzdys - Didžiosios Britanijos sutarčių teisė, kurioje sąžiningumo principui nejaučiama tokio prielankumo. Istoriškai ši nuostata buvo perkelta į teisinę sistemą. Būtent tai, jog ši nuostata ne natūraliai išsiplėtojo, o atsidūrė teisinėje sistemoje dirbtinai, ir sukelia kai kurių autorių neigiamą požiūrį į jos sukeliamas pasekmes[19]. Didžiosios Britanijos teisėje sąžiningumo (*good faith*) koncepcija vertinama kaip sukurianti nemažai pavojų. „Ir iš teisų, dažnai teigiama, kad Anglijos sutarčių teisė nepripažįsta bendrosios sąžiningumo koncepcijos. Ji toleruoja tam tikrą moralinį nejautrumą, siekiant ekonominio efektyvumo ir bylos teisinio rezultato nuspėjamumą vertina labiau nei absoliutų teisingumą <...> Pareiga derėtis, laikantis sąžiningumo principo, net buvo apibūdinta kaip natūraliai nesuderinama su šalių rungimosi padėtimi derybose bei neįgyvendinama praktikoje“[20]. Ir toks požiūris yra pakankamai pagrįstas, kai į situaciją žiūrima ekonomisto, tačiau ne socialinio darbuotojo akimis. Vis dėlto, negalima būtų teigti, kad Didžiosios Britanijos teisėje

[15] Cituota pagal.: Zimmermann R., Whittaker S. Good faith in European Contract Law. - Cambridge: Cambridge University Press, 2008. P. 24.
[16] Ten pat. P. 30.
[17] Cituota pagal.: Mak Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy, and England. - Austin (Tex.): Kluwer Law International, 2008. P. 34.
[18] Ten pat.
[19] Teubner G. Legal Irritants: Good faith in British Law or How Unifying Law Ends Up in New Divergences // Modern Law Review, 1998. Nr. 61. P. 11-32.
[20] Cituota pagal.: Zimmermann R., Whittaker S. Good faith in European Contract Law. - Cambridge: Cambridge University Press, 2008. P. 15.

pateisinamas nesąžiningas sutarties šalių elgesys, taip suteikiant asmenims teisę įgyvendinti jų autonomiškumą neribotai. Šios valstybės teisės sistemoje nėra bendros sąžiningo elgesio reikalavimo koncepcijos, tačiau tokios nuostatos yra įtvirtintos teisės normose, reglamentuojančiose konkrečius teisinius santykius. Taip pat, Didžiosios Britanijos teisininkai dažnai pasiekia panašius rezultatus, kokie yra pasiekiami bendrąja sąžiningumo koncepcija, naudodamiesi kitomis, ne tokiomis abstrakčiomis bei atviromis taisyklėmis[21]. „Vis dėlto, aišku, jog sutarties sąlygų vertinimas, atsižvelgiant į tai, kaip jas vertintų protingas asmuo, arba sąlygų prasmės atskleidimas, kai viena šalis yra laikoma atsakinga už sutarties dalyko defektus, kurie nebuvo atskleisti prieš sutarties sudarymą, veda prie panašių teisinių pasekmių, prie kurių privestų kitose sistemose naudojamas bendras sąžiningumo reikalavimas. <...> nėra jokio skirtumo tarp objektyvaus sąžiningumo reikalavimo ir protingų šalių lūkesčių“[22]. Tad, suvokiant, jog sąžiningumo normos taikymo rezultatų siekiama ir Didžiosios Britanijos teisėje, galima daryti išvadą, jog šios normos egzistavimui pritariama. Šios valstybės teisinėje sistemoje tiesiog to siekiama kitomis priemonėmis. Reikia pripažinti, jog svarbus yra pats rezultatas, ir kiekviena valstybė turi teisę pasirinkti, kokiomis būdais jį pasiekti.

Šio darbo tikslas nėra atskleisti sąžiningumo reikalavimo turinį įvairiose valstybėse. Šiais dviem pavyzdžiais siekiama parodyti sąžiningumo reikalavimo problematiškumą bei itin skirtingą valstybių požiūrį į jį.

Galima iškelti klausimą, ar sutarties šalys pačia sutartimi gali atsisakyti pareigos laikytis sąžiningumo normos. Net, jei tokio tiesioginio draudimo nėra įtvirtinta teisės akte, šio darbo autorės nuomone, toks atsisakymas negaliotų. Pats sąžiningo elgesio reikalavimo atsisakymas nebūtų laikomas tinkamu elgesiu. Be to, sunku būtų sugalvoti tokio noro priežastis. Vis dėlto, yra nuomonių, jog tam tikras šalių įsikišimas į šio principo turinį yra galimas. Kai kurie autoriai teigia, jog, net jei šalys negali atsisakyti sąžiningumo pareigos, jos gali apibūdinti savo įsipareigojimus tokiu būdu, kad efektyviai eliminuotų šią pareigą[23]. Be abejo, toks susitarimas konkretizuoti sąžiningumo standartą galiotų tik tiek, kiek jis nepažeistų imperatyvių teisės normų bei kitų asmenų interesų. Nėra abejones, jog šalys gali daryti įtaką sąžiningumo nuostatos turiniui jų tarpusavio santykiuose, sutartimi nustatydamos griežtesnius reikalavimus savo elgesiui.

Sąžiningumo nuostata įtvirtinta ne tik atskirų valstybių teisės aktuose, ją galima rasti ir tarptautiniuose, sutarčių teisei svarbiuose dokumentuose, pavyzdžiui, 1980 m. Jungtinių Tautų

[21] Mak Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy, and England. - Austin (Tex.): Kluwer Law International, 2008. P. 37.
[22] Cituota pagal.: Zimmermann R., Whittaker S. Good faith in European Contract Law. - Cambridge: Cambridge University Press, 2008. P. 45-46.
[23] Farnsworth E. A. Duties of good faith and fair dealing under UNIDROIT principles, relevant international conventions, and national laws. 1995. P. 62 // www.heinoline.org, prisijungimo laikas: 2009-09-23.

konvencijoje dėl tarptautinio prekių pirkimo–pardavimo sutarčių[24] ar 1988 m. Otavos konvencijoje dėl tarptautinio faktoringo[25]. Sąžiningumo nuostata reikšminga ir 1994 m. Tarptautinio privatinės teisės instituto sukurtuose Tarptautiniuose komercinių sutarčių principuose (toliau bus vadinama *UNIDROIT*). Šio dokumento sukūrimas padarė didelę įtaką komercinei teisei. „Nuo jų publikacijos, UNIDROIT principai sulaukė didelio susidomėjimo tarptautiniu mastu. Taigi jie buvo daugybės simpoziumų ir konferencijų tema, jie generavo žymų kiekį literatūros, jie padarė įtaką nacionalinių įstatymų reformų projektams, jie vaidino vaidmenį, sudarant tarptautines komercines sutartis, buvo vis dažniau naudojami arbitražo tribunolų, ir, retkarčiais, net nacionalinių teismų“[26]. 2004 m. UNIDROIT buvo papildyti ir kiek pakeisti naujoje redakcijoje.

Tai, jog UNIDROIT principai taikomi tik tarptautiniams komerciniams santykiams, nulėmė, jog šis dokumentas nereglamentuoja vartojimo santykių. Šios asmens autonomijos ribojimus dažnai nulemiančios srities išskyrimas bei visų tarptautinių komercinių santykių specifika leidžia spėti, jog UNIDROIT principų nuostatos turėtų būti orientuotos į sutarčių laisvės principo efektyvų įgyvendinimą. Tačiau, reikia paminėti, jog ne visi autoriai mano, jog šis dokumento taikymas yra palankus tarptautiniuose komerciniuose santykiuose[27].

Sąžiningumo nuostatos reikšmė pabrėžiama oficialiame 1994 m. UNIDROIT principų komentare: „...sąžiningumas gali būti laikomas viena iš pagrindinių idėjų, kuriais grindžiami Principai. Nurodoma, jog bendra taisyklė, jog kiekviena šalis turi veikti, laikydamasi sąžiningumo reikalavimo. Šios normos 1 dalis aiškiai parodo, jog, net ir tais atvejais, kai Principuose nebus specialiosios normos, šalių elgesys sutarties galiojimo metu, įskaitant derybų procesą, turi atitikti sąžiningumo reikalavimą“[28]. 2009 m. parengtame Oksfordo universiteto komentare teigiama, jog šia programine nuostata siekiama teisėtų interesų apsaugos, adekvatumo konkrečiose situacijose ir dažnai tiesiog protingo rezultato[29].

Bendrasis sąžiningumo reikalavimas yra numatytas UNIDROIT 1.7[30] str. Jis taip pat įtvirtintas daugybėje kitų nuostatų. „Pareiga elgtis, laikantis 1.7 str. įtvirtinto sąžiningumo

---

[24] Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių // Valstybės žinios. 1995, Nr. 102-2283. 7 str.
[25] UNIDROIT Convention on International Factoring // http://www.unidroit.org/english/conventions/1988factoring/1988factoring-e.htm; prisijungimo laikas: 2009-09-13. 4 str., 6 str.
[26] Vogenauer S, Kleinheisterkamp J. The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004 in Comparative Perspective. - Oxford; New York: Oxford University Press, 2009. P. 4.
[27] Richard H. A Businessman‘s View of the UNIDROIT Principles // Journal of International Arbitration. 1996 // www.heinonline.org, prisijungimo laikas: 2009–09-01.
[28] UNIDROIT Principles of international commercial contracts. 1994. Integral version. P. 17 // http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm prisijungimo laikas: 2009–07-22.
[29] Vogenauer S, Kleinheisterkamp J. The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004 in Comparative Perspective. - Oxford; New York: Oxford University Press, 2009. P. 114.
[30] UNIDROIT 1.7 str. Sąžiningumas
(1) Kiekviena šalis turi veikti, laikydamasi sąžiningumo principo tarptautinėje prekyboje.
(2) Šalys negali atsisakyti ar riboti šios pareigos.

reikalavimo yra itin plati. Ji tęsiasi per visas sutartinių santykių egzistavimo fazes“[31]. Toks nuostatos pripažinimas Tarptautiniame privatinės teisės institute leidžia daryti išvadą, kad kuriant UNIDROIT principus, buvo tikima sąžiningumo standarto racionalumu bei efektyvumu. Taip pat galima manyti, jog „Šios pareigos įtvirtinimas atspindi pasaulinę tendenciją suteikti sąžiningumo standartui daugiau reikšmės“[32].

Be abejo, tai, jog UNIDROIT principai yra skirti tarptautiniams komerciniams santykiams, sąžiningumo nuostatai juose suteikia kiek kitokią prasmę. Šalys susiduria su situacija, kuomet nustatyti šios nuostatos reikalavimą yra itin sunku, nes santykiuose dalyvauja skirtingų valstybių subjektai. Anksčiau minėti Vokietijos bei Anglijos pavyzdžiai primena, jog sąžiningumo nuostatos turinio bei šios nuostatos taikymo pagrįstumo suvokimas gali itin skirtis. Todėl UNIDROIT principų oficialiame komentare išaiškinama, jog sąžiningumo nuostata turi būti taikoma bei aiškinama būtent tarptautinių komercinių santykių kontekste: „Nuoroda į „sąžiningumo tarptautiniuose santykiuose nuostatą“ aiškiai pabrėžia, jog Principų kontekste neturi būti taikomos dvi standartų, normaliai priimtų skirtingose nacionalinėse teisinėse sistemose, koncepcijos. Kitais žodžiais tariant, tokiais vietiniais standartais gal būti remiamasi tik tokia apimtimi, kiek jie atspindi taisykles, visuotinai pripažįstamas įvairiose teisinėse sistemose. Toliau formulė aiškinama taip, jog sąžiningumas turi būti aiškinamas, atsižvelgiant į specialias tarptautinės prekybos sąlygas“[33]. Todėl, vertinant kiekvieną atvejį bei mėginant pritaikyti sąžiningumo reikalavimą, reikia pirmiausia nustatyti toje konkrečioje rinkoje vyraujančias nuostatas bei standartus: „...nuoroda į tarptautinę prekybą patikslina, jog sąžiningumas, pirmiausia, yra objektyvus standartas. Jis nėra subjektyvus ta prasme, jog jis būtų taikomas tik konkretaus sandorio šalims ir konkrečiomis aplinkybėmis. Jis taikomas visiems atitinkamoje rinkoje“[34]. Todėl, galima teigti, jog verslo subjektų autonomiškumas tarptautinėje sutarčių teisėje taip pat ribojamas pareiga domėtis, koks elgesys atitinkamoje rinkoje laikomas priimtinu. Sunku pasakyti, kur šalys galėtų gauti tokią informaciją. Reikia pripažinti, jog tai yra pakankamai sunkus uždavinys, ypač tarptautinės rinkos naujokams. Svarbiausia, jog šalys atskleistų savo lūkesčius ikisutartiniuose santykiuose. Vis dėlto, reikia pripažinti, jog, sąžiningumo, kaip atviros normos „... pilnas turinys gali būti suvoktas tik žiūrint į teismų praktiką, išsiplėtojusią pagal sąžiningumo nuostatą“[35].

[31] Vogenauer S, Kleinheisterkamp J. The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004 in Comparative Perspective. - Oxford; New York: Oxford University Press, 2009. P. 169.
[32] Cituota pagal.: Ten pat. P. 165.
[33] UNIDROIT Principles of international commercial contracts. 1994. Integral version. P. 18 // http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm; prisijungimo laikas: 2009–07-22.
[34] Vogenauer S, Kleinheisterkamp J. The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004 in Comparative Perspective. - Oxford; New York: Oxford University Press, 2009. P. 172.
[35] Ten pat. P. 176.

Sąžiningumo nuostatos įtvirtinimas taip pat sulaukė prieštaringų nuomonių. „Kritikai dėl to yra pasisakę, jog „savo esme tai yra nepaaiškinama nuostata“ ir kad, nors ši samprata ir vaidina vaidmenį nacionalinėje sutarčių teisėje, koncepcijos „miglotumas“ turėtų užkirsti kelią jos naudojimui tarptautiniuose komerciniuose arbitražuose, paremtuose *lex mercatoria*“[36]. Toks požiūris, akcentuojant tarptautinės sutarčių teisės stabilumą bei nuspėjamumą, nestebina. Vis dėlto, autorės nuomone, parenkant vien tik konkrečius draudimus, skirtus riboti asmens autonomiškumą, būtų pasiektas verslo subjektams itin nepalankus rezultatas, nes, viena vertus, tam tikrais atvejais draudimai bus nustatyti ten, kur nebūtina, tokiu būdu užkertant kelią tam tikro sandorio sudarymui, kita vertus, gali būti, jog tam tikras reikalavimas subjektui nebus nustatytas ir kita šalis negalės tikėtis atitinkamo kontrahento elgesio bei pažeistų teisių bei teisėtų interesų gynimo.

UNIDROIT principų kontekste, sąžiningumo standarto funkcija yra „teisės griežtumo sumažinimas, siekiant nustatyti pusiausvyrą tarp teisinio tikrumo ir tikrojo teisingumo bei pasiekti teisingus sprendimus išskirtiniais atvejais“[37]. Tokia funkcija itin aktuali tarptautiniams komerciniams santykiams, kuriuose asmens autonomijos įgyvendinimo ribojimai gali lemti daugiau nei vienos valstybės rinkos efektyvų funkcionavimą. Šalims toks reglamentavimas yra palankus tuo, jog pasirenkamas minimaliai varžantis variantas. Šalys susiduria su sunkumais jau vien dėl to, jog sudaro sutartį su kitos valstybės subjektais, todėl jų santykių reglamentavimas turėtų būti kuo mažiau ribojantis.

Todėl galima manyti, jog sąžiningumo nuostatos įtvirtinimas UNIDROIT principuose žymi šio standarto pripažinimą tarptautiniuose santykiuose. Tačiau ir čia konkretus šios taisyklės turinys negali būti atskleistas. „Vis dėlto pasaulinė tendencija gali būti matoma tik labai aukštame bendrumo lygyje: vienijanti savybė yra tai, jog tam tikro elgesio standarto reikalaujama plačiai <...> Joks tarptautinis konsensusas dėl sąžiningumo standarto apimties, funkcijų, ir turinio nėra paaiškėjęs. Net blogiau, skirtingas nacionalinis požiūris į sąžiningumo sampratą atspindi ne tik susirūpinimą grynai techniniais reikalais. Jis labiau atspindi teismų funkcijos ir sutarčių teisės vaidmens, dominuojančiam atitinkamose jurisdikcijose, supratimą“[38].

Sąžiningumo reikalavimo UNIDROIT analizė yra aktuali taip pat ir dėl tos priežasties, jog šis dokumentas padarė didelę įtaką ir Lietuvos Respublikos sutarčių teisei, ypač tuo, jog UNIDROIT buvo naudojamasi tiek kuriant, tiek aiškinant Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso (toliau darbe bus vadinama *CK*) normas.

[36] Ten pat. P. 171.
[37] Ten pat. P. 179.
[38] Cituota pagal.: Ten pat. P. 168.

Sąžiningumo principo nesilaikymo pasekmės gali būti įvairios. Viena vertus, sąžiningumo principo nesilaikymas gali pasireikšti piktnaudžiavimu teise. Jei tokiu atveju sukeliama žala, pripažįstamas pagrindas taikyti civilinę atsakomybę. Taip pat piktnaudžiavimas subjektine teise nulemia teismo teisę atsisakyti ją ginti (CK 1.137 str. 3 d.). Kita vertus, tai yra ir imperatyvi įstatymo nuostata, todėl jos nesilaikymas gali sukelti ir radikalesnes pasekmes – pavyzdžiui, sutarties sąlygų negaliojimą vartojimo santykių atveju (CK 6.188 str. 1 d. numatyta, kad vartotojas turi teisę teismo tvarka reikalauti pripažinti negaliojančiomis sąžiningumo kriterijams prieštaraujančias vartojimo sutarties sąlygas).

Sąžiningumo normos turinio nekonkretumas sukelia riziką, jog, pasinaudojant šios normos atvirumu bei prisidengiant pasikeitusia teisine aplinka, bus galima itin dažnai kirštis į privačių asmenų santykius net ir tais atvejais, kai toks įsibrovimas nėra būtinas, taip kenkiant teisinių santykių stabilumui. Vis dėlto, darbo autorės nuomone, šis principas yra būtinas kiekvienos valstybės teisinei sistemai ir toks sutarčių laisvės principo ribojimo pagrindas yra mažiausiai pavojingas asmens autonomijai, be abejo, jei jis yra naudojamas kvalifikuotų specialistų. „Mes paprasčiausiai turėtume pripažinti, jog pasitikime subjektyviu teisėjų sprendimu – ypač aukščiausiųjų teismų – kiek tai susiję su teisės interpretavimu, papildymu ir taisymu, ir būdu, kuriuo yra organizuojama mūsų teisinė sistema (pvz., atranka ir mokymai, karjeros sistema, teisėjų skaičius, pareiga pateikti sprendimo motyvus, apeliavimo sistema)“[39]. Sąžiningumo nuostata yra naudinga tuo, jog tai nėra formalus reikalavimas, kurio nesilaikymas visada nulemtų įsikišimą į asmens autonomijos įgyvendinimą. Tokia vertinamoji sąlyga įtvirtina teisę bei pareigą kiekvieną atvejį vertinti individualiai. Tik tokiu būdu gali būti pasiekiamas tikrasis teisingumas. Darbo autorės nuomone, sutarties šalių sąžiningumas turi būti vertinamas kiekvieną kartą, net kai ginčas kyla ne dėl sąžiningumo reikalavimo pažeidimo. Taip pat šią kategoriją vertėtų prisiminti ir tuomet, kai ketinama nustatyti asmens autonomijos sutarčių teisėje ribojimus, nes tam tikrais atvejais gali paaiškėti, kad didesnių ribojimų, nei tų, kuriuos nustato sąžiningo elgesio reikalavimas, nereikia. Toks požiūris ne tik pagelbėtų išvengti nepagrįstų rinkos dalyvių autonomiškumo varžymų, tačiau padėtų sutaupyti atsakingų institucijų išteklius, sunaudojamus kuriant naujas teisės normas.

1.2.2. Žmogaus teisės kaip asmens autonomiją ribojantis veiksnys

Žmogaus teisių doktrina daro įtaką kiekvienos demokratinės teisinės valstybės sistemai. Nediskutuotinas jų poveikis ir sutarčių teisei: juk „...pati sutarčių laisvė, be abejonės, yra individo

[39] Hartkamp A. Towards European Civil Code. - Nijmegen: Kluwer Law International, 2004. P. 488.

konstitucinių teisių dalis“[40]. Sutarčių teisės normos turi būti kuriamos, laikantis fundamentalių žmogaus teisių. Tokia valstybės pareiga įtvirtinta tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu[41]. Vis dėlto, kalbant apie santykius tarp privačių asmenų, žmogaus teisių poveikio nustatymas nėra toks paprastas. Šiame darbe nagrinėjamai temai šis klausimas yra labai aktualus, nes žmogaus teisės, viena vertus, gali riboti asmens autonomiją, kita vertus, apsaugoti nuo asmens autonomijos nepagrįstų ribojimų: „...fundamentalios teisės gali būti laikomos ginančiomis individo autonomiją tokiu būdu, jog jos gina sritį, kurioje jis ar ji yra laisvi plėtoti jo ar jos asmenybę ir siekti asmeninių interesų laisvai nuo valstybės įsikišimo“[42].

Galima skirti tiesioginį ir netiesioginį žmogaus teisių poveikį sutarčių teisei. Tiesioginiu poveikiu laikoma koncepcija, kuria remiantis pripažįstama, jog sutartiniuose teisiniuose santykiuose nuostatos, įtvirtinančios fundamentalias žmogaus teises, yra taikomos tiesiogiai. Tokiu atveju civilinis ginčas gali kilti tarp privačių asmenų vien dėl fundamentalios teisės pažeidimo. Asmeniui užtektų remtis vien tik fundamentalią teisę įtvirtinančią norma, nenukreipiant į sutarčių teisės normas. Remiantis tiesioginiu žmogaus teisių taikymu, asmens autonomija ribojama fundamentaliomis teisėmis, net neįtvirtintomis sutarčių teisėje. Tokios teorijos pradininkas buvo Hans Nipperdey, kuris „prognozavo, kad pagrindinės teisės išsivystys į tiesiogiai taikomas nuostatas vietoj to, kad būtų paprasčiausiais uždaviniais ir gairėmis“[43]. Atsimenant, jog sutarčių teisė bei asmens autonomija joje yra žmogaus teisių įtvirtinimo rezultatas, daroma išvada, kad „...fundamentalios teisės saugo individo laisvę ir autonomiją ne tik santykyje su valstybe, tačiau ir santykiuose su kitais individais, kurie gali pažeisti šias laisves kaip ir valdžios atstovai“[44]. „Fundamentalios teisės turi tiesioginį ribojantį poveikį šalims ir betarpišką poveikį privatinei teisei. Tai fundamentalios teisės nustato santykius tarp privačių šalių ir privatinės teisės vaidmuo yra ribotas, suteikiant įrankius jų poveikiui privačiai sferai. Egzistuojanti teisė ne interpretuojama, remiantis fundamentaliomis teisėmis, o yra pakeičiama naujomis teisės normomis, kylančiomis iš fundamentalių teisių“[45]. Tokia teorija dar vadinama subordinacine (angl. *subordination*). Šios koncepcijos taikymas gali būti grindžiamas didesne žmogaus teisių apsauga. Jei visa teisinė sistema yra kuriama žmogaus teisių pagrindu, tiesioginis jų taikymas santykiuose tarp privačių asmenų

[40] Youngs R. Constitutional limitations on freedom of contract: what can Germans teach us? // Anglo-American Law Review, 2000. P. 1-2.
[41] Pavyzdžiui, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987. 1str.
[42] Mak Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy, and England. - Austin (Tex.): Kluwer Law International, 2008. P. 201.
[43] Ten pat. P. 47.
[44] Ten pat. P. 48.
[45] Cherednychenko O. Fundamental rights and private law: A relationship of subordination or complementarity. P. 3 // Utrecht Law Review // http://www.utrechtlawreview.org/publish/articles/000044/article.pdf; prisijungimo laikas: 2009-09-17.

atrodo labai racionalus. „... jos reprezentuoja visuomenės požiūrį į vertybes kurios yra tokios fundamentalios, jog turėtų būti garantuojamos visais lygiais tiek viešojoje teisėje, tiek privatinėje[46]“.

Ši teorija gali skambėti labai priimtinai, tačiau jos gyvendinimas nėra toks paprastas, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Visų pirma, fundamentalias žmogaus teises įtvirtinančios normos yra kurtos taip, jog būtų taikomos asmens santykiuose su valstybe. Todėl reikėtų adaptuoti pačias normas, tam, kad jos galėtų būti tinkamai taikomos ir santykiuose tarp privačių asmenų[47]. Kitas pateikiamas argumentas remiasi pačių fundamentalių teisių pobūdžiu – didžioji dauguma tokių teisių nėra absoliučios. Fundamentalios teisės ribas nustato kita fundamentali teisė. Juolab, tarp jų turi būti nustatyta pusiausvyra. „Kadangi žmogaus teisės būtinai riboja viena kitą, taikydami konstitucines žmogaus teises santykiams tarp privačių asmenų, mes tuo pačiu metu turėtume jas paneigti. <...> Kai konstitucinėse nuostatose nebus nustatytas vieno asmens teisės ribojimas, kylantis iš kito asmens teisės, akivaizdus rezultatas bus tai, kad teisėjai turės nustatyti teismines ribojimų sąlygas“[48]. Taip pat reikėtų paminėti, jog kiekvienu individualiu atveju reikia atsižvelgi į konkrečios žmogaus teisės turinį. Tam tikros teisės, kaip, pavyzdžiui, teisė į teisingą teismo procesą, yra tokio pobūdžio, jog jos taikymas privačiuose santykiuose būtų pakankamai sudėtingas. Vis dėlto, jei tokia teisė būtų pažeista privataus asmens, jis turėtų turėti galimybę ją apginti.

Tačiau, galima įžvelgti ir kitą kontrargumentą tiesioginiam žmogaus teisių taikymui - valstybė privalo užtikrinti, kad fundamentalios žmogaus teisės būtų įgyvendinamos bei tinkamai ginamos. Tad, jei privatus asmuo pažeidė tokią teisę, valstybė turi užtikrinti, jog nustatyta teisinė sistema būtų pakankama tinkamam tokio pažeidimo ištaisymui. Tuo atveju, jei nėra galimybių apginti pažeistą fundamentalią teisę, valstybė laikoma neįvykdžiusi savo pareigos ir privalo už tai atsakyti. Jei valstybė tinkamai vykdytų savo pareigas, nebūtų tiesioginio žmogus teisių taikymo santykiuose tarp privačių asmenų poreikio. Tačiau, čia reikia atsiminti, jog tobulo teisinio reglamentavimo paieškos dar tęsiasi. Ir tęsis amžinai. Tad valstybei sukurti tokį teisinį reguliavimą, kuris būtų pakankamas bet kokio pažeidimo atveju, yra itin sunki užduotis. Todėl gali būti, jog tiesioginio žmogaus teisių poveikio pripažinimas būtų išeitis iš padėties.

Kita teorija yra netiesioginio žmogaus teisių sutarčių teisėje poveikio. Kaip ir tiesioginio fundamentalių teisių poveikio, netiesioginio tokių teisių poveikio teorija pripažįsta, jog negalima visiškai atskirti privatinės teisės nuo fundamentalių teisių poveikio. Pagal šią koncepciją žmogaus teisės nėra taikomos tiesiogiai, jos yra pagalbinis instrumentas, taikant sutarčių teisės normas.

[46] Mak Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy, and England. - Austin (Tex.): Kluwer Law International, 2008. P. 321.
[47] Ten pat. P. 48-49.
[48] Friedmann D., Barak-Erez, D. Human rights in private law. - Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, Oxford: Hart, 2001. P. 17.

„Alternatyva tiesioginio poveikio teorijai yra koncepcija, kuri iš principo riboja fundamentalių teisių vaidmenį sutarčių teisėje iki įkvėpimo šaltinio teisės nuostatų taikymui“[49]. Ši teorija dar vadinama papildymo teorija (angl. *complementarity*). Nagrinėjai temai aktualu, jog remiantis šia teorija, sutarties šalių autonomija nebūtų tiesiogiai varžoma žmogaus teisių doktrinos. „Privačios šalys nėra ribojamos fundamentalių teisių ir jų santykiai formaliai ir iš esmės reguliuojami privatinės teisės normomis. Šiame modelyje fundamentalios teisės daro įtaką privatinei teisei, o privatinė teisė nustato, kaip ten įtvirtintos vertybės turi priderintos prie jos. <...> Viena vertus, toks santykis gali kilti, privatinės teisės teismams naudojant fundamentalias teisės kaip įkvėpimo šaltinį, atskleidžiant atvirų normų prasmę, nors ir nėra aiškaus įpareigojimo tokiam poveikiui. <...> Kita vertus, jei teismai yra įpareigoti plėtoti privatinę teisę tokiu būdu, kad ji atitiktų vertybes, įtvirtintas fundamentaliomis teisėmis, ir pritaikyti jas prie privatinės teisės, galima kalbėti apie privalomą papildomąjį fundamentalių teisių ir privatinės teisės santykį“[50]. Šios teorijos taikyme itin svarbios yra atviros vertinamosios teisės normos, tokios kaip jau anksčiau minėtas sąžiningumas, gera moralė ir pan. Atskleidžiant šių normų turinį, turi būti remiamasi žmogaus teisėmis. Tokio poveikio teigiama savybė – prisitaikymas prie dinamiškų, nuolat besikeičiančių, taip pat kas kartą individualių teisinių santykių. Netiesioginis poveikis Vokietijoje buvo įtvirtintas 1958 m. *Lüth* byloje, kurioje Vokietijos Konstitucinis Teismas pasisakė, jog fundamentalios teisės turi būti taikomos per bendrąsias vertinamąsias nuostatas[51]. Šios bylos svarba Vokietijos teisei yra akivaizdi – ji padarė įtaką tiek konstitucinei, tiek privatinei teisei. Akivaizdu, jog jos poveikis reikšmingas ir asmens autonomijai sutarčių teisėje. Nenuostabu, jog praėjus 50 metų po šio sprendimo priėmimo, ji vis dar nepamiršta[52].

Ne visi pritaria žmogaus teisių taikymui santykiuose tarp privačių asmenų. Fundamentalių teisių netaikymo privatiniuose santykiuose atstovai remiasi aiškiu viešosios ir privatinės teisės skyrimu. „Vis dėlto kas atsitiktų individo valios autonomijai, ypatingai, kiek tai liečia sutarčių laisvę, jei konstitucinės nuostatos, įtvirtinančios žmogaus teises, būtų taikomos santykiams tarp privačių asmenų? Ar testatoriui būtų leidžiama diskriminuoti įpėdinius arba pardavėjui - pirkėjus?“[53]. Šios teorijos šalininkai primena, kad nepateisinamas argumentas, jog teismai turėtų taikyti žmogaus teises taip, jog būtų įtvirtinama fundamentalių teisių pusiausvyra. Nepaneigiama,

[49]Mak Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy, and England. - Austin (Tex.): Kluwer Law International, 2008. P. 49.
[50]Cherednychenko O. Fundamental Rights and private law: A relationship of subordination or complementarity. P. 3 – 4 // Utrecht Law Review // http://www.utrechtlawreview.org/publish/articles/000044/article.pdf; prisijungimo laikas: 2009-09-17.
[51] Mak Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy, and England. - Austin (Tex.): Kluwer Law International, 2008. P. 150.
[52] Barnert E., Doll N. Conference Impressions: The Persisting Riddle of Fundamental Rights Jurisprudence and the Role of the Constitutional Court in a Democratic State // http://www.germanlawjournal.com/article.php?id=248; prisijungimo laikas: 2009-10-13.
[53] Cherednychenko O. Fundamental Rights and private law: A relationship of subordination or complementarity. P. 18 // Utrecht Law Review // http://www.utrechtlawreview.org/publish/articles/000044/article.pdf; prisijungimo laikas: 2009-09-04.

jog vienos žmogaus teisės įgyvendinamos, ribojant kitas, o tokie ribojimai leistini tik tais atvejais, jei jie yra įtvirtinti įstatymu, būtini demokratinėje visuomenėje įtvirtintiems tikslams pasiekti, taip pat proporcingi siekiamam tikslui. Tad, pats faktas, kad žmogaus teises ribos teismai, gali būti laikomas šių teisių pažeidimu[54]. Toks griežtas aiškinimas atrodo palankus asmens autonomiškumui bei sutarčių laisvės principui. Asmenys nėra ribojami daugiau nei nustatyta sutarčių teisės normose. Taip pat toks aiškinimas užtikrina apyvartos stabilumą bei didesnį teisinių santykių nuspėjamumą. Kaip minėta anksčiau, jei valstybė tinkamai atliks savo pareigas, nustatytas jai fundamentalių teisių pavidalu, šių teisių nereikės taikyti privatiems santykiams. Vis dėlto, visiškai atsisakius bent menkiausios žmogaus teisių įtakos sutartinių santykių taikyme, paliekama grėsmė, jog tokių teisių pažeidimo atveju, jos nebus apgintos.

Lyginant visas tris teorijas, aptarta tiek jų nauda, tiek su jomis susijusi problematika. Šio darbo autorė laikosi nuomonės, jog netiesioginis žmogaus teisių taikymas sutartiniuose santykiuose yra pateisinamas bei pakankamas asmens autonomijos įgyvendinimo ribojimas. Fundamentalios teisės yra itin svarbios ir neturėtų būti visiškai eliminuojamos iš sutartinių santykių, tačiau pakanka jas taikyti per vertinamąsias nuostatas, tokias kaip sąžiningumo, protingumo, teisingumo bei geros moralės reikalavimai. Šių teisių ir sąžiningumo koncepcijos sąveika yra itin reikšminga. „Komentatoriai dažnai teigia, jog, iš principo, visos konstitucinės teisės galėtų turėti netiesioginį horizontalų poveikį per bendrąją sąžiningumo sąlygą“[55]. „Fundamentalios teisės tokiu būdu persmelkia visą sąžiningumo principo koncepciją. Tuo remiasi idėja, kad fundamentalios teisės yra pamatas visai įsipareigojimų teisei, kaip vertybių sistema“[56]. Vis dėlto turėtų būti atsižvelgiama ir į tai, jog jos buvo kurtos reguliuoti santykius tarp asmens ir valstybės, todėl ir jų taikymas turėtų būti atitinkamai derinamas prie sutartinių santykių pobūdžio – asmens autonomiškumo, pasireiškiančio per sutarčių laisvės principą, kaip esminės sutarčių teisės savybės bei rinkos efektyvumo bei stabilumo, kaip sutarčių teisės tikslų. Ne visos fundamentalios teisės gali būti visa apimtimi priderintos ir taikomos sutarčių teisėje. Kaip visada, teisėje reikia siekti pusiausvyros – šį kartą ji turi balansuojama tarp žmogaus teisių bei sutarčių teisės.

1.2.3. Valstybės solidarumo politika, nustatant asmens autonomijos ribas

Žvelgiant rinkoje veikiančių asmenų akimis, trokštama kuo didesnio autonomiškumo sutarčių teisėje. Įsikišimas į sutarčių laisvės principo įgyvendinimą turi būti apgalvotas bei būtinas,

[54] Ten pat.
[55] Hesselink M. W. The new European Private Law. – The Hague: Kluwer Law International, 2002. P. 183-184.
[56] Mak Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy, and England. - Austin (Tex.): Kluwer Law International, 2008. P. 35.

nes kiekvienas ribojimas gali daryti didelę įtaką rinkos efektyvumui. Tačiau būtų neteisinga laikyti nepageidaujama kiekvieno tipo intervenciją į kito asmens reikalus, neatsižvelgiant į aplinkybes - konkrečiai, į asmens pagalbos poreikį ir įsikišančio asmens norą suteikti pagalbą. Visuomenė, kuri yra paremta solidarumo ir pasidalintos atsakomybės už bendrą gerovę idėjomis, negali pateisinti požiūrio, kai nusisukama į kitą pusę. Gan atvirkščiai, visuomenė turėtų veikti, jei tai yra pateisinama ir tokiu mastu, kuris nepaneigia asmens laisvės[57].

Neabejotina, jog asmens autonomijos įgyvendinimo ribos kiekvienoje valstybėje skiriasi. Tai priklauso nuo valstybės teisinės sistemos istorijos, tradicijų, visuomenės elgsenos. Kompetentingos institucijos sutarčių laisvės ribas nustato pagal pasirinktas prioritetines sritis, kurioms nuspręsta skirti daugiau dėmesio bei apsaugos. Taip formuojama valstybės politika sutarčių teisėje.

Kiekviena valstybė privalo bent minimaliai atlikti savo socialinę funkciją. Sutarčių teisės socializacija – tai tiesiog tokios valstybės politikos parinkimas, kai asmens autonomija varžoma solidarumo tikslais. „Autonomija bendra prasme gali būti minima, norint akcentuoti individo laisvę ir asmeninę atsakomybę, o solidarumas pabrėžia poreikį aukotis dėl kitų. Ši dichotomija gali būti naudojama pavaizduoti ir paaiškinti tokius pokyčius kaip sutarčių teisės socializacija ir konstitucionalizacija“[58]. Tokie procesai įrodo, jog asmens autonomiškumas ir jo ribos nėra statinėje būsenoje ir jų apimtis teisėje nuolat kinta. Akivaizdu, jog tai, ką sutarčių laisvė reiškė prieš 50 metų, ne visiškai atitinka šių dienų suvokimą.

Be abejo, valstybės politika sutarčių teisės ar bet kurioje kitoje srityje, negali būti atsieta nuo ideologijos. Juk ir teisinės, demokratinės valstybės ar rinkos ekonomikos idėjos gali būti laikomos tam tikra ideologija. Tad valstybės pozicijos pasirinkimas yra sietinas su tam tikrų idėjų pripažinimu visoje visuomenėje. „Šiandien yra pakankamai plačiai pripažįstama, jog sutarčių teisė geriausiai suprantama kaip pagrįsta dviem fundamentaliomis – ir konfliktuojančiomis – idėjomis, t.y., autonomija ir solidarumu. Autonomijos idėja yra politiškai siejama su liberalizmu (dešiniaisiais) ir jos tipinės dogmos yra sutarčių laisvė ir sutarties privalomumas. Solidarumo idėja, kita vertus, yra politiškai siejama su socializmu (kairiaisiais) ir jos pagrindinės dogmos sutarčių teisėje yra sąžiningumo pareiga ir konkrečios privalomos nuostatos silpnosios sutarties šalies gynimui“[59].

Valstybės politika, t.y. jos kreipimas į „kairę“ ar „dešinę“ pusę, nulemia ir politikos sutarčių teisėje kryptis. „Šios politinės srovės atspindi skirtingus požiūrius, susijusius su ekonomika

[57] Bar Ch. Benevolent intervention in another's affairs (PEL Ben Int.). - München: Sellier European Law Publishers, 2006, P. 90.
[58] Mak Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy, and England. - Austin (Tex.): Kluwer Law International, 2008. P. 200.
[59] Hesselink M. W. The new European Private Law. – The Hague: Kluwer Law International, 2002. P.187.

ir teisės vaidmeniu joje. Viena yra dažniausiai susijusi su laisva rinka, kita – su valstybės intervencija (reguliavimu), viena – su paprasčiausiu paskirstymu, kita – su perskirstymu“[60]. Akivaizdu, jog politinių pažiūrų įtaka asmens autonomiškumo įgyvendinimo galimybėms yra reikšminga. Galima tik paminėti, jog tai turi būti svarbus aspektas, asmenims renkant valdžios atstovus.

Dar vienas svarbus aspektas – valstybės politikos viešumas. Siekiant nuspėjamos ir patikimos rinkos, jos dalyviams būtina žinoti kompetentingų institucijų politiką sutarčių teisėje. Tokia politika turi būti vieša, taip pat pagrįsta, aiški bei neprieštaringa. Sutarties šalys turi būti informuotos, kuo remiantis bus vertinamas jų elgesys, kokiais pagrindais gali būti apribota jų teisė į autonomiškus sprendimus. Atlikusios pareigą domėtis valstybės politika bei pasirinkusios sutartinių santykių sprendimą, kuris jai neprieštarauja, šalys turi būti tikros, jog jų sutartiniai santykiai bus gerbiami.

Fundamentalių žmogaus teisių bei sąžiningumo reikalavimo kontekste valstybės politikos klausimas taip pat yra esminis. Politika nulemia tiesioginio ar netiesioginio žmogaus teisių poveikio pasirinkimą. Taip pat reikia pripažinti, jog „Privatinėje teisėje fundamentalios teisės yra aiškioje priešpriešoje su klasikinėmis ekonomikos teorijomis, nes jos įtvirtina vertinimą, individui būnant dėmesio centre. Ji suteikia pirmenybę žmogui kaip gyvai būtybei, o ne jo ekonominiams resursams (turimiems), reikalaudama atsižvelgti į solidarumą bei socialinį teisingumą, rodydama dėmesį silpniesiems (jauniems ir pagyvenusiems, taip pat ekonomiškai silpnesnei šaliai, kuri galėtų būti vartotojas ar įmonė). Paskutiniu metu šis dėmesys, žmogaus teises priešpriešinant individui kaip ekonominiam agentui, nuvedė prie asmens orumo, kaip centrinės koncepcijos, siekiant plėtoti asmens autonomiją“[61]. Sąžiningumo normos turinio atvirumas ir neapibrėžtumas reiškia, jog šio reikalavimo taikymo būdai bei pasekmės taip pat bus nulemtos tam tikrų prioritetinių krypčių valstybės politikoje pasirinkimo. Neabejotina, jog solidarumo politika atsispindi ir per fundamentalių teisių taikymą bei sąžiningumo pareigos įtvirtinimą. Italijos Konstitucinis teismas yra pasisakęs, jog būtent per sąžiningumo nuostatą solidarumo pareiga veikia sutarties turinį, interpretavimą bei jos vykdymą[62].

Tačiau čia susiduriama su jau minėta problema – dažnai šią politiką tenka nustatyti teismams, nes įstatymų leidėjas ne visada aiškiai atskleidžia valstybės politiką sutarčių teisės srityje. „Galiausiai, potencialus fundamentalių teisių poveikis priklauso ne tik nuo sutarčių teisės sistemos bei konkrečių bylos aplinkybių, tačiau ir nuo politikos, kurios siekia įtraukti teisės subjektai

[60] Hesselink M.W., Vires G.J.P. Principles of Contract Law. – Amstelveen: Kluwer Law International, 2001. P. 49.
[61] Grundmann S. Constitutional Values and European Contract Law. - Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2008. P. 161.
[62] Hesselink M. W. The new European private law. – The Hague: Kluwer Law International, 2002. P.184.

(įstatymų leidėjai, šalys, teismai).<...> Teisinė – politinė teismų praktikos analizė parodė, jog teismai vis dėlto vaidina pagrindinį vaidmenį fundamentalių teisių sutarčių teisėje gynime“[63]. Tačiau teismai laikomi institucija, kurios funkcionavimui yra privalomas nešališkumas bei atsiribojimas nuo ideologijų. Todėl „Tam tikrais atvejais tiesioginio žmogaus teisių taikymo privatinės teisės bylose buvo atsisakyta ir dėl to, jog tai reprezentuotų politinį projektą, leidžiant viešosios teisės interesams kištis į privačius santykius“[64]. Valstybės politikos parinkimas, kaip ir teisės normų kūrimas, laikomi įstatymų leidėjo prerogatyva, todėl požiūris į teismų galią, interpretuojant teisės normas bei pasisakant dėl valstybės politikos sutarčių teisėje, gali būti prieštaringas. „Kai kurie teisėjai net yra aiškiai pasisakę, jog spręsti tokius klausimus nėra jų kompetencijos ribose ir kad tai turėtų būti paliekama įstatymų leidybai...“[65].

Taip pat gali būti įžvelgiami sutarčių teisės nesistemingumo bei nenuspėjamumo pavojai. Tai, jog taisyklė gali atsirasti tik iškilus ginčui ir jam net atsiradus teisme, nėra palanku sutarties šalių asmens autonomijai, nes asmenys negali iš anksto žinoti, kaip bus vertinami jų sutartiniai santykiai. „...teismų argumentacija sutarčių teisės bylose nėra laisva nuo ideologijos įtakos, net, jei ir paremta teisiniais, o ne politikos argumentais. Ši išvada parodo grėsmę darnumui ar net jo egzistavimo paneigimą: remiantis fundamentalių teisių argumentais, už sutarčių teisės normos slypintis loginis pagrindas gali būti pergalvotas ir, galiausiai, taisyklė gali būti net pakeista. Be to, jis gali būti pakeistas, remiantis teismo pasirinkta politika, kas reiškia, jog gali atsirasti taisyklės, nederančios su sistema. <...> Visa tai nežada nieko gero teisiniam tikrumui“[66].

Tačiau, pripažįstant, jog net ir demokratinės valstybės idėja yra tam tikra ideologija, akivaizdu, jog teismai negali veikti nesiremdami niekuo. Kiekvienos atviros normos turinio aiškinimas yra tam tikros politikos, taip pat ideologijos palaikymas. Todėl reikia reikalauti visiško valstybės parenkamos politikos sutarčių teisėje aiškumo, nepaisant to, kas ją išsako. Tam, jog šalys galėtų tinkamai atlikti savo pareigas, jos turi būti iš anksto aiškiai apie jas informuotos. Be abejo, tam tikrais atvejais, pasikeitus esminėms aplinkybėms, teismams teks priimti naujo pobūdžio sprendimą, gal net koreguoti politiką sutarčių teisėje. Tačiau tai nulemia pačios sutarčių teisės dinamiškas pobūdis. Jei pokyčiai yra būtini, jie bus naudingi.

Sutinkant su tuo, kad asmens autonomiškumo įgyvendinimas sutarčių teisėje turi būti ribojamas, solidarumo koncepcijos taikymas sutartiniuose santykiuose taip pat negali būti beatodairiškas ir nepasvertas. Teigiant, jog asmens autonomiją leistina riboti tik būtinais atvejais,

[63] Mak Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy, and England. - Austin (Tex.): Kluwer Law International, 2008. P. 305.
[64] Ten pat. P. 293.
[65] Ten pat. P. 301.
[66] Ten pat. P. 298.

reikia taip pat nustatyti, kurie iš solidarumo pareigos taikymo atvejų yra neišvengiami. Socialinio teisingumo siekis gali būti įgyvendinamas ir per dideliu mastu, jei pripažinsime, jog kiekvienu atveju, kai sutartiniuose santykiuose yra bent menkiausias poreikis valstybės intervencijai, ji yra visiška pateisinama. Tokiu būdu teiginys, jog negali būti leistini nebūtini asmens autonomijos ribojimai, būtų paneigiamas. Čia gali būti taikoma jau minėta taisyklė, jog situaciją visada reikia vertinti individualiai - pagal konkrečias jos aplinkybes, nes net ir bendriausia taisyklė gali turėti išimčių. Juolab, prisimenant, kad solidarumo nuostatos gali būti laikomos sutarčių laisvės principo išimtimis. „Paskutiniu metu kalbama apie silpnosios sutarties šalies apsaugos išplėtimą iki mažų ir vidutinio dydžio įmonių. Šis pavyzdys parodo solidarumo, kaip socialinės koncepcijos, reliatyvumą: šalis, kuri yra „stiprioji“ vienuose santykiuose, gali būti „silpnoji“ kituose. Kita socialinės „solidarumo“ definicijos sutarčių teisėje problema yra tai, jog <...> įprastos silpnosios šalys praktikoje gali pasirodyti ne tokios silpnos. Aš turėjau omeny tai, jog šalims, gaunančioms specialią apsaugą dėl jų statuso, kaip pacientai, vartotojai ar darbuotojai, konkrečiu atveju gali nereikėti tokios apsaugos“[67]. Todėl solidarumo reikalavimą įteisinančios normos, kaip ir asmens autonomiją įtvirtinančios, negali būti be išimčių. Tam tikrais atvejais teismas, įvertinęs, jog šalys, nors ir formaliai priskiriamos skirtingoms rinkos dalyvių kategorijoms, iš esmės yra lygiavertėje padėtyje, turėtų teisės normas aiškinti ir taikyti, atsižvelgdamas į šią aplinkybę. Toks aiškinimas bei taikymas yra galimas būtent dėl jau minėtų atvirų teisės normų ir ypač – dėl sąžiningumo nuostatos. Be abejo, itin sunku teisingai nustatyti, kokio masto įsikišimas turėtų būti protingas ir sąžiningas, siekiant apsaugoti silpnąją sutarties šalį. Dažnai pasirenkamas toks reglamentavimo modelis, kai apsauga suteikiama visiems tai kategorijai priklausantiems asmenims, prisiimant riziką, jog šia apsauga pasinaudos ir tokie asmenys, kurie, pagal tikrąją faktinę situaciją nebus silpnąja sutarties šalimi, tačiau atitiks, pavyzdžiui, vartotojo sąvoką, nustatytą teisės aktuose. Tais atvejais, kai toks asmuo nesąžiningai sieks pasinaudoti jam suteiktomis privilegijomis, turėtų būti naudojamasi piktnaudžiavimo teise institutu, kuris ir yra vienas tinkamiausių teisinių instrumentų, siekiant apsisaugoti nuo nesąžiningų rinkos dalyvių.

Visuomenės solidarumo reikalavimas paaiškinamas pačiu faktu, jog asmenys egzistuoja ne kiekvienas sau atskirai, tačiau visuomenėje. Kaip minėta, visuomenė negalės gyventi gerovėje, jei sutarčių teisėje vyks visų karas su visais ir kiekvienas asmuo, įgyvendindamas savo teisės, nebus įpareigotas atlikti savo pareigų (šiuo atveju, pasireiškiančių neveikimu). Tačiau, net ir pripažįstant, jog solidarumas reikalingas, nes individai egzistuoja vienas šalia kito ir visuomenė neturėtų egzistuoti tokiu būdu, jog vieno teisių įgyvendinimas baigtųsi kito teisių pažeidimu, negali būti

[67] Ten pat. P.203.

pamiršta, kad asmens autonomija veda visą visuomenę į priekį. Jau minėta, jog kiekvienas autonomijos siekiantis rinkos dalyvis gali bet kada atsidurti situacijoje, kai jo teisių gynimui bus būtina valstybės intervencija į sutartinius santykius. Tačiau neturi būti pamiršta ir tai, jog visuomenė yra sudaryta iš atskirų asmenų, kurių kiekvienas dažniau ar rečiau veikia rinkoje, todėl siekia autonomiškumo. Pati visuomenė yra suinteresuota, jog asmens autonomiškumas sutarčių teisėje būtų ribojamas tik būtinais ir neišvengiamais atvejais.

1.3. Asmens autonomijos ribos Lietuvos Respublikos sutarčių teisėje

Lietuvos Respublikos sutarčių teisė taip pat yra paremta asmens autonomijos idėja bei sutarčių laisvės principu. Tai įtvirtinta tiek teisės aktuose[68], tiek teisės doktrinoje[69], tiek teismų praktikoje[70]. Be abejo, taip pat pripažįstama, jog asmens autonomijos įgyvendinimas (tuo pačiu ir sutarčių laisvė) negali būti neribotas. Asmens autonomijos bei jos ribų privalomumas puikiai atskleistas LAT 2002 m. kovo 20 d. nutartyje Nr. 3K-3-462: „Pažymėtina, kad šiuolaikinėje civilinėje teisėje pripažįstama, jog civilinių santykių dalyviai yra lygūs ir laisvi sukurti civilines teises ir pareigas sudarydami sandorius (sutartis). Tokia civilinių santykių dalyvių galimybė nustatyti tarpusavio teises ir pareigas sutarčių teisėje vadinama sutarties laisvės principu. Šis principas yra būtina sėkmingo rinkos funkcionavimo bet kurioje šalyje sąlyga, nes tik pripažįstant šalių autonomiją (sutarties šalių laisvę) yra galima verslo laisvė, grindžiama privačia iniciatyva ir atsakomybe. Kita vertus, laisvė sudarinėti sandorius (sutartis) nėra absoliuti, ir, kaip matyti jau iš CK 4 straipsnio 2 dalies 1 punkto turinio, sutartinė laisvė yra ribojama, pirmiausia imperatyviomis teisės normomis (*ius cogens*). Be to, sutarties šalių laisvę varžo ir teisės principai (sąžiningumo, šalių lygiateisiškumo, jų kooperavimosi, gerų papročių ir pan.)“[71].

Nagrinėjant sąžiningumo reikalavimo įtvirtinimą bei įgyvendinimą Lietuvos Respublikos sutarčių teisėje, nekyla abejonių, jog šis principas yra pripažįstamas taip pat, kaip ir sutarties laisvės principas. Sąžiningumo reikalavimo turinys yra pakankamai aptartas Lietuvos teisės doktrinoje: jis nurodomas civilinės teisės vadovėliuose[72], šis klausimas yra ne kartą buvęs ir įvairių straipsnių[73] objektu, todėl detalus jo turinys nebus atskleidžiamas, taip pat nebus analizuojamos konkrečios CK

[68] Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 str., Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 1.2 str., 6.165 str. ir kiti.
[69] Pavyzdžiui, Baranauskas E., Pakalniškis V. Karulaitytė - Kvainauskienė I. ir kiti. Civilinė teisė. Bendroji dalis. - Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 73-74; Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. - Vilnius : MRU Leidybos centras, 2006, P. 110-112.
[70] Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20d. nutartis c. b. Kauno apskrities VMI v. J.Murauskas, Nr.3K-3-462/2002, kat. 15.2.1.3, 18.2, 94.5.
[71] LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20 d. nutartis c. b. Kauno apskrities valstybinės mokesčių inspekcija v. J.M., Nr. 3K-3-462.
[72] Pavyzdžiui, Vileita A., Aviža S., Bosaitė A. ir kiti. Civilinė teisė. Bendroji dalis. - Vilnius: Justitia, 2009, P. 31; Baranauskas E., Pakalniškis V. Karulaitytė-Kvainauskienė I. ir kiti. Civilinė teisė. Bendroji dalis. - Vilnius : Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 78-82.
[73] Norkūnas A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas // Jurisprudencija, 2003, t. 42(34), P. 5-11; Balčikonis R. Sąžiningumo principas sutarčių teisėje // Jurisprudencija, 2003, t. 41(33), P. 164-183; Drazdauskas S. Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje // Teisė, 2007, t. 65, P. 38-49.

bei kitų teisės aktų normos, kuriose šis principas įtvirtintas. Galima tik paminėti, jog kalbant apie sąžiningumo principą, visuomet akcentuojama, kad šis principas atskleidžiamas per subjektyvųjį ir objektyvųjį kriterijus. Objektyvusis kriterijus aiškinamas kaip asmens elgesio atitikimas *bonus pater familias* elgesio standartui – asmuo turi būti pakankamai atidus ir rūpestingas. Taip pat, objektyviuoju požiūriu, reikalaujama elgtis pagal teisingumo ir protingumo standartus, kurie papildo sąžiningumo principą. Subjektyvusis kriterijus apibūdinamas kaip asmens būklė konkrečioje susiklosčiusioje situacijoje. Atsižvelgiama į aplinkybių visumą: asmens amžių, išsilavinimą, jo ankstesnę patirtį bei kitas faktines aplinkybes. Sprendžiant, ar asmuo buvo sąžiningas, reikia nustatyti abiejų kriterijų visumą: ar jis žinojo, ar turėjo bei galėjo žinoti tam tikras aplinkybes, ar jis buvo pakankamai atidus, rūpestingas, ar domėjosi tiek, kiek tokioje situacijoje būtų protinga bei teisinga[74].

Galima paminėti, jog Lietuvos sutarčių teisėje nekyla klausimo, ar sąžiningumo reikalavimas taikytinas ikisutartiniamas santykiams. Tai tiesiogiai nustatyta CK 6.163 str. 1 d.[75]. Labai tiksliai šią pareigą yra atskleidęs ir LAT: „Sąžiningumas ikisutartiniuose santykiuose apima keletą svarbių pareigų. Pirma, šalis neturėtų vesti derybų, jeigu ji apskritai neketina sudaryti sutarties. Antra, nors ir nėra šalių pareigos sudaryti sutartį, tačiau sąžiningumas reikalauja, kad toli pažengusios derybos nebūtų nutrauktos be pakankamos priežasties, nes tokiose derybose viena ar kita šalis jau turi visiškai pagrįstą pagrindą tikėtis, jog priešingos šalies ketinimai yra rimti ir sutartis tikrai bus sudaryta. CK 6.163 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad šalis, kuri derybų metu elgiasi nesąžiningai, privalo atlyginti kitai šaliai nuostolius“[76].

Sąžiningumo principas LAT praktikoje itin susietas su valstybės vykdoma solidarumo silpnosios sutarties šalies atžvilgiu politika. Ypač tai atsispindi vartojimo santykių atveju. „Sąžiningumo prievoliniuose santykiuose reikalavimas reiškia pareigą vykdant prievolę būti pakankamai apdairiam ir rūpestingam, kad būtų pasiektas tikslas – prievolė tinkamai įvykdyta. Nurodytų universaliųjų civilinės teisės principų turinys gali priklausyti ir nuo prievolės rūšies; pavyzdžiui, prievolėms, atsirandančioms iš vartojimo sutarčių, keliami didesni sąžiningumo ir teisingumo reikalavimai (CK 6.188 straipsnis)“[77].

LAT praktikos analizė leidžia teigti, jog Lietuvos Respublikoje vartojimo santykiai yra prioritetinė apsaugos sritis, todėl ir asmens autonomijos ribojimai šiuo atveju gali būti griežtesnio

[74] Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. - Vilnius: Justitia, 2003. P. 77.
[75] CK 6.163 str. 1 d.: „Šalys privalo elgtis sąžiningai ir esant ikisutartiniams santykiams“.
[76] LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c. b. V. Š. v. A. N., A. N., Nr. 3K-P-382/2006, kat. 42.4; 45.1; 45.6.
[77] LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 26 d. nutartis c. b. R. J. v. UAB „Ginta ir partneriai”, Nr. 3K-3-72/2007, kat. 25.3; 42.4.

pobūdžio. Pateiksime keletą pavyzdžių, kuriuose LAT aiškiai atskleidė sutarčių laisvės vartojimo santykiuose esmę.

LAT 2009 m. kovo mėn. 24 d. teisinio reguliavimo ir teismų praktikos, skirtos vartotojų teisių apsaugai vartojimo sutartiniuose santykiuose, apžvalgoje puikiai atskleidžiamas asmens autonomijos ribų vartojimo santykiuose pagrįstumas: „Vienas iš pagrindų, kuriais remiasi civilinė teisė apskritai, kartu ir sutarčių teisė, yra civilinių teisinių santykių subjektų elgesio laisvė. *Sutarties laisvės* (*šalių autonomijos*) *principas* (CK 1.2 straipsnio 1 dalis) atspindi Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą asmens ūkinės laisvės ir iniciatyvos idėją. Šio principo turinys detalizuotas CK 6.156 straipsnyje. Sutarties laisvės principas reiškia civilinių teisinių santykių subjektų teisę laisvai spręsti, sudaryti jiems konkrečią sutartį ar jos nesudaryti, taip pat pasirinkti, su kuo sudaryti sutartį, be to, savarankiškai spręsti dėl sutarties turinio (sutarties sąlygų) bei formos, išskyrus atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas ar jos turinį nustato imperatyviosios teisės normos arba tam tikrų sąlygų reikalauja viešoji tvarka, sąžiningumo, protingumo, teisingumo ir kiti teisės principai, gera moralė. Sutarties laisvės principas taip pat apima šalių teisę pasirinkti ir sudaryti tokios rūšies sutartį, kuri labiausiai atitinka jų interesus. <...> Neretai sutartinių teisinių santykių dalyvių padėtis dėl objektyvių priežasčių: skirtingo profesinio statuso, patirties, informacijos, specialių žinių stokos, materialinės padėties, būtinybės patenkinti būtinuosius poreikius ar kitų aplinkybių yra akivaizdžiai nelygiavertė. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje konstatuota, kad sutarties laisvės principas sudarant sutartį yra tinkamai įgyvendinamas, jeigu civilinių teisinių santykių subjektai yra lygiavertės padėties. Jeigu kuris nors šių santykių subjektas dominuoja kito atžvilgiu, gali kilti abejonių dėl sutarties šalių lygybės nustatant sutarties sąlygas, išskyrus atvejus, kai šios nustatytos imperatyviųjų teisės normų (*Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 1 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-579/2008*). Siekiant apginti silpnesniosios sutarties šalies teises ir teisėtus interesus, sutarties laisvės principas gali būti ribojamas įstatymo. Vienas iš tokio teisinio reguliavimo, skirto silpnesniosios sutarties šalies gynimui, atvejų yra *vartotojų teisių apsaugos institutas*. Fizinio asmens (vartotojo) ekonominė padėtis paprastai yra silpnesnė negu kitos vartojimo sutarties šalies – pardavėjo ar paslaugų teikėjo (verslininko)“[78].

LAT 2009 m. birželio 1 d. nutartyje c. b. Nr. 3K-3-256/2009 pateikiama smulkesnė argumentacija, kuria remiantis vartotojas pripažįstamas silpnąja sutarties šalimi: „Vartojimo sutarties institutas yra grindžiamas silpnesnės sutarties šalies (vartotojo) teisinės apsaugos doktrina. Šiuolaikinėje visuomenėje visuotinai pripažįstama, kad vartotojas kaip sutarties šalis dėl tam tikrų

[78]LAT 2009 m. kovo mėn. 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30.

objektyvių priežasčių – informacijos, patirties, laiko stokos ir kitų panašių aplinkybių yra akivaizdžiai nelygiavertėje padėtyje su kita sutarties šalimi – verslininku (pardavėju ar paslaugų teikėju), todėl vartojimo sutartinių santykių teisiniame reguliavime sutarties laisvės principas ribojamas ir greta bendrųjų sutarčių teisės taisyklių įstatymo leidėjo nustatomos specialios, užtikrinančios didesnę vienos iš sutarties šalių – vartotojo – teisių apsaugą, taisyklės. Esminis vartojimo sutarčių instituto ypatumas ir vartotojo teisių gynimo teisinis mechanizmas yra įstatyme įtvirtintas nesąžiningų sutarčių sąlygų draudimas ir tokių sąlygų neprivalomumas vartotojui. Sutartį pripažinus vartojimo sutartimi, jos sąlygos visais atvejais turi būti vertinamos pagal Civilinio kodekso 6.188 straipsnyje nustatytus sąžiningumo kriterijus[79]. Taigi, šiuo atveju pabrėžiama, jog sutarčių laisvė ribojama būtent tam, kad vartotojas būtų sugrąžintas į lygiavertę su verslininku padėtį ir galėtų priimti autonomišką sprendimą – tikrajai sutarčių laisvei užtikrinti.

LAT praktikoje pabrėžiama ir teismo pareiga vertinti stipriosios sutarties šalies sąžiningumą *ex officio*. „Būtinybę užtikrinti vartotojo, kaip silpnesniosios sutarties šalies, teisių ir teisėtų interesų apsaugą savo jurisprudencijoje ne kartą yra akcentavęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, konstatuodamas, kad: vartotojų gynimas yra prioritetinė valstybės ekonominės ir socialinės politikos dalis, konstitucinis valstybės ūkio tvarkymo principas; su vartotojų teisių apsauga susijusiuose ginčuose neretai peržengiamos privačių santykių ribos, vartotojų teisių gynimas vertintinas kaip viešasis interesas, svarbus ne tik pačiam vartotojui, bet ir didelei visuomenės daliai; teismas turi pareigą vartojimo sutarčių sąlygų atitiktį sąžiningumo kriterijams vertinti *ex officio*[80]. „Esminis vartojimo sutarčių instituto ypatumas ir vartotojo teisių gynimo teisinis mechanizmas yra įstatyme įtvirtintas nesąžiningų sutarčių sąlygų draudimas ir tokių sąlygų neprivalomumas vartotojui. Sutartį pripažinus vartojimo sutartimi, jos sąlygos visais atvejais turi būti vertinamos pagal CK 6.188 straipsnyje nustatytus sąžiningumo kriterijus. Vartojimo sutarties sąlygos gali būti pripažįstamos nesąžiningomis paties vartotojo, vartotojų teises ginančių institucijų ar bylą nagrinėjančio teismo iniciatyva. Tais atvejais, kai ginčo šalių sudaryta sutartis kvalifikuojama kaip kylanti iš vartojimo teisinių santykių, bylą nagrinėjantis teismas sutarties sąlygas *ex officio* turi įvertinti pagal CK 6.188 straipsnyje įtvirtintus sąžiningumo kriterijus, nepriklausomai nuo to, kokius reikalavimus reiškia šalys. CK 6.188 straipsnio 2 dalyje įtvirtintame sąraše nurodytų vartojimo

[79] LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 1 d. nutartis c. b. N. Č. v. UAB „Makveža“, Nr. 3K-3-256/2009, kat. 44.2.4.2; 45.2; 114.3.
[80] LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio mėn. 23 d. nutartis c. b. V. J. v. UAB „LB baldai“, Nr. 3K-7-581/2008, kat. 42.3; 42.11.1; 52.2; 90. Kiti susijusios LAT praktikos pavyzdžiai: LAT CBS teisėjų kolegijos teisėjų kolegijos 2001 m. balandžio 18 d. nutartis c. b. byloje I. A. V. v. SP UAB „Karoliniškių būstas“, Nr. 3K-3-475/2001, kat. 49.1, 81.; LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis c. b. V. S. ir kt. v. UAB „Abuva“, Nr. 3K-3-141/2006, kat. 42.2; 62.; LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 29 d. nutartis c. b. 791-oji daugiabučio namo savininkų bendrija ir kt. v. AB „Grigiškės“ ir kt., Nr. 3K-3-211/2008, kat. 42.2; 42.3; 42.11.1; 42.11.3; 45.5.; LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 28 d. nutartis c. b. A. K. v. UAB „Ribenos prekyba“, Nr. 3K-3-536/2008, kat. 45.2; 114.9.6.2; 121.20.; LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 7 d. nutartis c. b. SP AB „Vilniaus šilumos tinklai“ v. B. G. c. b. Nr. 3K-3-1137/2002, kat. 40.2; 40.4; 40.5.

sutarčių sąlygų nesąžiningumas vartotojų atžvilgiu yra preziumuojamas. Pareiga paneigti šių sąlygų nesąžiningumo prezumpciją tenka verslininkui. Ginčo, kilusio iš vartojimo sutarties, specifika silpnesniosios šalies gynimo interesais lemia teismo pareigą būti aktyviam procese“[81].

Tokia praktika yra suprantama ir net skatintina, nes toks teismo elgesys turėtų vesti prie tikrojo teisingumo vykdymo. Galima būtų pastebėti, jog, autorės nuomone, teismas turi vertinti sutarties šalių (abiejų) sąžiningumą kiekvienoje byloje, be abejo, nepažeisdamas šalių dispozityvumo principo. Darbo autorės nuomone, kiekvieno teisinio ginčo sprendimui aktualu, ar sutarties šalys buvo sąžiningos. Nesąžiningas elgesys yra draudžiamas, toks elgesys reikštų teisės pažeidimą, piktnaudžiavimą teisę[82].

Nagrinėjant piktnaudžiavimo teise institutą, kuris yra sąžiningumo principo išraiška, reikia pastebėti, jog teismai ne itin dažnai naudojasi šiuo institutu. Galima spėti, jog jo taikymas būtų itin naudingas. Vis dėlto LAT praktikoje galima rasti piktnaudžiavimo teise instituto analizės, kuri turėtų būti puiki gairė kitiems Lietuvos Respublikos teismams. Galima pastebėti, jog piktnaudžiavimas teise dažnai suprantamas kaip sąmoningas ir kryptingas siekis sukelti kitam asmeniui žalą. Tačiau, kaip minta anksčiau, sąžiningumas sietinas ne tik su asmens susilaikymu nuo kito asmens teisių pažeidimo, tačiau ir su pareigos būti apdairiam bei rūpestingam įgyvendinimu. Visas šis aiškinimas taikytinas ir piktnaudžiavimo teise institutui. Tai puikiai atspindėta ir LAT praktikoje: „Piktnaudžiaujantis savo teise asmuo nebūtinai turi turėti tiesioginį tikslą padaryti žalą kitų asmenų interesams, tačiau žala kitiems asmenims gali atsirasti asmeniui nesąžiningai siekiant savo interesų patenkinimo. Įpareigojimas civilinių teisinių santykių subjektams, įgyvendinant savo teises ir atliekant pareigas, *inter alia* įgyvendinant teisę į teisminę gynybą, veikti pagal teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimus nustatytas ir CK1.5 straipsnio 1 dalyje bei CPK 7, 42, 95 straipsniuose. Kartu teisėjų kolegija pabrėžia, kad kiekvienas asmuo turi ne tik teises, bet ir tų teisių nulemtas pareigas[83].

Nagrinėjant žmogaus teisių poveikį Lietuvos Respublikos sutarčių teisei, nekyla abejonių, jog fundamentalios teisės yra padariusios ir daro didelę įtaką privatiniams santykiams. Jos yra ir sutarčių teisės pamatas. Pavyzdžiui, LAT 2009 m. spalio mėn. 8 d. nutartyje c. b. Nr. 3K-3-413/2009 pabrėžiama, kad „CK 1.139 straipsnyje nustatyta, kad ginant savo civilines teises savigyną leidžiama naudoti tik CK nustatytais atvejais, be to, savigynos būdai ir priemonės turi atitikti teisės pažeidimo pobūdį ir kiekvienu konkrečiu atveju neperžengti savigynos ribų; naudojant savigyną,

[81] LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 13 d. nutartis c. b. UAB „Vigysta“ v. V.L., Nr. 3K-3-502/2009, kat. 36.1; 42.3; 42.8; 121.11.
[82] Pavyzdžiui, LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 1 d. nutartis c. b. Kaišiadorių rajono apylinkės vyriausiasis prokuroras v. AB „VST“, Nr. 3K-3-187/2009, kat. 42.3; 45.5.
[83] LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m balandžio 1 d. nutartis c. b. A. N. v. R. R., Nr. 3K-3-203/2008, kat. 63.1; 114.11.

būtina gerbti žmogaus teises ir laisves bei laikytis įstatymų reikalavimų“[84]. Nors LAT poroje savo bylų ir yra taikęs žmogaus teises reglamentuojančius teisės aktus civiliniams teisiniams santykiams[85] (tačiau ne sutartiniams), tiesioginio žmogaus teisių poveikio sutartiniams santykiams nepavyko surasti. Galima tik spėti, jog, atsižvelgiant į tai, jog, kaip minėta, jau atsiranda tam tikro tiesioginio fundamentalių teisių ir laisvių taikymo privatiniuose santykiuose pavyzdžių, gali būti, jog poveikis bus pripažintas ir sutarčių teisės reguliuojamų santykių atžvilgiu.

Anksčiau šiame poskyryje pateikta LAT praktika iliustruoja, kokiais atvejais Lietuvos Respublikos sutarčių teisėje ribojama asmens autonomija. Be abejo, tai yra tik keli pavyzdžiai, tačiau, remiantis jais, galima susidaryti nuomonę, jog LAT gana dažnai pabrėžia sutarties šalių pareigas bei jų valios autonomijos ribas. Vis dėlto, taip pat galima teigti, jog LAT skiria daug dėmesio ir sutarčių laisvės principo apsaugai. Ir anksčiau pateiktuose pavyzdžiuose buvo galima pastebėti, jog LAT motyvacija dažniausiai būna aiški bei pakankamai detali. Pavyzdžiui, ne tik nurodoma, jog vartotojas yra silpnoji sutarties šalis, tačiau ir pateikiama, kodėl taip manoma.

Asmens autonomijos apsauga pabrėžiama ir kitose LAT bylose. „Imperatyviosios teisės normos nustatomos, siekiant apsaugoti visos visuomenės interesus, viešąją tvarką. Teisėjų kolegijos vertinimu, nagrinėjamu atveju nėra pakankamo pagrindo teigti, kad pamatinis visuomenės interesas reikalauja, neatsižvelgiant į konkrečią situaciją, konstatuoti formalų teisės normos pažeidimą, ginčijamo sandorio negaliojimą, kai viso to išdavoje ieškovės, kaip bendrosios dalinės nuosavybės bendraturtės, teisinė padėtis išliks nepakitusi. Teismas, aiškindamas įstatymus ir juos taikydamas, privalo vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais (CK 1.5 str. 4 d.). Darytina išvada, kad teismai, aiškindami ir taikydami įstatymus, nepažeidė CK 1.5 straipsnio reikalavimų“[86]. Tokia LAT pozicija yra itin palanki asmens autonomijai bei, autorės nuomone, pačiam teisingumui. Sandorio pripažinimas niekiniu ar negaliojančiu yra pats radikaliausias įsikišimas į sutarties šalių valios autonomiją. Tai turi būti *ultima ratio* priemonė, ne tik dėl to, jog apribojama sutarčių laisvė, tačiau ir dėl to, jog griaunami jau susiklostę teisiniai santykiai ir taip daroma įtaka ne tik sutarties šalims, tačiau ir tretiesiems asmenims – rinkos stabilumui bei patikimumui. Todėl, autorės nuomone, LAT itin teisingai sprendė, jog pirmiausia reikia nustatyti sandorio sudarymo pasekmes ir, tuo atveju, jei padarytas tik formalus pažeidimas ir nepažeistos kitų asmenų teisės, nepripažinti sandorio negaliojančiu.

[84] LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. spalio mėn. 8 d. nutartis c. b. UAB „Danės sala“ v. D. N., A. Š., Nr. 3K-3-413/2009, kat. 35.4.
[85] LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. spalio mėn. 8 d. nutartis c. b. G. L. v. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūra, Nr. 3K-3-428/2009, kat. 44.5.2.5; 44.2.4.; LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio mėn. 26 d. nutartis c. b. S. R. ir V. R. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-314/2009, kat. 44.2.4.2; 44.5.2.5; 79.2; 82.1.
[86] LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 26 d.. nutartis c. b. V. Š. v. A. N., A. N., Nr. 3K-3-60/2004, kat. 15.2.2.6; 41.

Dar vienas pavyzdys - LAT 2001 m. rugsėjo 12 d. nutartis c. b. Nr. 3K-3-797/2001, kurioje buvo pažymėta, kad „Iš bylos medžiagos matyti, kad pareikštas ieškinys dėl įpareigojimo sudaryti dalies namo pirkimo-pardavimo sutartį. Toks reikalavimas yra ydingas ir negalimas iš principo, nes prieštarauja vienam pagrindinių civilinės teisės principų – sutarties laisvės principui. Sutartis yra dviejų ar daugiau asmenų susitarimas sukurti tarpusavio teises ir pareigas, t.y. asmenų suderinta valia. Todėl sutartis yra galima tik tuo atveju, kai ji sudaroma laisva valia. Asmens privertimas išreikšti savo valią reikštų sutarties sudarymą prievarta, o sutartis, sudaryta panaudojant prievartą, negalioja[87].

Reikia pabrėžti, jog net ir vartotojo teisių gynybos atveju, turi būti atsižvelgiama į parinktos gynybos priemones taikymo pasekmes – turi būti parenkama proporcinga poveikio priemonė ir vartotojui turi būti atlyginama tik tiek, kiek jo teisės iš tikro buvo pažeistos. „Kartu nurodytų argumentų kontekste kasacinis teismas pažymi, kad ginčą nagrinėjantis teismas, įvertindamas vieno ar kito vartotojo teisių gynimo būdo pasirinkimo pagrįstumą, turi atsižvelgti į konkrečias teisiškai reikšmingas aplinkybes ir siekti civilinių teisinių santykių reguliavimui būdingo proporcingumo principo įgyvendinimo, kad vartotojo teisių gynimo būdas būtų proporcingas prievolių pažeidimo mastui ir nesukeltų pažeidimui neadekvačių teisinių pasekmių“[88].

Taigi, galima daryti išvadą, jog asmens ribų klausimas Lietuvos Respublikos sutarčių teisėje yra dažnas bei aktualus. Lietuvoje pripažįstamas sąžiningumo standartas, kuris dažnai siejamas ir su silpnosios sutarties šalies gynimu. Tiesioginio žmogaus teisių poveikio sutartiniuose santykiuose pavyzdžių surasti kol kas nepavyko. Reikia pastebėti, jog sutarčių laisvė Lietuvos Respublikos sutarčių teisėje yra laikoma pamatine vertybe, todėl jos ribas siekiama nustatyti, atsižvelgiant į įsikišimo poreikį bei jo galimas pasekmes.

2. ASMENS AUTONOMIJOS ĮGYVENDINIMAS BEI JO RIBOJIMAI EUROPOS SĄJUNGOS SUTARČIŲ TEISĖJE

2.1. Sutarčių teisė ir ES

Valstybei tapus ES nare, joje pradeda galioti dar viena, itin savita teisinė sistema. Autorių nuomonės skiriasi, ar ES teisė turi būti laikoma tarptautinės teisės dalimi, ar *sui generis* teisine sistema. Šiame darbe minėtas klausimas nebus aptariamas. Šiam darbui reikšminga tai, jog ES teisinė sistema galioja jos narėse (toliau bus vadinama *Valstybėmis narėmis*) bei ES teisės aktai reglamentuoja ir sutarčių teisę. Nors ne visi ES teisės aktai yra privalomi Valstybėms narėms ir kai

[87] LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 12 d. nutartis c. b. V. P. v. P. D., J. Ž., A. R., Nr. 3K-3-797/2001, 32.4; 37.3.
[88] LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 12 d. nutartis c. b. D. Ž. v. UAB „Tildis”, Nr. 3K-3-237/2008, kat. 52.2; 121.13.

kurie jų yra tik rekomendacinio pobūdžio, net ir tokių teisės aktų reikšmė Valstybių narių nacionalinei sutarčių teisei yra itin didelė.

Asmens autonomijos įgyvendinimą bei jo ribojimą ES savo 2002 m. straipsnyje detaliai aptarė privatinės ir Europos teisės profesorius Stefan Grundmann. Šio autoriaus straipsnyje pabrėžiama, jog „Nedaug yra klausimų, kurie būtų tokie svarbūs sutarčių teisei kaip sutarties šalies autonomija, tikriausiai, nei vienas taip necharakterizuoja jos pobūdžio. Tai gali būti paaiškinta tuo, jog fundamentalios teisės yra pagrindiniai Sutarties įrankiai šiame procese ir yra sukurti išplėsti sutarties šalies autonomiją už valstybės sienų. Sutartis yra šalies autonomijos instrumentas“[89]. Šiuo atveju autorius sąvoka „fundamentalios teisės“ vartoja, kalbėdamas apie 4 ES garantuojamas laisves, kuriomis yra pagristas vidinės ES rinkos funkcionavimas: laisvu prekių judėjimu, laisvu paslaugų judėjimu, laisvu asmenų judėjimu ir laisvu kapitalo judėjimu (toliau bendrai bus vadinama *ES laisvėmis*), o terminu „Sutartis“ pažymi ES pirminę teisę. Autorės manymu, nei viena iš šių atraminių ES idėjų negalėtų būti tinkamai įgyvendinta be sutarčių laisvės. Taigi šio principo tinkamas įgyvendinimas ES teisėje įgyja ir naują tikslą – reglamentuoti sutarčių teisę taip, jog ES sistema funkcionuotų pagal šioje pastraipoje aukščiau minėtas idėjas.

ES teisės esmė – keturių ES laisvių įgyvendinimas tokiu būdu, jog šio proceso rezultatas būtų efektyviai funkcionuojanti vidinė sąjungos rinka, kurioje dalyvaujantiems subjektams būtų sudarytos palankiausios sąlygos jų veiklai. Srityse, kurių svarba pripažįstama ir kurias nuspręsta reguliuoti ES lygmeniu, valstybės narės perdavė ES dalį savo kompetencijos – tiksliau, šią kompetenciją įgyvendina per ES institucijas. Kaip nurodo ir profesorius S. Grundmann, „Kadangi fundamentalios laisvės naudojamos apriboti nacionalinį reguliavimą, Bendrijos teisė pagrinde turėjo naikinantį valstybės reguliavimą ir liberalizavimo efektą. Tai nebebuvo akivaizdu, prasidėjus re-reguliacijai, skirtai harmonizavimui. Vis dėlto, priešingai vyraujančiai nuomonei, net ir egzistuojant re-reguliacijai, įtvirtinti stiprūs mechanizmai prieš nepagrįstai sunkius sutarties šalies autonomijos ribojimus. Tai laikytina pagrindine Europos sutarčių teisės charakteristika“[90]. Tokia citata aiškiai atskleidžiamas požiūris į asmens autonomijos ribojimus, kaip į išimtis iš taisyklės, bei pabrėžiama sutarčių laisvės bei ES teisės sąveiką.

2.2. Asmens valios autonomija keturių ES garantuojamų laisvių atžvilgiu

Stengiantis atskleisti asmens valios autonomijos įgyvendinimo ES sutarčių teisėje ypatumus, reikia nustatyti, koks yra ES laisvių bei asmens valios autonomiškumo santykis. ES teisės

[89] Grundmann S. Information, Party autonomy and economic agents in European contract law // Common Market Law review. Kluwer Law international. 2002, Nr. 39. P. 270.
[90] Ten pat. P. 272.

specialistas, ES Civilinio kodekso kūrimo grupės narys Dr. Jacobien W. Rutgers savo straipsnyje išsako nuomonę, jog negalima spręsti, kad keturios ES laisvės garantuoja ir sutarčių laisvę. Tokią idėją Dr. Jacobien W. Rutgers pagrindžia keletu argumentų. Visų pirma, šis autorius iškelia klausimą, „ar ekonomikos Europos Ekonominės Bendrijos santvarka, kuri buvo sukurta 1957 m., buvo ordoliberali ekonomikos tvarka ar privatinės teisės visuomenė, kitais žodžiais tariant, ar Europos Ekonominės Bendrijos kūrėjai siekė sukurti privatinės teisės visuomenę?“[91]. Nagrinėdamas ES istoriją, Dr. Jacobien W. Rutgers nurodo, jog Europos Ekonominę Bendriją įkūrusios valstybės (Vokietija, Prancūzija, Italija bei Beneliukso šalys) buvo skirtingų ekonominių santvarkų. Taip pat tai, jog Europos Ekonominės Bendrijos tikslas visų pirma buvo politinė bei gynybos bendrija bei kad pačioje 1957 m. sutartyje nėra nuostatų, reglamentuojančių teisinę tvarką. Antra, apžvelgdamas ES pirminę teisę (ES steigimo sutartis), autorius taip pat daro išvada, jog šiais teisės aktais nebuvo ketinama sukurti ordoliberalią ekonomikos sistemą. Faktas, jog nei pačioje 1957 m. Europos Ekonominės Bendrijos steigimo sutartyje, nei kuriame iš jos pakeitimų (1987 m. Europos Vieningame akte, 1992 m. Mastrichto sutartyje, 1997 m. Amsterdamo sutartyje, 2001 m. Nicos sutartyje) nebuvo užsimenama apie ordoliberalios ekonomikos sistemos įteisinimą, patvirtina, jog to ir nebuvo siekiama. Trečia, Jacobien W. Rutgers taip pat nurodo, jog ir „... iš ETT praktikos šiuo klausimu, negalima spręsti, jog laisvas judėjimas garantuoja sutarčių laisvę. Jo tikslas yra greičiau atverti nacionalines rinkas“[92].

Nors profesoriaus Jacobien W. Rutgers argumentai atrodo ir pagrįsti, tačiau, šio darbo autorės nuomone, galimas kitoks sutarčių laivės principo reikšmės ES teisėje aiškinimas. Asmens valios autonomijos ribojimas nacionalinių rinkų atvėrimui yra svarbus tuo, jog rinka bus atvira tik tada, kai asmuo galės be nepagrįstų trukdymų sudaryti sutartis. Pats faktas, jog valstybės narės priims teisės normas ir nesiims veiksmų, kurie ribos kitų valstybių narių prekių, paslaugų, kapitalo ar asmenų patekimo į jas, dar nereikš efektyvaus vidinės ES rinkos funkcionavimo. Tik tada, kai asmenys iš tikrųjų galės dalyvauti procese ir jų valia sudaryti sutartis bus varžoma tik išimtiniais ir neišvengiamais atvejais, vidinė rinka tinkamai funkcionuos. Todėl, autorės nuomone, nebuvo būtina, kad sutarčių laisvė būtų išskirta ES pirminėje teisėje ar ETT praktikoje, jog būtų pripažįstama, jog jos tinkamas veikimas yra neatsiejamas nuo keturių ES laisvių judėjimo. „Šalies autonomija ir sutarčių laisvė, kaip, be abejonės, svarbiausia jos sudedamoji dalis, yra ne tik pagrindas, kuriuo remiantis yra sukurti visi nacionaliniai privatinės teisės aktai, tačiau ji yra ir *conditio sine qua non* pagrindinių laisvių taikymui ir vidaus rinkos veikimui. Bendra rinka, kuri yra susieta su atviros

[91] Rutgers J. W. The European Economic Constitution, Freedom of Contract ant the DCFR, P. 3 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1333136; prisijungimo laikas: 2009-10-07.
[92] Ten pat. P. 11.

ekonomikos bei laisvos konkurencijos principais, ir kuri tuo pačiu metu nėra pagrįsta šalies autonomija, yra neįsivaizduojama. Iš to seka, jog privatinės teisės aktai gali pažeisti pagrindines laisves, ypač tais atvejais, kai nacionalinio įstatymų leidėjo individui suteikta laisvė yra nepakankamai plati, kad įgalintų jį naudotis pagrindinėmis laisvėmis visa apimtimi“[93]. Remiantis tokiais argumentais, galima teigti, jog ES laisvių tinkamas įgyvendinimas yra esminis ES valstybių narių nacionalinei sutarčių teisei, nes tai yra vienas iš elementų, apsaugančių privačius asmenis nuo nepagrįsto jų autonomiškumo sutarčių teisėje ribojimo. „ES laisvių pagalba, šalies autonomija yra išplečiama už Valstybės narės sienų. Tokiu būdu ES laisvės užtikrina minimalų sutarčių laisvės lygį“[94].

Įdomu, jog pats profesoriaus Jacobien W. Rutgers, kitoje savo publikacijoje laikosi panašios nuomonės. Šis autorius, nagrinėdamas keturių laisvių bei sutarčių teisės sąveika, teigia: „Tiek laisvas judėjimas, tiek privatinė teisė yra iš esmės svarbūs vidinės rinkos įkūrimui ir funkcionavimui.<…> Privatinė teisė ir, konkrečiau, sutarčių teisė, suteikia teisinį pagrindą laisvių judėjimui. Pagrindinė laisvo prekių ar paslaugų judėjimo priežastis yra sutartis“[95].

2.2.1. ETT praktika, aktuali asmens autonomiškumo sutarčių teisėje klausimui

Tam, jog būtų galima geriau atskleisti ES laisvių ir asmens autonomijos sąveiką, galima paminėti keletą ETT sprendimų, atspindinčių šio teismo praktikos įtaką sutarčių laisvės principo įgyvendinimui. CMC Motorradcenter[96] byloje, ETT sprendė, ar tam tikras sutarčių laisvės apribojimas galėjo varžyti laisvą prekių judėjimą. Nutarta, jog Vokietijos sutarčių teisėje numatyto įpareigojimo suteikti ikisutartinę informaciją galimas laisvių judėjimą apribojantis poveikis buvo per daug neaiškus ir netiesioginis, kad būtų galima daryti išvadą, jog galima kliūtis prekybai tarp Valstybių narių“[97]. ETT sprendime nurodyta: „Sutarties 30 str. neužkerta kelio Valstybės narės teismams taikyti taisyklę, numatančią įsipareigojimą suteikti informaciją prieš sudarant sutartį, kas lemtų, jog tokie patys importuotojai privalėtų informuoti tiekiamos prekės pirkėjus, kad konkretūs turintys leidimus šių prekių pardavėjai atsisako suteikti paslaugas pagal produkto garantiją, kuris buvo analogiškai importuojamas. Viena vertus, toks įpareigojimas taikomas neskiriant visiems sutartiniams įsipareigojimams ir juo nesiekiama reguliuoti prekybos, ir, kita vertus, kliūtis laisvam prekių judėjimui negali kilti dėl įsipareigojimo, bet dėl įgaliotų prekybininkų praktikos, jog bet koks

[93] Grundmann S. Constitutional Values and European Contract Law. - Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2008. P. 65.
[94] Ten pat. P. 80
[95] Rutgers J. W. Free movements and contract law. P. 1 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1333136; prisijungimo laikas: 2009-10-08.
[96] ETT 1993 m. spalio 13 d. sprendimas byloje CMC Motorradcenter GMBT v. P. Baskiciogullari, Nr. C-93/92, ECR I-5009.
[97] Šarčević P., Volken P. Yearbook of private international law. Volume IV – 2002. – The Hague: Kluwer Law International, 2002. P. 48.

varžantis poveikis, kokį tai galėtų turėti, buvo per daug neaiškus ir netiesioginis, kad būtų galima daryti išvadą, jog galima kliūtis prekybai tarp Valstybių narių“[98]. Galima paminėti, jog tokia pozicija buvo pastebėta ne vienoje ETT byloje, todėl laikoma, jog ETT „parodė tendenciją neigti varžantį tokių normų poveikį, teigdamas, kad kliūtys, kurias jos galėtų sukelti prekių ar paslaugų apyvartai Bendrijos viduje yra „per daug neapibrėžtos ir per daug netiesioginės““[99]. Remiantis tokia ETT pozicija, galima daryti išvadą, jog pažeidimu laikomi tik tokie asmens autonomijos suvaržymai, kurie yra pakankamai apibrėžti ir tiesioginiai.

Keck[100] byla yra itin reikšminga laisvam prekių judėjimui. Šio sprendimo įtaka sutarčių laisvei taip pat yra akivaizdi – valstybės apribojimai asmenims sudaryti sutartis tam tikromis sąlygomis, be abejo, turi įtakos asmenų autonomijos įgyvendinimui. Šioje byloje ETT užduotas klausimas: „Ar 1986 m. gruodžio 1 d. Nutarimo Nr. 86-1243 32 straipsnyje įtvirtintas perpardavimo nuostolingai Prancūzijoje draudimas yra suderinamas su laisvo asmenų, paslaugų bei kapitalo judėjimo, įsisteigimo laisvės, laisvos konkurencijos bendrojoje rinkoje bei nediskriminavimo dėl pilietybės principais, įtvirtintais 1957 m. kovo 25 d. EEB steigimo sutartyje, ypač jos 3 ir 7 straipsniuose, nes Prancūzijos teisės aktai gali iškreipti konkurenciją: a) pirma, dėl to, kad baudžiama tik už perpardavimą nuostolingai ir šis draudimas nėra taikomas gamintojui, kuriam rinkoje leidžiama laisvai parduoti gaminį, kurį jis gamina, perdirba arba pagerina, nors ir labai nežymiai, už mažesnę nei savikaina kainą; b) antra, dėl to, kad jie iškreipia konkurencinę kainą, ypač pasienio zonose tarp įvairių ūkio subjektų dėl jų pilietybės arba įsisteigimo vietos?“[101].

ETT atsakymas į šiuos klausimus buvo neigiamas: „...Prancūzijos įstatymo objektas nebuvo prekybos reguliavimas, net jei tokie teisės aktai gali apriboti pardavimų apimtį (taip pat ir kitose valstybėse pagamintų produktų pardavimų apimtį). <...> Nagrinėjami kartu, sprendimo Keck byloje 16 ir 17 punktai pateikia atsakymą į generalinio advokato Tesauro klausimą: 28 straipsnis skirtas tarpvalstybinei prekybai liberalizuoti, o ne nevaržomai komercinei veiklos laisvei valstybėse narėse skatinti“[102]. Nors, tokia ETT praktika leidžia daryti išvadą, jog profesoriaus Jacobien W. Rutgers nuomonė, kad laisvas prekių judėjimas nesuponuoja sutarčių laisvės, yra teisinga, darbo autorės nuomone, šiuo atveju sutarčių laisvė yra ne tikslas, o priemonė – sutarčių laisvės įgyvendinimas ir jos ribojimas tik pagrįstais atvejais yra būtina prielaida prekybos liberalizavimui.

[98] ETT 1993 m. spalio 13 d. sprendimas byloje CMC Motorradcenter GMBT v. P. Baskiciogullari // http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&numdoc=61992J0093&lg=en#I1; prisijungimo laikas: 2009-05-17.
[99] Grundmann S. Constitutional Values and European Contract Law. - Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2008. P. 72.
[100] ETT 1993 m. lapkričio 24 d. sprendimas byloje baudžiamasis persekiojimas prieš Keck ir Mithouard, Nr. C-267/91, ECR I-6097.
[101] Ten pat. Para. 4.
[102] Barnard C. Europos Sąjungos materialinė teisė: keturios laisvės. Laisvas prekių judėjimas. Vilnius: Eugrimas, 2005, P. 172-173.

Valstybės narės ne visada tinkamai atlieka savo pareigas, nustatytas ES teisėje. Tam tikrais atvejais nacionalinė sutarčių teisė neatitinka ES laisvių reikalavimų ir šis neatitikimas negali būti pagrįstai pateisinamas. Sutarties šalių asmens autonomiškumo ribojimų klausimui šis aspektas yra labai aktualus, nes tokiais atvejais šalys laikosi teisės aktų, pažeidžiančių ES teisę. Nagrinėdamas šį aspektą, profesorius Jacobien W. Rutgers aptarė tokias bylas kaip Cura Anlagen[103], Omega Spielhalllen[104], Dynamic Medien Vertriebs GmbH v Avides Media AG[105], Unilever[106]. Šio darbo autorės nuomone, nagrinėjamai temai atskleisti reikėtų aptarti Omega Spielhalllen bylą. „Yra manoma, jog ši byla prasidėjo kaip administracinė teisės byla, vis dėlto, šis sprendimas veikia ir sutarties šalių teises ir pareigas“[107]. Vokietijos įmonė Omega Spielhallen su Didžiosios Britanijos įmone sudarė sutartį, pagal kurią Omega Spielhallen įsigijo lazerinius žaidimus, kuriuos žaisdami žmonės apsimestinai vieni kitus žudytų. Omega Spielhallen ketino įrengti tokius žaidimus Vokietijoje, tačiau Bonos meras (žaidimai turėjo būti įrengti Bonos mieste) uždraudė tokius žaidimus, motyvuodamas, jog jie prieštarauja viešai politikai bei pažeidžia fundamentalią asmens teisę - žmogaus orumą. Didžiojoje Britanijoje tokie žaidimai buvo leistini. „Europos Teisingumo Teismui šis teisinis ginčas buvo paverstas klausimu, ar toks žaidimų apribojimas reiškė paslaugų teikimo laisvės pažeidimą, kadangi įranga buvo teikiama Didžiosios Britanijos įmonės, kuri buvo sudariusi sutartį su Omega Spielhallen. ETT pripažino, kad, <...> yra aišku, jog tokia nuostata gali varžyti ateities sutartinių įsipareigojimų tarp šalių vystymąsi“[108]. Reikia paminėti, jog ETT taip pat pripažino, jog Vokietijos teisės aktų nustatytas apribojimas, kurio tikslas – saugoti asmens orumą, buvo pateisinamas ir juo nebuvo pažeista paslaugų judėjimo laisvė. Akivaizdu, kad toks sprendimas itin aktualus ir asmens valios autonomijos klausimu, nes šiuo atveju kalbėta apie jos ribojimą, pateisinamą žmogaus teisų apsauga. Šiuo atveju galima įžvelgti žmogaus teisių bei ES teisinės sistemos sąveiką. Orumo, kaip pateisinamo ribojimų kriterijaus pripažinimas suponuoja mintį ir apie pačių žmogaus teisių poveikį ES vidinei rinkai.

ETT praktiką anksčiau minėtose Cura Anlagen, Omega Spielhalllen, Dynamic Medien Vertriebs GmbH v Avides Media AG bylose priskiriama prie *ex post* (paskesniosios) kontrolės. Kalbant apie *ex ante* (išankstinę) kontrolę, minimas ETT sprendimas CIA Securitel[109] byloje. „...iš CIA Securitel ir kitų sprendimų aiškiai seka, jog Valstybės narės pareigų nesilaikymas taip pat gali

[103] ETT 2002 m. kovo 21 d. sprendimas byloje Cura Anlagen GmbH v Auto Service Leasing GmbH, Nr. C-451/99, ECR 3-i3193.
[104] ETT 2004 m. spalio 14 d. sprendimas byloje Omega Spielhallen - und Automatenaufstellungs - GmbH v. Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn, Nr. C-36/02, ECR I-9606.
[105] ETT 2008 m. vasario 14 d. sprendimas byloje Dynamic Medien Vertriebs GmbH v Avides Media AG, Nr. C-244/06, ECR I-505.
[106] ETT 2000 m. rugsėjo 26 d. sprendimas byloje Unilever Italia SpA v Central Food, Nr. C-443/98, ECR I-7535.
[107] Rutgers J. W. Free movements and contract law. P. 8 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1333136; prisijungimo laikas: 2009-10-08.
[108] Ten pat. P. 9.
[109] ETT 1996 m. balandžio 30 d. sprendimas byloje CIA Security International SA v Signalson SA and Securitel SPRL, Nr. C-194/94, ECR I-2201.

turėti įtakos ir privačioms šalims“[110]. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 98/34/EB Dėl informacijos apie techninius standartus ir reglamentus pateikimo[111] numato Valstybių narių pareigą pranešti apie ketinimą priimti teisės aktus, kuriais būtų sukuriama kliūtis prekybai. Pranešus, Europos Komisija patikrina, ar tokie nauji teisės aktai atitiktų ES teisę. Šios direktyvos 9 str. numatyta Valstybių narių pareiga nesiimti veiksmų, kol vyksta minėtas patikrinimas. Ši nuostata mokslininkų vadinama „sąstingio“ nuostata[112]. CIA Securitel byloje ETT susidūrė su teisine situacija, kai Valstybė narė nesilaikė savo įsipareigojimo pranešti Europos Komisijai apie naujų teisės aktų leidybą. ETT pripažino, jog, jei Valstybė narė nesilaiko minėtos pareigos pranešti Europos Komisijai apie ketinimą priimti naujus techninius reglamentus (Direktyvos Nr. 98/34/EB prasme) arba nesilaiko sąstingio nuostatos, tokios naujos nuostatos negali būti taikomos. Toks reguliavimas akivaizdžiai daro įtaką sutarties šalių valios autonomijai, nes šiuo atvejų sutarčių laisvės įgyvendinimo ribų nustatymui turi įtakos ir valdžios institucijų pareigų neatlikimas.

Nagrinėdamas Unilever[113] bylą, ETT susidūrė su teisine situacija, kai sutarties šalių teisėms ir pareigoms darė įtaką faktas, jog Valstybė narė nesilaikė sąstingio nuostatos. Todėl įmonė „Unilever“ įrodinėjo, jog valdžios institucijų priimta aliejaus ženklinimo taisyklė, remiantis CIA Securitel byloje išdėstytais argumentais, neturi būti taikoma, nes ji įsigaliojo dar nepraėjus sąstingio periodui, numatytam direktyvos Nr. 98/34/EB 9 str. ETT šiai nuomonei pritarė. Reikia paminėti, jog su tokiu sprendimu nesutiko generalinis advokatas Francis G. Jacobs: „Jis teigė, kad CIA bylos principas neturėtų būti taikomas šiai situacijai, nes dėl jo poveikio prekybininkai turėtų būti ne tik savo sutarčių, bet ir Europos Bendrijos teisės ekspertai, o svarbiausia, turėtų nusimanyti apie Direktyvą 98/34 ir sprendimą CIA Securitel byloje. Jie taip pat turėtų apibrėžti patį techninį reglamentą ir patikimai nustatyti, ar valstybė narė įvykdė savo pareigas pagal direktyvos 8 ir 9 straipsnius. Jis pažymėjo, kad dėl nepakankamo viešumo pagal direktyvą, antrasis dalykas buvo ypač sudėtingas. Jis taip pat manė, kad dėl to gali atsirasti neteisybė: asmuo bylą, kurioje būtų vertinamas toks reguliavimas, pralaimėtų dėl valstybės narės elgesio, o ne dėl to, kad jis pats neįvykdė iš Bendrijos teisės kylančios pareigos”[114]. „...šie sprendimai rodo, jog sutarties šalių teisės ir pareigos gali būti veikiamos ir antrinės ES teisės, reglamentuojančios laisvą prekių judėjimą“[115].

[110] Rutgers J. W. Free movements and contract law. P. 11 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1333136; prisijungimo laikas: 2009-10-08.
[111] 1998 m. birželio 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 98/34/EB Dėl informacijos apie techninius standartus ir reglamentus pateikimo.
[112] Barnard C. Europos Sąjungos materialinė teisė: keturios laisvės. Laisvas prekių judėjimas. Vilnius: Eugrimas, 2005, P. 151.
[113] ETT 2000 m. rugsėjo 26 d. sprendimas byloje Unilever Italia SpA v Central Food, Nr. C-443/98.
[114] Barnard C. Europos Sąjungos materialinė teisė: keturios laisvės. Laisvas prekių judėjimas. Vilnius: Eugrimas, 2005, P. 158.
[115] Rutgers J. W. Free movements and contract law. P. 12 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1333136; prisijungimo laikas: 2009-10-08.

Taigi ETT yra priėmęs daug sprendimų, aktualių asmens autonomijos ribojimų sutarčių teisėje klausimui. Galima teigti, jog kas kartą, kai sprendžiamas valstybės reguliavimo atitikimas laisvo prekių ar paslaugų judėjimo nuostatoms, sprendimas turi įtaką ir sutarčių laisvei, nes ETT jis nulems, ar tam tikri Valstybės narės nustatyti ribojimai bus pateisinami, ar ne.

2.2.2. ES laisvių poveikio sutarčių teisei teorijos

Pripažįstant, jog ES garantuojamos keturios ES laisvės ir sutarčių teisė nėra atsietos viena nuo kitos, galima klausti, koks yra ES laisvių poveikis. Įdomu, jog šiuo klausimu argumentacija dalinai sutampa su pateikta, analizuojant žmogaus teisių poveikį sutarčių teisei ir asmens autonomijai joje.

Skiriamos tiesioginio ir netiesioginio ES laisvių poveikio teorijos. Tiesioginio poveikio teorija grindžiama idėja, jog šios keturios pamatinės laisvos rinkos idėjos yra esminės visai ES, todėl negali būti sričių, kuriose jos nebūtų taikomos visa apimtimi. Kalbant apie požiūrį į ES tiesioginį horizontalų poveikį apskritai (siejant nebūtinai su sutarčių teise), ETT yra nurodęs, jog „Tiesioginis horizontalus poveikis užtikrina, kad Bendrijos teisė būtų vienodai taikoma visose Valstybėse narėse. Viena valstybė gali reguliuoti tai, ką kita valstybė gali būti palikusi spręsti privatiems asmenims. Jei Bendrijos teisės taikymas būtų apribotas valstybių pasirinktais būdais, kiltų pavojus, jog draudimas nebūtų taikomas tokiu pat būdu visoje Bendrijoje“[116]. Reikia paminėti, jog tokia argumentacija buvo pateikta nagrinėjant bylą, siejamą ne su sutarčių teise. Vis dėlto, remiantis tokia nuomone, tiesioginis ES laisvių taikymas atrodytų pagrįstas. Kaip ir žmogaus teisių tiesioginio taikymo teorijos atveju, remiamasi pačių ES laisvių reikšme bei būtinybe užtikrinti jų tinkamą įgyvendinimą.

Tiesioginio ES laisvių taikymo koncepcijos kritika taip pat panaši į minėtą, analizuojant tiesioginio fundamentalų žmogaus teisių poveikio problematiškumą. „ES laisvių nuostatų adresatės išskirtinai yra Valstybės narės. <...> Valstybės narės turi pareigą garantuoti, kad ES laisvės nebūtų pažeistos privačių asmenų elgesiu. Ši pareiga apima visus ES laisvių ribojimus, išskyrus tuos, kurie yra pateisinami. Valstybės narės privalo nustatyti privatinės teisės normas tokiu būdu, jog pažeidimai būtų neįmanomi“[117]. Taigi, grįžtama prie idėjos, jog pirmiausia savo pareigas turi atlikti valstybė. Toks požiūris asmens autonomijos įgyvendinimo klausimams yra svarbus tuo, jog asmenys gali tikėtis, jog nebus ribojamos daugiau, nei nustatyta valstybės sutarčių teisėje. Suprantama, jog sudėtingos ir gausios ES teisės išmanymas yra ne kiekvieno rinkos dalyvio sugebėjimams. Valstybė yra įpareigota ne tik užtikrinti ES laisvių tinkamą įgyvendinimą. Turėdama pareigą skelbti aiškius ir

[116] Cituota pagal.: Grundmann S. Constitutional Values and European Contract Law. - Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2008. P. 74.
[117] Ten pat. P. 84.

suprantamus įstatymus, ji turi būti ta jungiamoji grandis, kurios dėka, sutarties šalims būtų visiškai aiškios jų teisės bei pareigos, kylančios iš ES teisės.

Netiesioginio ES laisvių poveikio teorija remiasi idėja, jog ES laisvės sutarčių teisę veikia per Valstybės narės veiksmus savo piliečių (ir ne tik piliečių) atžvilgiu. „Tiesioginio horizontalaus poveikio paneigimas reiškia tik tai, jog privatūs individai negali reikšti ieškinio dėl ES laisvių pažeidimo, teigdami, jog kita šalis pažeidė jų teises, garantuojamas ES Sutartimi. Tačiau išlieka, kad Valstybės narės yra ribojamos ES laisvių. Jos turi poveikį sutarčių teisei. Tačiau toks poveikis yra netiesioginio pobūdžio, nes ES laisvės gali daryti įtaką privatiems santykiams, bet ne tokiu būdu, jog įpareigotų privačius asmenis“[118]. Tokios koncepcijos pagrįstumas atsispindi kontrargumentuose tiesioginiam ES laisvių taikymui.

Šiuo klausimu galima daryti išvadą, panašią į pateiktą 1.2.2. poskyryje „Žmogaus teisės kaip asmens autonomiją ribojantis veiksnys“. Darbo autorės nuomone, tinkama ES garantuojamų laisvių bei asmens autonomijos įgyvendinimo pusiausvyra būtų pasiekta, sutarčių teisės normas aiškinant ES laisvių kontekste – atsižvelgiant į šiomis garantijomis siekiamus tikslus. Netiesioginės ES laisvių taikymo doktrina (kartu su tinkamai atliekama Valstybių narių pareiga sutarčių laisvę reglamentuoti taip, kad nebūtų pažeidžiama ES teisė) yra pakankama veiksmingam ES laisvių įgyvendinimui.

2.3. Solidarumo politika ES bei jos instrumentai

ES įsikišimas į sutartinius santykius taip pat yra tam tikros politikos nustatymas. Nors laisvos rinkos funkcionavimas ir yra ES kertinė nuostata, solidarumo politika sąjungoje taip pat intensyviai vykdoma. Tokia intervencija dažnai grindžiama silpnosios sutarties šalies teisių apsaugai, kuri yra reikalinga dėl nelygiavertės šalių padėties. „Dažniausia verslo klientų teises apsaugančių priemonių įtirtinimo priežastis yra specialių žinių atitinkamoje srityje trūkumas kliento pusėje, kuris susiduria su sutarties šalimi, esančia tos srities eksperte“[119]. Vartotojų teisių apsaugai ES mastu yra skiriama nemažai dėmesio. Galima pastebėti, jog ES politika vartojimo santykiuose yra nukreipta ne tik į pareigų bei draudimų verslininkui nustatymą. Į šį procesą įtraukiamas ir vartotojas. Pavyzdys galėtų būti ES 2002 – 2006 m. Vartotojų politikos strategija, kurioje nurodyta, jog „Paskutiniu metu, vieningos rinkos kontekste, tapo vis aiškiau, kad daugiau dėmesio turi būti skiriama vartotojų mokymui, kad jie galėtų pirkti su pasitikėjimu, visiškai žinodami savo teises“[120].

[118] Ten pat. P. 80.
[119] Hartkamp A. Towards European Civil Code. - Nijmegen: Kluwer Law International, 2004. P. 278.
[120] Europos Komisijos vartotojų politikos strategija 2002 – 2006. P. 30 // http://ec.europa.eu/dgs/health_consumer/library/pub/pub09_en.pdf; prisijungimo laikas: 2009-11-20.

Tokia politikos gairė yra itin palanki tiek patiems vartotojams, tiek verslininkams, nes, viena vertus, labiau informuotas vartotojas galės priimti labiau pagrįstą ir naudingą sprendimą, kita vertus, atsakomybė nebebus perkelta tik verslininkams, kuriems tenka susidurti ir su vartotojų neišmanymu bei neinformuotumu, kuris tikrai ne visada yra verslininkui naudingas. Reikia paminėti, jog vartotojų švietimas, nors ir labai lakoniškai, yra paminėtas Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatyme[121].

Analizuojant instrumentus, kuriais naudojamasi, ribojant sutarčių laisvę, galima pritarti S. Grundmann pateiktai klasifikacijai: ES sutarčių teisėje (šiuo atveju nagrinėjama plačiau, nei ankstesniuose poskyriuose, kai buvo analizuojama daugiausiai ES laisvių aspektu), galima išskirti du pagrindinius asmens autonomijos įgyvendinimo ribojimo instrumentus – privalomos nuostatos, reguliuojančios patį sutarties turinį (angl. „*mandatory substantive solutions*“) bei informacijos suteikimą reglamentuojančios normos (angl. „*information rules*“)[122]. Tokia klasifikacija, be abejo, tinkama sutarčių laisvės ribojimams apskritai (ne tik ES sutarčių teisėje), tačiau šiame darbe bus aptariama ES sutarčių teisės aspektu. Tokio skirstymo reikšmė itin didelė, siekiant atskleisti socialiniais tikslais nustatytas sutarčių laisvės ribas ES teisėje.

2.3.1. Nuostatos, reguliuojančios sutarties turinį

Tai nuostatos, iš esmės ribojančios sutarčių laisvę – jos yra privalomos ir sutarties šalys negali susitarti jų nesilaikyti. Šiuo atveju kalbama apie visus sutarčių laisvės principo esmę sudarančių elementų ribojimo atvejus: ribojama asmens teisė sudaryti ar nesudaryti sutarties, pasirinkti kontrahentą, bei nuspręsti, kokios bus sutarties sąlygos. Tokia intervencija į laisvus šalių santykius yra pati didžiausia, nes nustatomas privalomas santykių variantas, kurio šalys negali pakeisti. Vis dėlto, toks įsikišimas yra pateisinamas, kai, kaip minėta, tam tikrose srityse, dėl galimos sutarties šalių teisių disproporcijos, nelygios jų padėties arba dėl visos visuomenės intereso, valstybė turi atlikti savo pareigas. Tokiose nuostatose atsispinti ES politika skatinti ar slopinti tam tikrus santykius. Ypač tokios nuostatos gali būti siejamos su solidarumo ir socialinių tikslų siekimu. Kaip minėta, geriausias tokių santykių pavyzdys yra vartojimo santykiai, kuriuose vartotojas yra pripažįstamas silpnąja sutarties šalimi ir kuriuose egzistuoja tam tikra galimybių disproporcija. Tai nulemia kitos sutarties šalies – komercine veikla užsiimančio subjekto – didesnės galimybės bei žinios. Papildomas dėmesys bei įsikišimas į tokią situaciją atstato pusiausvyrą ir užtikrina, kad ji išliktų nuolat. „Įsikišimas į sutartinius susitarimus privalomosiomis teisinėmis nuostatomis susideda

[121] Lietuvos Respublikos Vartotojų teisių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2007, Nr. 12-488. V skirsnis.
[122] Grundmann S. Information, Party autonomy and economic agents in European contract law // Common Market Law review. Kluwer Law international. 2002, N. 39, 2002

iš (a) šalių teisių ar pareigų, kurios šalių susitarimais, mažiau palankesniais vartotojui, negali būti modifikuotos, nustatymo įstatymu, ir (b) (iš anksto nustatytų ir kitų) sutarties sąlygų kontrole, vykdoma bendrosiomis nuostatomis arba nesąžiningų sąlygų sąrašu, kuriame nurodyti bendrosios taisyklės pavyzdžiai. Abu nuostatų tipai nustato griežtas sutarčių laisvės ribas“[123].

Čia taip pat turi būti paminėta ir konkurencijos teisė. ES institucijos visuomet šiai sričiai skirdavo itin daug dėmesio. Sąžiningų šalių konkurencija yra šiuolaikinės rinkos esmė bei varomoji jėga. O susikūrus ES, ji įgavo ir papildomą reikšmę, nes reikėjo garantuoti laisvą prekių, paslaugų, asmenų bei kapitalo judėjimą, kurie, be galimybės laisvai konkuruoti, yra neįmanomi. Profesorius S. Grundmann pastebėjo, jog „Konkurencijos teisė buvo vienintelė sritis ES sutartyje, reguliuojanti santykių turinį („*substantive law*“) (šiandien ES sutarties straipsniai 81-86) ir nebuvo perleista antrinei teisės aktų leidybai. <...> Konkurencijos teisė *strictu sensu* yra tik viena pusė. Neiškraipyta konkurencija yra vidaus rinkos paradigma ir žymiai viršija siaurą konkurencijos teisės sritį“[124].

Imperatyvių nuostatų nesilaikymo pasekmes dažnai siejamos su sandorio negaliojimo institutu. Valstybių narių, taip pat ir kitų valstybių, sutarčių teisės aktuose įprasta rasti nuostatą, kurioje nurodoma, jog sutartis, prieštaraujanti imperatyvios įstatymo nuostatoms, negalioja (pavyzdžiui, CK 1.80 str.). Kontrahentų susitarimas nesilaikyti privalomų sutarčių teisės normų gali būti laikomas ir viešosios tvarkos pažeidimu. Tačiau, kaip minėta, negaliojimo institutas yra pati radikaliausia priemonė, todėl jos taikymas turi būti ribotas. Tam, kad teisės norma būtų teisingai taikoma, privalu atsižvelgti į kiekvienos normos tikslus. Kiekvieną kartą turi būti nagrinėjama, ar buvo pažeistos trečiųjų asmenų teisės ir teisėti interesai. Todėl įtvirtinamos ir kitos apsaugos priemonės, pavyzdžiui, tam tikri apribojimai. CK 1.93 str. 2 d. numatyta, kad įstatymų reikalaujamos paprastos rašytinės formos nesilaikymas atima iš šalių teisę, kai kyla ginčas dėl sandorio sudarymo ar jo įvykdymo fakto, remtis liudytojų parodymais šį faktą įrodyti, o įstatymuose įsakmiai nurodytais atvejais sandorį daro negaliojantį. Be abejo, asmuo kiekvienu atveju privalo atlyginti ir sukeltus nuostolius.

2.3.2. Informacijos suteikimą reglamentuojančios normos

Informacijos suteikimo nuostatos (toliau bus vadinama *Informavimo taisyklėmis*) taip pat reikalingos tam, kad būtų atstatyta tam tikra pusiausvyra tarp sutarties šalių. Vienai iš šalių visa informacija būna žinoma ir jos surinkimas kainuoja, palyginus, nedaug išteklių, nes vieną kartą sukaupus pagrindinį informacijos paketą, kiekvienos naujos sutarties sudarymui didžioji dalis

[123] Hartkamp A. Towards European Civil Code. - Nijmegen: Kluwer Law International, 2004. P. 280.
[124] Grundmann S. Information, Party autonomy and economic agents in European contract law // Common Market Law review, Kluwer Law international. 2002, N. 39, P. 278.

duomenų jau būna žinoma ir tereikia papildyti ir pritaikyti konkretaus kontrahento atvejui. Be to, ši sutarties šalis dažnai turi daug patirties savo veiklos srityje, būna net srities ekspertė. Tuo tarpu kita sutarties šalis dažniausiai turi iš esmės mažiau žinių, informacijos bei patirties toje srityje. Tokios informacijos sukaupimas pareikalautų itin didelių išteklių (tiek finansinių, tiek laiko). Ši disproporcija gali būti panaudota prieš mažiau informuotą šalį, pati šalis gali suklysti, pasirinkdama ne tą kontrahentą, ar tiesiog pasirinkti ne tokį palankų teisinių santykių variantą. „Viena pusė rinkoje turi daug daugiau informacijos, nes ji rinkoje elgiasi kaip profesionalas, arba todėl, kad ji sukūrė produktą. Nacionalinėje įstatymų leidyboje tai buvo aptarta siejant su standartinėmis sutarčių sąlygomis. Informacijos rinkimas yra pernelyg daug kainuojantis tiems rinkos žaidėjams, kurie naudoja ją retkarčiais, nes jie turi paskirstyti išlaidas žymiai mažesniam kiekiui sandorių“[125].

Informacijos atskleidimas gali būti esminis sutarties šaliai, kuri jos neturi. Tačiau reikia nepamiršti, jog civiliniuose teisiniuose santykiuose, pridedant tam tikrų teisių vienai jos šaliai, kita šalis dalies savųjų netenka. Kaip minėta anksčiau, tai pateisinama dėl šalies turimų teisių, šiuo atveju, informacijos, disproporcijos. „Informacija dėl esminių nuostatų yra sąlyga racionalaus naudingo sprendimo priėmimui, vadinasi, ir rinkų funkcionavimui. Vis dėlto ne visada informacijos asimetrija yra negatyvi. Faktas, kad informacija gali būti paskirstyta netolygiai, sukuria pagrindinę paskatą informacijos teikimui ir yra būtina pasirinkimo procese rinkose. Informacijos asimetrija yra problematiška, kai viena pusė negali jos nugalėti, arba gali, bet tik patirdama dideles sąnaudas. Tokiais atvejais viena pusė veikia vadovaudamasi per siaura informacijos baze: rinkos struktūra yra su trūkumais, nebent informacijos bazė bus sulyginta“[126]. Be to, kitos šalies interesai taip pat turi būti ginami, nes dažnai disponavimas tam tikra informacija ir yra pagrindinis pelną nešantis veiksnys. Tai, jog asmuo, nuolat veikdamas tam tikroje srityje sukaupė daug informacijos, kurios neturi atsitiktinis sandorio tokioje srityje dalyvis, negali būti pakankama priežastis versti atskleisti didelį kiekį ar net visą informaciją. Turi būti atsižvelgiama ir į tai, jog tas pats informacija disponuojantis asmuo ją rinko, naudojo šiam procesui savo finansinius bei laiko išteklius. Turi būti nustatytas toks balansas, jog tokiam asmeniui netaptų nenaudinga rinkti informaciją bei veikti tam tikroje srityje. Informacijos atskleidžiama turi būti tik tiek, kiek būtina racionaliam naudingam sprendimui priimti.

Analizuojant Informavimo taisyklių pažeidimo teisinės pasekmes reikia paminėti, jog, viena vertus, tai yra imperatyvių sutarties nuostatų pažeidimas, todėl gali kilti ankstesniame (2.3.2) poskyryje aptartos pasekmės. Kita vertus, tai yra savita pareiga, todėl ir jos nevykdymas yra

[125] Ten pat. P. 279-280.
[126] Ten pat. P. 279.

ypatingas. Galima paminėti tokius įdomesnius pasekmių, kylančių dėl Informavimo pareigos nevykdymo vartojimo santykiuose pavyzdžius: jei verslininkas nesilaiko pareigos prieš sutarties sudarymo momentą suteikti nepalankioje situacijoje esančiam vartotojui informaciją, ir numatyta vartotojo teisė per tam tikrą terminą atsisakyti sutarties, atsisakymui suteiktas periodas neprasideda tol, kol visa ši informacija nebūna pateikiama. Taip pat, jei verslininkas, nevykdė Informavimo taisyklėse numatytos pareigos, ir sutartis buvo sudaryta, verslininkas turi tokius įsipareigojimus pagal sutartį, kokių pagrįstai tikėjosi kita šalis, atsižvelgiant į nesuteiktą ar suteiktą neteisingą informaciją. Vartotojas, kuriam nebuvo suteikta informacija, gali naudotis visomis gynybos priemonėmis, kuriomis galima naudotis sutarties pažeidimo atveju[127].

2.3.3. Sutarties turinį reglamentuojančių normų bei Informavimo taisyklių santykis

Lyginant Informavimo taisykles bei sutarties turinį reglamentuojančias nuostatas, reikia pripažinti, jog „Pareiga informuoti yra „švelniausias“ iš visų instrumentų, todėl, jog ja mažiausiai kišamasi į besitariančių šalių sutarties laisvę. Informavimo pareiga pagerina atsakingo kliento sutartinio sprendimo kokybę. Po informacijos gavimo, klientui paliekamos bendrosios sutarčių teisės normos, ypač *pacta sunt seranda* principas. Kai kurie neo-liberalūs autoriai, taip pat kai kurie teisės ekonominės analizės šalininkai rekomenduoja kiek įmanoma varžyti silpnosios šalies apsaugą, gerinant jiems suteikiamos informacijos kokybę“[128]. Tokia pozicija yra itin svarbi sutarčių laisvės ribų nustatymui.

Nors tiek Informavimo taisyklės, tiek sutarties turinį nustatančios taisyklės yra privalomos, nes būtinos, jų skirtumai nulemia, kad ES teisėje laikomasi politikos, jog Informavimo taisyklėms, ypač siekiant vienodinti sutarčių teisę, suteikiamas prioritetas. Jos akcentuojamos tiek privalomuose, tiek rekomendaciniuose dokumentuose. To priežastimi, be abejo, yra ir tai, jog Informavimo taisyklių nustatymas yra mažesnė intervencija į sutarčių laisvę bei asmens autonomiją. „Viena vertus, yra vienas svarbus skirtumas tarp privalomų nuostatų, įtvirtinančių informacijos teikimo pareigą, bei privalomų nuostatų, reguliuojančių patį sutarties turinį. Vėlesnės mažina įvairovę – arba iki vienos galimybės, arba iki mažesnio galimybių skaičiaus (dažniausiai nesąžiningoje sutarčių sąlygų teisėje. Rinkos, kaip Vokietijos draudimo rinka, parodė, kad tai dažnai turi „kartelizuojantį“ efektą. Tačiau dar svarbesnis šiai temai aspektas aptariamas čia: įvairovės mažinimas reiškia mažinimą pasiūlymų, atitinkančių individualius poreikius. Individualūs poreikiai vis dėlto šiandien

[127] Bar. C. Clive E., Schulte - Nölke H. and others. Principles, Definitions and the Model rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Interim Outline Edition. 2008. P. 113 // http://webh01.ua.ac.be/storme/DCFRInterim.pdf; prisijungimo laikas: 2009-08-20.
[128] Hartkamp A. Towards European Civil Code. - Nijmegen: Kluwer Law International, 2004. P. 279.

yra atramos taškas ekonomikos teorijos kūrime (normatyvinis individualizmas). Privaloma sutarties turinio taisyklė gali būti pateisinama tik tada, kai informacijos taisyklė negali ištaisyti rinkos klaidos. <...> Kita vertus, daugelis autorių abejoja, kad informacijos nuostatos turėtų būti privalomos. Poreikį turinčios pusės informavimas ilgame laikotarpyje matomas kaip konkurencijos parametras. Teigiama, jog pardavėjai, siūlantys geresnius produktus ar sąlygas, yra suinteresuoti informuoti rinką, ir kad tada informacijos pateikimas yra lankstesnis nei pagal vienodas valstybės informacijos atskleidimo taisykles. <...> Nustatymas informacijos, kuri turi būti atskleista, nėra toks trūkumas, kai yra pakankamai aišku, kuri informacija yra esminė sandoriui. Kitu atveju užtenka lankstumo, kai esminė informacija turi būti atskleista, geriausias pasiūlymas būna aiškiai geriau matomas, kai visi rinkos dalyviai turi atskleisti informaciją vienoda standartizuota apimtimi“[129].

Informavimo taisyklių prioritetas atsispindi ir ETT 1979 m. priimtame prejudiciniame sprendime Casis de Dijon[130] byloje. „Mažai Europos Teisingumo Teismo sprendimų turėjo tokį efektą kaip Casis de Dijon 1979 m. <...> Dar daugiau, šis sprendimas yra Europos informacijos modelio esmė. Teismas sprendime rėmėsi fundamentaliomis teisėmis bei neatskiriamu nuo jų proporcingumo principu: jei nacionalinis įstatymų leidėjas gali pasiekti savo tikslą nustatydamas informaciją, privalomai suteikiamą asmeniui, kurio interesai yra ginami, reikia rinktis ne privalomą sutarties turinio taisyklę, nurodymą ar draudimą, bet paprasčiausią informacijos taisyklę“[131]. ETT sprendime nurodyta: „Vis dėlto negalima teigti, kad privalomas minimalios tūrinės alkoholio koncentracijos nustatymas yra esminė prekybinių sandorių sąžiningumą užtikrinanti garantija, nes nėra sudėtinga užtikrinti tinkamos informacijos pirkėjui pateikimą, reikalaujant, kad ant prekių pakuotės būtų pateikta nuoroda į kilmės šalį ir tūrinę alkoholio koncentraciją“[132].

„Faktinė situacija buvo tokia, kad informacijos taisyklės pirmenybės įtvirtinimas tuo atveju buvo labai įtikinantis. Sąlygos informacijos modeliui buvo visiškai išpildytos. Viena vertus, informacija, kurią privaloma suteikti, nėra tokia sudėtinga, kad kita šalis patirtų žymias sandorio ir informavimo išlaidas. Šalis, kuri turi būti ginama, gali lengvai naudotis informacija ir, ja remdamasi, priimti naudingą sprendimą. Kitą vertus, ši informacija gali būti naudojama visiškai laisvai“[133].

---

[129] Grundmann S. Information, Party autonomy and economic agents in European contract law // Common Market Law review, Kluwer Law international. 2002, N. 39, P. 281-282.

[130] ETT 1979 m. vasario 20 d. sprendimas byloje Rewe-Zentrale AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein. Nr. C-120/78, ECR 649. Vokietijoje neleista pardavinėti prancūziško juodųjų serbentų likerio „Casis de Dijon“, nes alkoholio tūris jame buvo mažesnis nei minimalus Vokietijoje nustatytas likeriams. ETT sprendė, jog Vokietijos nurodyti argumentai (visuomenės sveikata bei vartotojų apsauga) nebuvo pakankami tam, kad būtų pateisinti Vokietijos veiksmai.

[131] Grundmann S. Information, Party autonomy and economic agents in European contract law // Common Market Law review, Kluwer Law international. 2002, N. 39, P. 282.

[132] ETT 1979 m. vasario 20 d. sprendimas byloje Rewe-Zentrale AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein. Nr. C-120/78, ECR 649 (Casis de Dijon byla).

[133] Grundmann S. Information, Party autonomy and economic agents in European contract law // Common Market Law review, Kluwer Law international. 2002, N. 39, P. 282.

Diskutuojama, ar pareiga informuoti yra asmens autonomijos apsaugos, ar solidarumo politikos pavyzdys[134]. Viena vertus, galima sutikti, kad tokiomis nuostatomis siekiama sugrąžinti šalis į lygiavertę padėtį, tam jog abiejų pusių sprendimai būtų paremti visais reikalingais duomenimis, todėl – autonomiški. Kita vertus, reikia prisiminti, jog Informavimo pareiga dažnai nustatyta tokiose situacijose, kai viena iš šalių yra laikoma silpnąja, pavyzdžiui vartojimo santykiuose, todėl akivaizdu, jog Informavimo taisyklė tokiais atvejais turi ir solidarumo teorijos atspalvį. Reikia pripažinti, jog Informavimo taisyklėmis vykdoma solidarumo sutarčių teisėje politika, tačiau, kartu ir apsaugomas asmens autonomijos įgyvendinimas, suteikiant galimybę priimti laisvą ir visavertį sprendimą.

Nors ir pripažįstamas Informavimo taisyklių prioritetas, „...remiantis vyraujančia Europoje nuomone, jos nėra pakankamos efektyviai apsaugoti silpnąsias šalis kai kuriose situacijose“[135]. Todėl subjektas, nustatantis asmens autonomijos sutarčių teisėje ribas turi naudotis abiem instrumentais, kas kartą įvertindamas, kuris iš jų yra tinkamas siekiamam tikslui - pagrįstam bei proporcingam sutarčių laisvės ribojimui - pasiekti.

2.4. Asmens autonomijos ribojimai neprivalomo pobūdžio ES dokumentuose

Vieningų sutarčių teisės taisyklių ES nėra. Tačiau „Tarptautinė integracija ir globalizacija, matyt, turi savo dėsnius ir veikia nesustabdomai. Tai akivaizdu sutarčių teisės srityje, o sutarčių teisė yra privatinės teisės šerdis <...>. Sutartys yra pagrįstos nepriklausomų, individualių šalių suderinta valia ir todėl yra rinkos ekonomikos ir privačių asmenų iniciatyvos esminė ir „gryniausia“ išraiška. O mūsų laikais vyksta spartūs pasikeitimai sutarčių ir transnacionalinėje teisėje[136]. ES politikai sutarčių teisės srityje itin reikšmingi dokumentai yra neprivalomo pobūdžio. 1999 m. Europos sutarčių teisės komisija paruošė Europos sutarčių teisės principus - angl. *Principles of European Contract Law,* (toliau bus vadinama *PECL principais*). Šis dokumentas buvo itin reikšmingas Valstybėms narėms, nes besivystantys komerciniai santykiai lėmė, kad reikėjo tam tikrų nuorodų, padėsiančių reglamentuoti sutarčių teisę, susiduriančią su vis dažnesniais sandoriais, peržengiančiais vienos valstybės ribas. „Europos sutarčių teisės principai yra Europos sutarčių teisės komisijos, institucijos, sudarytos iš Europos Bendrijos visų valstybių narių teisininkų, pirmininkaujant profesoriui Ole Lando, veiklos rezultatas. Jie yra atsakas į poreikį Bendrijos mastu konsoliduoti

[134] Mak Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy, and England. - Austin (Tex.): Kluwer Law International, 2008. P. 211.
[135] Hartkamp A. Towards European Civil Code. - Nijmegen: Kluwer Law International, 2004. P. 279.
[136] Klimas T. Europos sutarčių teisės principai // Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos, 2008, Nr. 22, P. 4 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1338169; prisijungimo laikas: 2009-07-13.

greitai besiplečiančią Bendrijos teisės sritį, reguliuojančią specifines sutarčių rūšis“[137]. 2004 m. jie buvo atnaujinti naujoje redakcijoje.

2008 m. pabaigoje sukurtas naujas dokumentas – Bendrosios pagrindų sistemos projektas – angl. *Draft Common Frame of Reference* (toliau bus vadinama *DCFR*). Šiame dokumente įtraukti ir PECL principai, kurie, leidus kūrėjams, buvo peržiūrėti ir atnaujinti. Reikia paminėti, šio dokumento vertę atspindi faktas, jog šio dokumento kūrėjai buvo itin kompetentingi mokslininkai, savo srities specialistai: „Turi būti pabrėžta, jog šis tekstas atsirado iš Europos teisės mokslininkų iniciatyvos. Jis prilygsta akademikų, privatinės, lyginamosios bei Europos Bendrijos teisės ekspertų dešimtmečių nepriklausomo tyrimo ir bendradarbiavimo koncentruotam rezultatui, pateiktam taisyklių forma, pasiekti“[138]. Nors šis dokumentas yra tik laikina Bendrosios pagrindų sistemos redakcija – tam tikras mokslininkų pasiūlymas - jo reikšmė ES sutarčių teisės suvokimui yra itin didelė.

2.4.1. Europos sutarčių teisės principai

Kadangi PECL principai yra visų valstybių narių teisės srities atstovų bendros veiklos rezultatas, galima pripažinti, kad būtent šis dokumentas atspindėjo ES sutarčių teisės pagrindus bei tuometines tendencijas. PECL principai buvo tuo metų Europoje vyraujančio sutarčių teisės principų sumokimo „išgryninimas ir „kodifikacija““[139]. Tai matoma ir pačiame dokumento tekste. PECL principų 1.101 str. 1 dalyje nurodoma, jog „Šie principai yra skirti būti taikomi kaip pagrindinės Europos Bendrijos sutarčių taisyklės“. Aptarsime keletą PECL principų nuostatų.

Antrasis[140] PECL principų straipsnis įtvirtina sutarčių laisvės principą.

Akivaizdu, jog šio straipsnio formuluote kartu įtvirtinami tiek sutarčių laisvė, tiek jos įgyvendinimo ribos. PECL principų 1:102 str. komentare nurodomos sąlygos, kurios yra neatsiejamos nuo sutarčių laisvės formuluotės – jos apribojimai: sąžiningumo principas, privalomosios PECL nuostatos ir privalomosios nacionalinės teisės nuostatos[141]. Kaip matome, sąžiningumo principas kaip asmens autonomijos sutarčių teisėje ribojimas pripažįstamas ir ES teisėje.

---

[137] Lando O. Principles of European contract law. - The Hague; London; Boston: Kluwer Law International, 2000. T. 1-2. P. xxi.

[138] Bar. C. Clive E., Schulte - Nölke H. and others. Principles, Definitions and the Model rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Interim Outline Edition. 2008. P. 5 // http://webh01.ua.ac.be/storme/DCFRInterim.pdf; prisijungimo laikas: 2009-08-20.

[139] Symeon C. Symeonides „Party Autonomy and Private Law Making in Private International Law: The Lex Mercatoria that Isn‘t“, 2006. P.2. // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=946007; prisijungimo laikas 2009-11-03.

[140] PECL principų 1:102 str. Sutarčių laisvė

(1) Šalys gali laisvai sudaryti sutartį ir nustatyti jos turinį, jei laikosi sąžiningumo principų, bei privalomų šių Principų nuostatų.

(2) Šalys gali netaikyti bet kurio iš Principų, išskyrus atvejus, kai pačiuose Principuose numatyta kitaip.

[141] Lando O. Principles of European contract law. - The Hague; London; Boston: Kluwer Law International, 2000. T. 1-2. P. 99.

PECL principų 2.101 str. įtvirtinta sąžiningumo bei sąžiningos dalykinės praktikos taisyklė.[142] Šio straipsnio komentare nurodoma, jog, šios nuostatos „tikslas yra įteisinti bendrijos padorumo, dorumo ir protingumo komerciniuose sandoriuose standartus...“[143].

Sąžiningumo reikalavimas PECL principuose vartojamas angliška *good faith and fair dealing* sąvoka. *Good faith* reiškia gerą valią, sąžiningumą, *fair dealing* būtų verčiama kaip sąžininga dalykinė praktika. PECL komentare paaiškinta, jog gera valia siejama su asmens mąstymu, todėl tai yra subjektyvus kriterijus, tuo tarpu sąžininga dalykinė praktika reiškia objektyvų testą, kai vertinamas asmens elgesys[144]. Galime palyginti su LAT pateikia sąžiningos dalykinės praktikos samprata: „CK 6.158 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta sutarties šalių sąžiningumo pareiga. Nurodytame straipsnyje vartojamos dvi sąvokos – „sąžiningumas“ ir „sąžininga dalykinė praktika“. Pastaroji sąvoka reiškia sąžiningumą versle, reiškiantį tiek bendrųjų elgesio standartų, taikomų bet kuriam žmogui, tiek specifinių elgesio standartų, susiklosčiusių tam tikroje verslo srityje, laikymąsi. Nesąžiningumu pripažįstama, kai šalis elgiasi nesąžiningai nebendradarbiaudama su kita šalimi ir nepadėdama jai vykdyti savo pareigų. CK 6.200 straipsnyje nustatyta, kad šalys, vykdydamos sutartį, privalo bendradarbiauti ir kooperuotis. Pagal įstatymą pareigą bendradarbiauti turi tiek skolininkas, tiek kreditorius, jie turi padėti vienas kitam įgyvendinti savo teises ir vykdyti pareigas, kylančias iš sutarties, informuoti viena kitą apie atsiradusias sąlygas, susijusias su prievolės vykdymu“[145].

PECL principų 2.101 str. komentare nurodoma, jog ši nuostata „...įtvirtina pareigą kiekvienai šaliai stebėti racionalius sąžiningos rinkos standartus ir rodyti tinkamą pagarbą kitos šalies interesams. Tai *inter alia* taikoma ir nenumatytiems atvejams, kurie nebuvo aptarti susitarime ar kurių nereglamentuoja teisės aktai, taikomi sutarčiai“[146]. Tokia koncepcija aiškiai nustato asmens autonomijos ribas, įpareigodama ne tik neatlikti tam tikrų nepriimtinų veiksmų, tačiau nustato ir tam tikro aktyvaus elgesio – domėjimosi – pareigą.

Komentare nurodoma, jog sąžiningumo reikalavimas neatsiejamas nuo PECL principų 1:105[147] str. įtvirtintos nuostatos, reglamentuojančios šalių sutartinės laisvės ribojimus jų pačių

---

[142] PECL principų 2:101 str. Sąžiningumas bei sąžininga dalykinė praktika
(1) Naudodamasi teisėmis ir vykdydama pareigas, kiekviena šalis privalo veikti, nepažeisdama sąžiningumo bei sąžiningos dalykinės praktikos reikalavimo.
(2) Šalys negali susitarti, jog jų susitarimui ši taisyklė nebus taikoma.

[143] Lando O. Principles of European contract law. - The Hague; London; Boston: Kluwer Law International, 2000. T. 1-2. P. 113.

[144] Ten pat. P. 115-116.

[145] LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis c. b. akcinė bendrovė „VST“. v. uždaroji akcinė bendrovė „Olympic Casino Group Baltija“, Nr. 3K-3-572/2008, kat. 35.4; 45.5; 114.11.

[146] Lando O. Principles of European contract law. - The Hague; London; Boston: Kluwer Law International, 2000. T. 1-2. P. 115.

[147] PECL principų 1:105 str. Elgesys ir praktika
(1) Šalys yra ribojamos pačių savo elgesio, dėl kurio susitarė, bei praktika, kurią tarpusavyje sukūrė.
(2) Šalys yra ribojamos elgesio, kuris būtų laikomas bendrai priimtinu tokioje pat situacijoje, kurioje yra šalys, išskyrus atvejus, kai tokio elgesio taikymas būtų neracionalus.

elgesiu[148]. Šio straipsnio komentare nurodoma, jog šalių veiksmais (angl. *usage*) gali būti laikoma santykių eiga, kuri yra ir kuri konkretų laikotarpį buvo vykdoma versle ar konkrečiame sandoryje. Šalių tarpusavyje sukurta praktika gali būti rezultatas ankstesnio elgesio konkrečiame sandoryje ar konkrečioje sandorių rūšyje. Ji yra sukurta, kai elgesys gali būti sąžiningai laikomas kaip bendrai suprantamas susitarimas. Elgesys gali ne tik suteikti specialią reikšmę jų tarpusavyje vartojamiems žodžiams ar posakiams, tačiau ir sukurti teises bei pareigas[149]. Toks reglamentavimas pateisinamas, nes juo siekiama nuspėjamumo bei stabilumo civiliniuose teisiniuose santykiuose. Šis nuspėjamumas bei stabilumas lemia pasitikėjimą, kuris ir yra esminis sėkmingų sandorių skaičiui. Asmuo, sudarydamas sandorį su nepažįstamu kontrahentu, gali tikėtis, jog jo teisėti lūkesčiai, nulemti kontrahento elgesio bei visuotinai priimtino, racionalaus elgesio tokiose situacijose, bus ginami teisės.

Tokio pobūdžio asmens autonomijos ribojimais galima priskirti ir PECL principų 2:102 str. „Ketinimai“[150]. Akivaizdu, jog tai yra dar vienas atvejis, kai asmens autonomija, siekiant rinkos stabilumo ir patikimumo, apribojama paties asmens elgesiu bei požiūriu, koks būtų įprastas, vertinant tokio pobūdžio elgesį. Tokios taisyklės tikslai bei naudingumas pateisina tokių pareigų nustatymą. Profesorius Matthias E. Storme, dėstantis Leuveno ir Antverpeno universitetuose, DCFR medžiagos rinkimo ir redagavimo komandos narys (Europos Civilinio Kodekso studijų grupė /Acquis grupė), nagrinėdamas sutarčių laisvės ribojimus, skiria pasitikėjimą užtikrinančių normų grupę: „Pirma normų rūšis skirta pasitikėjimo tarp šalių apsaugai. Tai nėra tikri sutarčių laisvės ir šalies autonomijos apribojimai ir jie yra priešingi tik specialiai šalių autonomijos interpretacijai. Pasitikėjimo principas aiškiai įtvirtintas PECL 2:102 str. „Ketinimai“ <...> Aš tai pavadinčiau tipine nuosaikios pasitikėjimo doktrinos išraiška. Ši taisyklė susijusi su klausimais, ar sutartis buvo sudaryta, ar ne, bet tai taip pat susiję su sutarties turiniu. Šalys gali išvengti susaistymo pareiškimais ar elgesiu, jei aiškiai išreiškia, kad jie neketina daryti to, ko, kitu atveju, būtų galima pagrįstai tikėtis“[151]. Prie pasitikėjimą tarp sutarties šalių užtikrinančių taisyklių profesoriaus Matthias E. Storme priskiria ir PECL 5:101[152] str., bei PECL 6:101[153] str. Darbo autorės nuomone, labai įdomi

[148] Lando O. Principles of European contract law. - The Hague; London; Boston: Kluwer Law International, 2000. T. 1-2. P. 104.
[149] Ten pat.
[150] PECL principų 2:102 str. Ketinimai:
Šalies ketinimai būti teisiškai susaistytai sutartimi gali būti nustatyti iš šalies pareiškimų ar elgesio, iš kuriuo pagrįstai galėjo spręsti kita šalis.
[151] Storme M. E. Freedom of Contract: Mandatory and Non-mandatory Rules In European Contract Law. P. 7 // http://webh01.ua.ac.be/storme/Storme-Juridica.pdf; prisijungimo laikas 2009-09-28.
[152] PECL principų 5:101 str. Bendrosios aiškinimo taisyklės
(1) Sutartis turi būti aiškinama pagal bendrus šakių ketinimus, net ir tuo atveju, jei tai skiriasi nuo gramatinės žodžių reikšmės.
(2) Jei nustatyta, kad viena šalis siekė, jog sąlygą turėtų konkrečią reikšmę ir sutarties sudarymo metu kita šalis negalėjo nežinoti apie pirmosios šalies ketinimą, sutartis turi būti aiškinama kaip to siekė pirmoji šalis.
(3) Jeigu šalių tikrųjų ketinimų negalima nustatyti, remiantis (1) ar (2), sutartis turi būti aiškinama atsižvelgiant į tai, kokią prasmę jai tokiomis pat aplinkybėmis būtų suteikę analogiški šalims protingi asmenys.
[153] PECL principų 6:101 str. Pareiškimai, nulemiantys sutartinius įsipareigojimus

jo mintis, jog „Tai nėra tikrieji sutarčių laisvės ribojimai. Jie įpareigoja asmenis, sudarančius sutartis, išreikšti savo mintis aiškiau“[154]. Neabejotina, jog visos šios asmens autonomiją ribojančios nuostatos yra skirtos sutartinių santykių stabilumui užtikrinti. Tačiau, akivaizdu, jog šalių elgesys yra priklausomas nuo jų pačių valios, todėl tokie asmenys ribojami tik tiek, kiek jiems neleidžiama elgtis neapdairiai ir neprognozuojamai.

Kalbant apie kitą profesoriaus Matthias E. Storme išskiriamą asmens autonomiją ribojančių normų grupę – nuostatas, užtikrinančias sutikimo pilnavertiškumo apsaugą (angl. *integrity of consent*), sutinkamos įprastos sandorių negaliojimo taisyklės. „PECL mes randame tradicinius sutikimo defektus, tokius kaip klaida (4:103), apgaulė (4:107), grasinimai ar prievarta (4:108)“[155]. PECL 4:103[156] str. yra itin susijęs su Informavimo taisyklėmis, aptartomis anksčiau. „Klaidos taisyklė didžiąja dalimi yra sutelkta į klaidingos informacijos suteikimo ar informacijos nesuteikimo klausimus; pastaruoju atveju, taip pat klausiama, kuri šalis turėjo suteikti informaciją“[157]. Taigi, akivaizdu, jog ir PECL principuose Informavimo taisyklėms suteikiama reikšmės.

PECL principų 15:101 str. „Sutartys, priešingos fundamentaliems principams“ numatyta, jog sutartis negalioja ta apimtimi, kiek ji yra priešinga principams, pripažįstamiems fundamentaliais Europos Sąjungos Valstybių narių įstatymuose. Šio straipsnio komentare pateikiama, jog vienos Valstybės narės nacionalinė fundamentalaus principo koncepcija neturėtų daryti įtakos sutarties, kuriai taikomi PECL principai, galiojimui, nors tokios koncepcijos studijos gali padėti nustatyti sąvokos „fundamentaliais Valstybėse narėse pripažįstami principai“ prasmę[158].

Tokios nuostatos tikslas buvo išvengti Valstybėse narėse egzistuojančių skirtumų, parenkant itin bendrą taisyklę, kuri pati savaime nukreipia į nacionalinę teisės sampratą. Tačiau, dėl skirtingų nacionalinių nuostatų, reikėjo parinkti sąvoką, kuri tiktų visoms Valstybėms narėms.

---

(1) Prieš sutarties sudarymą ar sutarties sudarymo momentu šalies daryti pareiškimai turi būti interpretuojami kaip sukeliantys sutartinius įsipareigojimus, jei taip pagrįstai suprastų kita šalis, atsižvelgiant į šias aplinkybes:
  (a) akivaizdžią pareiškimo svarbą kitai šaliai;
  (b) ar šalis pareiškimą padarė verslo tikslais;
  (c) susijusią šalių patirtį.

[154] Storme M. E. Freedom of Contract: Mandatory and Non-mandatory Rules In European Contract Law. P. 7 // http://webh01.ua.ac.be/storme/Storme-Juridica.pdf; prisijungimo laikas 2009-09-28.

[155] Ten pat. P. 7-8.

[156] PECL principų 4:103 str. Esminė klaida dėl fakto ar teisės
(1) Sutartis negalioja dėl egzistuojančios fakto ar teisės klaidos, kai:
  (a) (i) klaida buvo sukelta kitos šalies suteiktos informacijos, arba
  (ii) kita šalis žinojo arba turėjo žinoti apie klaidą ir palikti šalį tokioje suklydimo būsenoje buvo priešinga geros valios ir sąžiningos praktikos principui; arba
  (iii) kita šalis taip pat suklydo,
  (b) kita šalis žinojo arba turėjo žinoti, kad, jei klystančioji šalis būtų žinojusi tiesą, nebūtų sudariusi sutarties arba būtų sudariusi ją iš esmės kitomis sąlygomis.
(2) Tačiau sutartis galioja, jei:
  (a) Tomis aplinkybėmis klaida buvo nepateisinama, arba
  (b) Klaidos rizika buvo prisiimta arba, pagal tokias aplinkybes, turėjo būti prisiimta.

[157] Storme M. E. Freedom of Contract: Mandatory and Non-mandatory Rules In European Contract Law. P. 9 // http://webh01.ua.ac.be/storme/Storme-Juridica.pdf; prisijungimo laikas 2009-09-28.

[158] Lando O. Principles of European contract law. - The Hague; London; Boston: Kluwer Law International, 2002. T. 3. P. 212.

„15:101 str. formuluote siekiama išvengti skirtingų nacionalinių amoralumo, nelegalumo bendrojoje teisėje, *ordre public* ir *bonos mores* nuostatų, pasitelkiant neišvengiamai plačią fundamentalių teisės principų, randamų visoje Europos Sąjungoje, įskaitant Europos Bendriją, idėją“[159]. Taigi atskleidžiama, kad tokio sąvokos formulavimo priežastis yra bendresnio ir universalesnio varianto poreikis. Tai yra labai suprantama, nes suderinti ES Valstybių narių teisinių sistemų bei tradicijų subtilybes yra itin sunkus uždavinys, reikalaujantis tam tikrų pokyčių bei prisitaikymo. Laikantis tokios koncepcijos, asmens autonomija būtų ribojama mažiau.

Nors buvo aptartos ne visos PECL principų nuostatos, aktualios asmens autonomijos ribų sutarčių teisėje nustatymui, galima daryti išvadą, jog PECL principai yra pagrįsti sutarčių laisvės principu, o jo ribos nustatomos pagrįstai ir atsargiai. Dažniausiai asmens valios autonomijos ribojimai nustatyti, siekiant rinkos patikimumo, nuspėjamumo bei stabilumo. Be abejo, didelės įtakos tokiam šio dokumento pobūdžiui turėjo faktas, jog tai – neprivalomo, rekomendacinio pobūdžio dokumentas, kuris privalomu tampa tik sutarties šalims taip nusprendus. PECL principų kūrėjai turėjo pasirinkti tokį variantą, kuris būtų pakankamai palankus sutarties šalių valios autonomijos atžvilgiu, nes, priešingu atveju, dokumentas nebūtų susilaukęs pripažinimo. Taip pat buvo atsižvelgiama į tai, jog ES Valstybių narių sutarčių teisė skiriasi, todėl švelnesnis santykių reguliavimo mechanizmas kėlė mažiau rizikos, kad dėl nepriimtinų ribojimų PECL principais nebūtų naudojamasi kurioje iš Valstybių narių.

2.4.2. Bendrosios pagrindų sistemos projektas

Galima teigti, jog DCFR atspindi ne tik, teisės mokslininkų nuomone, geriausius sprendimus, tačiau ir vienas naujausių tendencijų bei krypčių sutarčių teisėje. Šis dokumentas leidžia spėti, kokios politikos bus laikomasi ES sutarčių teisėje.

Visų pirma, galima manyti, jog asmens autonomija bei sutarčių laisvė DCFR yra pabrėžiama, laikant šias idėjas tikslu bei prioritetine vertybe: „Sutartis yra pagrindinis teisinis instrumentas, įgalinantis fizinius ir juridinius asmenis mėgautis laisve reguliuoti jų tarpusavio santykius sutartimi. Dažniausiai fiziniai ir juridiniai asmenys yra laisvi nuspręsti, sudaryti ar nesudaryti sutartį, ir susitarti dėl sutarties sąlygų, nes tam tikrose situacijose, jau pati sutarčių laisvė veda prie teisingumo. Jei, pavyzdžiui, sutarties šalys yra visiškai informuotos ir lygiavertėje derėjimosi padėtyje sudarant sutartį, gali būti preziumuojama, jog jų sutarties turinys atitinka jų interesus ir yra teisingas. Taigi sutartis bus įgyvendinama ar pripažįstama teisės, jei ji bus paremta šalių susitarimu ir jei nėra priežasties (kaip viešosios teisės pažeidimas) sutartį laikyti niekine ar

[159] Ten pat. P. 211.

pripažinti negaliojančia“[160]. Todėl akivaizdu, jog, pripažįstant, kad asmenų galimybė reguliuoti tarpusavio santykius sutartimis yra vertybė savaime, dažniausiai ir reiškianti tą teisingiausią asmenų santykių variantą, sutarties laisvės ribojimai laikomi išimtimis iš bendros taisyklės – situacijomis, kurios reikalauja daug dėmesio bei atsargos. „Bendrais terminais kalbant, intervencija i sutarčių laisvę turėtų būti minimali, kad išspręstų problemą, suteikiant kitai šaliai (pavyzdžiui, verslininkui pardavėjui) pakankamą nuorodą, jog jis galėtų efektyviai susitvarkyti savo reikalus (kartais gali būti paprasčiau turėti paprastą taisyklę nei standartą, kuris varijuoja, priklausomai nuo kiekvieno atvejo aplinkybių). Taip pat yra su sutarties sąlygomis: turi būti paklausta, ar būtina padaryti konkrečią sąlygą privalomą, ar „lankstus“ testas kaip sąžiningumo būtų pakankamas silpnosios šalies apsaugojimui. Sąžiningumo testas gali leisti naudoti tam tikras sąlygas, jei tai aiškiai pranešama vartotojui ar kitai šaliai, prieš sudarant sutartį. Sąžiningumo testas daro mažiau įtakos šalių sutarties laisvei, nei padarytų konkreti imperatyvi taisyklė“[161]. Toks požiūris atitinka autorės anksčiau šiame darbe išsakytai nuomonei, jog sąžiningo elgesio reikalavimas tam tikrais atvejais gali būti laikomas pakankamu asmens autonomijos ribojimu.

DCFR teigiama, jog vienas iš projekto tikslų yra „Intervenciją, skatinanti efektyvumą. Ekonominė gerovė kartais gali būti skatinama įsikišant, net kai šalys susitarė, tačiau yra priežasčių manyti, jog dėl tam tikro rinkos netinkamo funkcionavimo (pavyzdžiui**,** sukeltam nelygiavertės informacijos) susitarimas yra mažiau nei visiškai efektyvus. Pavyzdžiui, vartotojų apsaugos taisyklės, gali būti laikomos ne tik ginančiomis silpnesniosios šalies naudą, tačiau ir palankiomis bendrai gerovei, nes jos gali vesti prie didesnės konkurencijos ir tokiu būdu skatinti geresnį rinkų funkcionavimą“[162]. Tokiu požiūriu primenama, jog teisingi bei proporcingi asmens autonomijos ribojimai gali vesti prie tinkamo asmens autonomijos įgyvendinimo ir kad priemonės, kuriomis iš pirmo žvilgsnio siekiama suvaržyti asmens valios autonomiškumą, tam tikrais aspektais, gali būti naudojamos ne tik solidarumo tikslais.

DCFR analizė leidžia daryti išvadą, jog asmens autonomijos ribojimai laikomi išimtimi iš bendrosios taisyklės, nes akcentuojamas kuo didesnio rinkos stabilumo užtikrinimas. „Pagrindiniai privatinės teisės tikslai gali būti pasiekti, tik tuo atveju, jei taikomos taisyklės yra racionalios ir suteikia teisinio tikrumo, nuspėjamumo ir efektyvumo mastą. Dėl šio tikslo, nereikalinga našta turi būti išvengta bei sklandūs teisiniai sandoriai skatinami. Tam tikrais atvejais individualios teisės taip

[160] Bar. C. Clive E., Schulte - Nölke H. and others. Principles, Definitions and the Model rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Interim Outline Edition. 2008. P.16 // http://webh01.ua.ac.be/storme/DCFRInterim.pdf; prisijungimo laikas: 2009-08-20.
[161] Ten pat. P.15.
[162] Ten pat. P.16.

pat gali būti apribotos terminus reglamentuojančių taisyklių ar sutarties šalys gali būti ginamos ne dėl to, kad joms konkrečiai reikia, tačiau dėl to, kad joms tipiškai reikia apsaugos"[163].

DCFR II - 1:102[164] str. „Šalies autonomija" atitinka PECL principų 1:102 str. „Sutarčių laisvė". Skiriasi šios iš PECL principų perimtos nuostatos` pavadinimas. To priežastis – vienašalių aktų įtraukimas. Toks tokių aktų įtraukimas „įkūnija asmens autonomijos idėją"[165].

Nagrinėjant DCFR, galima daryti išvadą, jog pripažįstamas žmogaus teisių poveikis privatinėje teisėje. Šiame dokumente fundamentalios teisės paminėtos ne kartą. Sutarčių teisė, kaip privatinės teisės dalis, privalo būti vienu iš fundamentalių asmens teisių įgyvendinimo ir gynimo instrumentų. Kyla klausimas, kokią iš poveikio teorijų pripažįsta DCFR kūrėjai. Europos Sutarčių Teisės studijų centro publikacijoje „Konstituciniai Europos privatinės teisės aspektai. Laisvės, teisės ir socialinis teisingumas Bendrosios pagrindų sistemos projekte" šio centro direktorius bei Europos privatinės teisės žinovas profesorius Dr. Martjin Hesselink nurodo, jog, analizuojant DCFR įžangą, kurioje numatyta, kad „Privatinė teisė turi prisidėti prie žmogaus teisių bei žmogaus orumo apsaugos" bei DCFR I - 1:102[166] str. „Interpretavimas ir plėtojimas" pirmąsias dvi dalis, galima spręsti, jog DCFR pripažįstamas netiesioginis žmogaus teisių poveikis[167].

Analizuojant DCFR pasirinktas solidarumo politikos kryptis bei mastą, reikia aptarti silpnosios šalies gynimo klausimus, ypač, santykius tarp verslininko ir vartotojo. Europos Sutarčių Teisės studijų centro publikacijoje, palyginus ES direktyvų reguliavimą bei DCFR, prieita išvados, jog nuostatų, kuriose išlaikyta buvusi padėtis, yra mažiau nei nuostatų, kurios vartotojų apsaugos lygis išplėstas. Be to, apsauga yra aukštesnio lygio, nes daugumoje situacijų vartotojas neprivalo būti vidutinis, gerai informuotas, protingai atidus ir atsargus asmuo. Pripažįstama, jog apsauga

---

[163] Bar. C. Clive E., Schulte - Nölke H. and others. Principles, Definitions and the Model rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Interim Outline Edition. 2008. P. 18 // http://webh01.ua.ac.be/storme/DCFRInterim.pdf; prisijungimo laikas: 2009-08-20.

[164] DCFR II - 1:102 str. Šalies autonomija
(1) Šalys gali laisvai sudaryti sutartį ar kitą juridinį aktą, nustatyti jo turinį, jei laikosi sąžiningumo principo bei bet kurių kitų taikytinų privalomų nuostatų.
(2) Šalys gali netaikyti bet kurios iš taisyklių, susijusių su sutartimis ar kitais juridiniais aktais, ar teisių bei pareigų, kylančių iš jų, ar apriboti arba pakeisti jų poveikį, išskyrus atvejus, kai numatyta kitaip.
(3) Nuostata, jog šalys negali netaikyti bet kurios iš taisyklių, apriboti arba pakeisti jų poveikį, neužkerta kelio šaliai atsisakyti jau atsiradusios teisės ir apie kurią šalis yra informuota".

[165] Hesselik M. W., Mak Ch., Rutgers W. J. Constitutional Aspects of European Contract Law//Freedoms, Rights and Social Justice in the Draft Common Frame of Reference. P. 30 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1413089; prisijungimo laikas: 2009-10-17.

[166] DCFR I - 1:102 str. Interpretavimas ir plėtojimas
(1) Šios normos turi būti interpretuojamos autonomiškai ir atsižvelgiant į jų tikslus.
(2) Jos turi būti aiškinamos, atsižvelgiant į visus taikomus instrumentus, garantuojančius žmogaus teises ir fundamentalias laisves, ir bet kuriuos taikytinus konstitucinius įstatymus.
(3) Jų taikyme ir vystyme turėtų būti atsižvelgiama į poreikį skatinti:
(a) taikymo vieningumą;
(b) sąžiningumą bei sąžiningą dalykinę praktiką;
(c) teisinį tikrumą.
(4) Klausimai dėl normų apimties, kurie tiesiogiai neaptarti jose, turi būti, kiek tai yra įmanoma, sprendžiami, remiantis principais, esančiais jų pagrindu.
(5) Tais atvejais, kai kyla bendrosios ir specialiosios normos konkurencija, taikoma specialioji norma.

[167] Hesselik M. W., Mak Ch., Rutgers W. J. Constitutional Aspects of European Contract Law. Freedoms, Rights and Social Justice in the Draft Common Frame of Reference. P. 42. // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1413089; prisijungimo laikas: 2009-10-17.

neturi būti siejama su tokiais reikalavimais, nes labiausiai pažeidžiami vartotojai nepatektų į šią kategoriją[168]. Tačiau, reikia pastebėti, jog DCFR nėra įtvirtinta aukšto lygio apsauga mažų bei vidutinio dydžio įmonių (angl. *small and medium enterprises*) atžvilgiu. PECL principuose tokių subjektų apsauga buvo aukštesnio lygio[169].

Sąžiningumo standartas pripažįstamas ir DCFR[170]. Šiame dokumente taip pat vartojama dviguba sąžiningumo bei sąžiningos dalykinės praktikos (angl. *good faith and fair dealing*) sąvoka, kuri ir nagrinėjant DCFR bus vartojama kaip bendras sąžiningumo standartas. Šis reikalavimas DCFR taip pat randamas daugelyje straipsnių: sutarties derybas reguliuojančioje nuostatoje (DCFR II. – 3:301 str.) taip pat, apibrėžiant sutarties negaliojimo pagrindus (DCFR II. – 7:201 str., DCFR II. – 7:205 str., DCFR II. – 7:207 str., DCFR II. – 7:216 str.) interpretavimą (DCFR II. – 8:101 str.) ir kituose straipsniuose. Tačiau DCFR kūrėjai šį standartą laiko ne tik asmens autonomijos ribojimo kriterijumi: „Taip pat kai kurie sąžiningumo skatinimą laiko fundamentaliu principu, tikslu pačiu savaime. Kiti, (dažniausiai tokios jurisdikcijos atstovai, kuri labai ribotai pripažįsta sąžiningumo principą, tačiau kartais ir ne tik tokie asmenys) laiko jį labiau kaip teisinę techniką pasiekti teisingą ir efektyvų rezultatą, kuris gali būti taip pat pasiekiamas ir kita – labiau konkrečią faktinę situaciją atitinkančia nuostata. Nesvarbu, kokie šios diskusijos rezultatai, vertybės, esančios idėjos pagrindu – pavyzdžiui, sąžiningos rinkos skatinimas, kad kita šalis negalėtų nukrypti nuo geros komercinės praktikos, nesąžiningai pasinaudodama kita šalimi, gali būti laikomos fundamentaliomis“[171].

Sąžiningumo principo nauda DCFR neabejojama: „Bendrosios nuostatos gali vaidinti svarbų vaidmenį, skatinant socialinį teisingumą sutarčių teisėje, ypač, nustatant pusiausvyrą tarp sutarties privalomumo bei pridedant pareigą būti atidžiam, bendradarbiauti ir t. t... <...> Nors bendroji sąžiningumo nuostata nėra pats racionaliausias iš sprendimų, jis vis tiek yra pragmatiškiausias“[172]. Tačiau reikia pripažinti, jog šios nuostatos įtvirtinimas kiek skiriasi nuo visų anksčiau minėtų atvejų. Taip yra todėl, jog projekto kūrėjai atsižvelgė į tą aplinkybę, jog sąžiningumo standartui Valstybėse narėse pritariama nevienodai. Tai atsispindi DCFR III. – 1:103 str. 3 d., kuri yra „...mėginimas apriboti teismų galimybę plėtoti naujus įsipareigojimus (kaip jie anksčiau darė su pareiga

---

[168] Ten pat. P. 20-21.

[169] Hesselik M. CFR & Social Justice. A short Study for the European Parliament on the values underlying the draft Common Frame of Reference for European Private Law: what roles for fairness and social justice. P. 33-38 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1270575, prisijungimo laikas: 2009-10-13.

[170] DCFR III. – 1:103 str. Sąžiningumas

(1) Asmuo turi pareigą veikti, laikydamasis sąžiningumo principo, vykdydamas sutartį, naudodamasis teise, reikalaudamas, gindamasis nuo pažeistų teisių gynimo būdų dėl sutarties pažeidimo ar naudodamasis teise nutraukti įsipareigojimą ar sutartinius santykius.

(2) Pareiga negali būti netaikoma ar ribojama sutartimi.

(3) Pareigos pažeidimas tiesiogiai nesukelia teisės reikalauti ginti pažeistą teisę, bet gali užkirsti kelią teisės naudojimuisi ar rėmimuisi teise, teisių gynimo būdui ar gynybai, kuriuos kitu atveju turėtų asmuo.

[171] Bar. C. Clive E., Schulte - Nölke H. and others. Principles, Definitions and the Model rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Interim Outline Edition. 2008. P. 17 // http://webh01.ua.ac.be/storme/DCFRInterim.pdf; prisijungimo laikas: 2009-08-20.

[172] Hesselik M. W., Mak Ch., Rutgers W. J. Constitutional Aspects of European Contract Law. Freedoms, Rights and Social Justice in the Draft Common Frame of Reference. P. 31-33 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1413089; prisijungimo laikas: 2009 10 17.

informuoti, bendradarbiauti, būti atidžiam) <...> Panašu, jog DCFR III. – 1:103 str. 3 d. reiškia kompromisą, nusileidimą bendrosios teisės sistemai Europoje: viena vertus, sąžiningumas yra įtrauktas, bet, kita vertus, jo vaidmuo yra ribotas“[173].

Anksčiau aptartas Informavimo taisyklių sureikšminimas ES teisėje atsispindi ir DCFR. Pavyzdys galėtų būti II. – 3:101[174] str. Ypač Informavimo taisyklių reikšmė atsispindi vartojimo santykiuose, kuriuos reglamentuojančiuose normose jos yra itin detalios (pavyzdžiui, DCFR II. – 3:102[175] str., DCFR II. – 3:103[176] str.). Įdomu, jog DCFR atsižvelgta ir į naujųjų technologijų įtaką sutarčių sudarymo procesui bei naujai atsirandančių galimybių sukeliamus pavojus. DCRF II. – 3:104 str. „Informavimo pareiga, bendraujant tiesiogiai ir nedideliu atstumu“ numato:

(1) Inicijuojant su vartotoju tiesioginį bendravimą bei bendravimą nedideliu atstumu, verslininkas privalo iš pat pradžių suteikti detalią informaciją apie jo duomenis bei komercinį sutarties tikslą.

(2) Tiesioginis bendravimas bei bendravimas nedideliu atstumu apima bendravimą telefonu bei elektroninėmis priemonėmis, kaip balso perdavimą internetu (angl. *VOIP*) bei su internetu susijusiais pokalbiais (angl. *chat*).

(3) Verslininkui tenka įrodinėjimo našta, jog vartotojas gavo informaciją, nurodytą (1) punkte.

DCFR II. – 3:105 str. „Sudarymas elektroninėmis priemonėmis“:

(1) Jei sutartis sudaroma elektroninėmis priemonėmis ir be individualaus bendravimo, verslininkas privalo, prieš kitai šaliai padarant ar priimant pasiūlymą, suteikti tokią informaciją:

---

[173] Ten pat. P. 32-33.

[174] DCFR II. – 3:101 str. Prekyba ir ikisutartinės pareigos

(1) Prieš sudarant sutartį dėl prekių ar paslaugų teikimo tarp verslininko ir kito asmens, verslininkas privalo atskleisti kitam asmeniui tokią informaciją apie prekes ar teikiamas paslaugas, kurios kita šalis gali pagrįstai tikėtis, turint omenyje kokybės standartus bei vykdymą, kuris tokiomis sąlygomis būtų normalus.

(2) Nustatant, kokios informacijos atskleidimo kita šalis gali pagrįstai tikėtis, gali būti taikomas testas: jei kita šalis taip pat būtų verslininkas, ar tokios informacijos nepateikimas nukryptų nuo geros komercinės praktikos.

[175] DCFR II. – 3:102 str. Specifinės pareigos verslininkui prekiaujant ar teikiant paslaugas vartotojui

(1) Kai verslininkas parduoda prekes ar teikia paslaugas vartotojui, jis privalo, atsižvelgiant į visas aplinkybes bei ribojimus naudojamoms bendravimo priemonėms, suteikti esminę informaciją, kurios tikisi vidutinis vartotojas duotame kontekste, tam, kad galėtų priimti informacija paremtą sprendimą, sprendžiant sudaryti sutartį ar ne.

(2) Kai verslininkas naudoja komunikavimo priemones, sudarančias vartotojams įspūdį, jog suteikiama visa reikalinga informacija, būtina sprendimo dėl sutarties sudarymo priėmimui, informacija privalo faktiškai apimti visus reikalingus duomenis. Kai nėra akivaizdu iš komunikavimo priemonės konteksto, informacijoje, kuri turi būti pateikta, reikia nurodyti:

(a) pagrindines prekių ar paslaugų charakteristikas, jei svarbu, verslininko duomenis bei adresą, kainą, ir bet kokią įmanomą galimybę nutraukti sutartį;

(b) ypatybes, susijusias su mokėjimu, pristatymu, vykdymu ir skundų pateikimu, jei jie kyla iš profesinio atsargumo atidumo.

[176] DCFR II. – 3:103 str. Pareiga suteikti informaciją, sudarant sutartį su nepalankioje situacijoje esančiu vartotoju

(1) Sandorių, kai vartotojas yra ypatingai nepalankioje informacijos atžvilgiu padėtyje, dėl sutarties sudarymui naudojamų priemonių, fizinio atstumo tarp verslininko ir vartotojo, ar sandorio pobūdžio, verslininkas privalo, kaip priimtina, atsižvelgiant į aplinkybes, suteikti aiškią informaciją apie pagrindines prekių ar paslaugų savybes, kainą, įskaitant pristatymo mokesčius, mokesčius bei kitas išlaidas, verslininko, su kuriuo vartotojas sudaro sandorį, adresą bei duomenis ir procedūras, numatančias bet kokią teisę nutraukti sutartį ar gauti kompensaciją. Tokia informacija turi būti pateikta prieš protingą laiką iki sutarties sudarymo. Informacija apie teisę nutraukti sutartį turi būti, atsižvelgiant į aplinkybes, adekvati II. – 5: 104 str. (Adekvatus pranešimas apie teisę nutraukti sutartį) atžvilgiu.

(2) Kai konkretesnės informavimo pareigos yra numatytos konkrečioms situacijoms, jų taikymui suteikiama pirmenybė bendros informacijos, numatytos (1) punkte, atžvilgiu.

(a) techninius žingsnius, kurie turi būti padaryti, tam, kad būtų sudaryta sutartis;

(b) ar verslininkas pildys sutarties dokumentą ir ar jis bus prieinamas;

(c) technines priemones įvesties klaidoms surasti ir pataisyti prieš kitai šaliai pateikiant ar priimant pasiūlymą;

(d) sutartis, siūlomas sutarties sudarymui;

(e) kitas naudojamas sutarties taisykles.

(2) Sutarčių sąlygos, numatytos iki (1) dalies (e) punkto, turi būti rašytine forma.

Be abejo, nuostatų atitikimas itin sparčiai besivystančių technologijų veikiamai rinkai yra itin didelė vertybė. Teisė privalo atitikti realybę. Tačiau, reikia prisiminti, jog per detalus nuostatų reglamentavimas galėtų būti kliūtis, tais atvejais, kai rinkoje pradedamos naudoti naujesnės technologijos, kurios nebus aptartos. Todėl išlieka bendresnių, pritaikomų didesniam skaičiui atvejų, normų būtinybė. Vis dėlto, reikia pripažinti, jog DCFR yra itin inovatyvus dokumentas, atkreipiantis dėmesį į besikeičiančią rinką.

Tradiciniai sutarčių negaliojimo pagrindai (klaida, apgaulė, prievarta ir grasinimai, nesąžiningas pasinaudojimas sunkia kitos šalies padėtimi) taip pat numatyti DCFR. Greta jų, DCFR numato ir kitus negaliojimo pagrindus. Sutartis gali būti pripažinta negaliojančia dėl fundamentalių principų ar imperatyvių normų pažeidimų. Tokiems pažeidimams skirtas atskiras poskyris, kurio normos nustato, kokios sutartys pažeidžia fundamentalius principus ar imperatyvias normas, pripažinimo negaliojančiu pasekmes, žalos atlyginimo klausimus.

DCFR II. – 7:207[177] str. numatytas dar vienas negaliojimo pagrindas, kuris yra ypatingai susijęs su sutarties šalies sąžiningumu. „Galiausiai, yra bendra negaliojimo dėl perdėtos naudos ar nesąžiningo pranašumo taisyklė (angl. *avoidance for excessive benefit or unfair advantage*) (PECL:4:109); naujajame projekte straipsnis pavadintas „Nesąžiningas išnaudojimas“. Naujas pavadinimas dar aiškiau parodo, jog pati perdėta nauda nedaro sutarties nesąžininga; reikalaujama ne objektyvaus balanso, bet sutikimo pilnavertiškumo apsaugos. Pasinaudojimas kitos šalies priklausomybe, pasitikėjimu, ignoravimu, poreikiais, nelaime, neapdairumu, arba nepatyrimu ar derybų įgūdžių trūkumu yra būtinas elementas tam, kad sutartis būtų pripažinta negaliojančia.

[177] DCFR II. – 7:207 str. Nesąžiningas išnaudojimas
(1) Šalis gali išvengti sutarties, jei sutarties sudarymo momentu:
(a) Šalis priklausė nuo ar turėjo pasitikėjimo santykių su kita šalimi, buvo ekonomiškai sunkioje padėtyje ar turėjo neatidėliotinų poreikių, buvo neapdairus, neišmanantis nepatyręs arba jam trūko derėjimosi įgūdžių; ir
(b) Kita šalis tai žinojo ar iš jos pagrįstai turėjo būti tikimasi, jog tai žinos, ir, atsižvelgiant į aplinkybes bei sutarties tikslus, pasinaudojo pirmosios šalies būkle, gaudamas perdėtą naudą ar nesąžiningą pranašumą.
(2) Šalies, turinčios teisę išvengti sutarties, prašymu, teismas gali, jei tai yra tinkama, pakeisti sutartį, kad ji būtų tokia, dėl kokios šalys būtų susitarusios, laikydamosios sąžiningumo ir sąžiningos dalykinės praktikos reikalavimų.
(3) Teismas gali panašiai pakeisti sutartį sutarties šalies, kuri gauna pranešimą apie sutarties negaliojimą dėl nesąžiningo pasinaudojimo, su sąlyga, jog ji be neprotingo uždelsimo informuoja šalį, kuri pareiškė apie negaliojimą, ir prieš šiai šaliai pradedant veikti, remiantis pranešimu apie negaliojimą“.

Žinoma, dėl normos neaiškumo yra teismų savivalės pavojus, ypač dėl to, kad ji taikoma ir individualioms sąlygoms, kurios buvo individualiai aptartos. Vis dėlto, nors ši norma gali vesti prie rimtų sutarčių laisvės ribojimų, tai yra protinga kaina rinkos išplėtimui silpnesniems dalyviams. Alternatyva tokiai taisyklei yra žymiai didesnis sutarčių laisvės ribojimas, susidedantis iš sutarties turinio reguliavimo, kainų kontrolės ir pan.“[178].

DCFR numatytas iš PECL principų perimtas sutarčių negaliojimo pagrindas – jų priešingumas fundamentaliems principams (DCFR II. – 7:301[179] str.). Nors tokios taisyklės iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti pakankamai nesudėtingos, pačios ES teisės pobūdis, daro įtaką ir šių taisyklių savitumui. DCFR nuostata, lyginant su atitinkamu PECL principų straipsniu (15:101), laikoma pažangesne dėl savo antrosios dalies. Sutartis pripažįstama negaliojančia ne formaliai konstatavus pažeidimą, tačiau įvertinus, ar tik tokiu būdų pažeistas fundamentalus principas gali būti apsaugotas. Toks požiūris yra palankus sutarties šalių valios autonomijai bei visos rinkos pastovumui ir patikimumui.

Vis dėlto ne visos su šiuo straipsniu susijusios problemos buvo išspręstos. Visų pirma, išlieka pačios sąvokos „principai, Europos Sąjungos Valstybių narių teisėje pripažįstami fundamentaliais“ turinio neaiškumas. „Ši nuostata nekonkretizuoja sąvokos „principai, Europos Sąjungos Valstybių narių teisėje pripažįstami fundamentaliais“ reikšmės, taip pat ši sąvoka nepaaiškinta apibrėžimuose, įtrauktuose į DCFR. Kai ši nuostata yra nagrinėjama kartu su DCFR II. – 1:102 str., stulbinama, jog pastarojoje nėra nuorodos į fundamentalius principus, nes sutarčių laisvė taip pat priklauso šiems „principams, Europos Sąjungos Valstybių narių teisėje pripažįstamiems fundamentaliais“ <...> Nors DCFR Įžangoje yra vartojami žodžiai „fundamentalūs principai“, tai neatsako į klausimą apie jų reikšmę, siejant su DCFR II. – 7:301 str. kontekstu, nes atrodo, jog Įžangoje jie vartojami kita reikšme“.

Tam, kad būtų galima tinkamai taikyti šią nuostatą, būtina atsakyti, kokio masto reikia pripažinimo, kad principas patektų į šios normos apimtį, t.y., ar užtenka, kad fundamentaliu principą laikytų bent viena Valstybė narė, ar reikia tam tikro Valstybių narių skaičiaus, ar net pripažinimo visos ES mastu? Remdamasis jau minėtoje Omega byloje ETT išsakyta pozicija, Jacobien W. Rutgers nurodo: „Skirtingai nei atitinkamos PECL nuostatos komentaruose (PECL 15:101 str.), buvo įrodyta, jog, remiantis ETT praktika, kad Valstybių narių diskrecijos ribose joms palikta teisė

[178] Storme M. E. Freedom of Contract: Mandatory and Non-mandatory Rules In European Contract Law. P. 9 // http://webh01.ua.ac.be/storme/Storme-Juridica.pdf; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

[179] DCFR II. – 7:301 Sutartys, pažeidžiančios fundamentalius principus

Sutartis negalioja, jei :

(a) ji pažeidžia principą, kuris Europos Sąjungos Valstybių narių teisėje pripažįstamas fundamentaliu; ir

(b) negaliojimas yra reikalingas principo funkcionavimui.

nustatyti, koks principas laikomas fundamentaliu, ir kad toks principas neturi būti pripažįstamas visoje Europos Sąjungoje“[180].

DCFR II. - 7:302[181] str. reglamentuoja sutarčių, pažeidžiančių imperatyvias nuostatas, negaliojimą. Reikia pastebėti, jog imperatyviųjų nuostatų sąvoka nėra atskleista nei DCFR II. - 7:302 str. nei projekte pateiktuose apibrėžimuose. „Šiuo aspektu DCFR skiriasi nuo PECL, nes nuoroda PECL 15:102 straipsnyje į PECL 1:103 straipsnį, nenumatyta DCFR. PECL 1:103 straipsnis apibrėžia imperatyviąsias nuostatas tais atvejais, kai kertama siena“[182]. Tačiau, imperatyvių nuostatų reikšmė išlieka nes „...atsižvelgiant į DCFR kontekstą, Valstybės narės vis dar turi galimybę taikyti nacionalines imperatyvias nuostatas, jei jos nepažeidžia vienos iš keturių laisvių ir jei jos yra nepakeistos harmonizuojant“[183].

Apibendrinant aptartas bei kitas DCFR nuostatas, galima daryti išvadą, jog šį projektą rengę teisės mokslo specialistai siekė sutartiniams santykiams sumodeliuoti tokias taisykles, kuriuose asmens autonomija bei sutarčių laisvė būti ribojama išimtinais atvejais. „Lyginant su Europos sutarčių teisės principais (PECL), DCFR yra tikrai liberalesnis. Tais atvejais, kai koresponduojančios nuostatos skiriasi nuo PECL, jos beveik visada skiriasi autonomijos kryptimi. Keli ryškūs pavyzdžiai apima nesąžiningų sąlygų kontrolę bei sąžiningumo principo vaidmenį. <...> Vis dėlto, reikia paminėti, jog „...DCFR yra tikrai mažiau orientuotas į autonomiją nei dauguma klasikinių iki šiol galiojančių civilinių kodeksų (kaip Prancūzijos civilinis kodeksas), kurie <...> turėjo būti gausiai papildyti teismų <...> DCFR Privalomųjų nuostatų skaičius bei jų apimtis yra iš tikrųjų pakankamai nuosaikūs, lyginant su daugelio Valstybių barių teisinėm sistemom (kai kurių iš jų civiliniai kodeksai gali atrodyti labiau orientuoti į asmens autonomiją, nes privalomosios nuostatos yra atskiruose nuo civilinio kodekso statutuose). Dar daugiau, kaip minėta, DCFR,

[180] Rutgers J. W. The Draft Common Frame of Reference, Public Policy, Mandatory Rules and the Welfare State. P. 7 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1300922; prisijungimo laikas: 2009-10-16.

[181] DCFR II. - 7:302 str. Sutartys, pažeidžiančios imperatyvias nuostatas

(1) Kai sutartis, neprižįstama negaliojančia pagal ankstesnį straipsnį, bet pažeidžia imperatyvią teisės normą, pažeidimo poveikis sutarties galiojimui yra toks, koks, jei yra išreikštas, numatytas tos imperatyvios teisės normos.

(2) Kai imperatyvi teisės norma aiškiai nenurodo pažeidimo poveikio sutarties galiojimui, teismas gali:

(a) nuspręsti, jog sutartis galioja;

(b) pripažinti visą sutartį ar jos dalį negaliojančia, su retrospektyviu poveikiu; ar

(c) pakeisti sutartį ar jos pasekmes.

(3) Sprendimas, priimtas, remiantis šio straipsnio (2) dalies nuostatomis, turi būti tinkamas ir proporcingas atsakas į pažeidimą, atsižvelgiant į visas reikšmingas aplinkybes, įskaitant:

(a) normos, kuri buvo pažeista, tikslą;

(b) asmenų, kurių apsaugai skirta norma, kategoriją;

(c) bet kokią sankciją, kuri gali būti taikoma už normos pažeidimą;

(d) pažeidimo rimtumą;

(e) ar pažeidimas buvo tyčinis;

(f) pažeidimo bei sutarties santykių artumą.

[182] Cituota pagal.: Rutgers J. W. The Draft Common Frame of Reference, Public Policy, Mandatory Rules and the Welfare State. P. 8 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1300922, prisijungimo laikas: 2009-10-16.

[183] Ten pat. P. 8-9.

skirtingai nei daugumoje Valstybių narių, didžioji dalis privalomosios apsaugos yra apribota iki vartotojų, net išskiriant smulkiuosius ir vidutinius verslininkus“[184].

Toks DCFR pobūdis leidžia teigti, kad asmens autonomija sutarčių teisėje išlieka esmine nuostata, kuria remiantis kuriama visa rinka. Nors didėja Valstybių narių socialinių funkcijų - pareigų visuomenei bei kiekvienam asmeniui – reikšmė, nepamirštama, jog pati visuomenė yra taip pat suinteresuota ir tinkamų sąlygų rinkos funkcionavimui sukūrimu. Visos DCFR aptartos sritys turi dvigubą tikslą - skatinti bendrą gerovę, stiprinant rinkos jėgas, taip pat - leisti individams padidinti jų ekonominį turtą[185]. Tokia mintimi dar karta primenama, jog teisingo reguliavimo paieškos visuomet reiškia tam tikros teisingos pusiausvyros tarp konkuruojančių vertybių paiešką.

Galima spėti, jog tokiam požiūriui pritartų ir Lietuvos Respublikos teisės specialistai. 2009 m. prof. habil. dr. Valentinas Mikelėnas ir doc. dr. Vytautas Mizaras pateikė išvadas dėl Europos Bendrijų sistemos. Šiam darbui aktualu, kad buvo išsakyta nuomonė, jog „...reikėtų įtvirtinti tik pačius pagrindinius, sutartinių, kaip privatinių santykių, esmę nusakančius principus, būdingus iš esmės visoms Europos Sąjungos jurisdikcijoms“[186]. Pažymėtina, jog tokiomis pamatinėmis vertybėmis buvo nurodyti sutarties laisvės, lygiateisiškumo, šalių valių autonomijos, teisinio apibrėžtumo ir teisėtų lūkesčių, sutarties privalomumo, teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai. Išvadose pateikiama nuomonė, jog, nustatant taisykles, turėtų būti atsižvelgiama į sutarčių laisvės principą, todėl taisyklių neturėtų būti pernelyg daug. Vis dėlto, sutarčių laisvė gali būti ribojama, reikalaujant laikytis (todėl ir Europos Bendrijų sistemoje numatant) visuotinai pripažintų taisyklių, kaip, pavyzdžiui, draudimas asmenims sutartimi atsisakyti pareigos laikytis sąžiningumo principo. Taip pat paminėta, jog neturėtų būti formuluojamos itin plačios taisyklės, nes tai neatitiktų, išvadose akcentuojamo sutarčių laisvės principo. Klausimais, susijusiais su vartojimo santykiais, buvo pasisakyta, jog, dėl tos priežasties, jog vartojimo santykiai ES reglamentuojami ir kitais instrumentais, bei atsižvelgiant į 2008 m. spalio 8 d. pasiūlymą dėl direktyvos Dėl vartotojų teisių, formuluojant vartojimo santykiams taikytinas taisykles, turėtų būti apsiribojama pagrindinių sąvokų ir pavyzdinių taisyklių nustatymu. Turėtų būti akcentuojama pareiga informuoti vartotoją, tačiau neturėtų būti nustatytas pateiktinos informacijos sąrašas. Išreikšta nuomonė, kad turėtų būti nurodyta, jog informavimo pareigos turinys yra nustatomas pagal galiojančią ES bei Valstybių narių

[184] Hesselik M. W., Mak Ch., Rutgers W. J. Constitutional Aspects of European Contract Law. Freedoms, Rights and Social Justice in the Draft Common Frame of Reference. P. 29 -42 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1413089; prisijungimo laikas: 2009-10-17.
[185] Bar. C. Clive E., Schulte - Nölke H. and others. Principles, Definitions and the Model rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Interim Outline Edition. 2008. P.16 // http://webh01.ua.ac.be/storme/DCFRInterim.pdf; prisijungimo laikas: 2009-08-20.
[186] Mikelėnas V, Mizaras V. Išvados Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijai dėl Europos sutarčių bendros principų sistemos. 2009 m. balandžio 2 d. P. 1 // http://www.tm.lt/dok/tyrimai/Del%20Europos%20sutarciu%20teises_tyrimas.pdf; prisijungimo laikas: 2009-10-17.

teisę. Kaip alternatyva numatyta galimybė įtvirtinti vartotojų teisių apsaugos principą, kurio turinys turi būti detalizuojamas taip pat pagal galiojančią ES bei Valstybių narių teisę[187].

Todėl, akivaizdu, jog tiek ES sutarčių teisė, tiek Lietuvos Respublikos (kaip ir bet kurios kitos valstybės) nacionalinei asmens autonomijos ribų nustatymo klausimas yra be galo aktualus. Ši užduotis yra itin sunki, reikalaujanti tiek suvokimo, jog sutarčių laisvė, nors ir būdama ne nauja idėja, vis dar yra tokia pat vertinga – pamatinė sutarčių teisės nuostata, tiek nuolatinių pastangų ją pritaikyti besikeičiantiems, besiplėtojantiems sutartiniams santykiams.

[187] Mikelėnas V, Mizaras V. Išvados Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijai dėl Europos sutarčių bendros principų sistemos. 2009 m. balandžio 2 d. // http://www.tm.lt/dok/tyrimai/Del%20Europos%20sutarciu%20teises_tyrimas.pdf; prisijungimo laikas: 2009-10-17.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Šio darbo hipotezė pasitvirtino. Sutarčių laisvės principas nepraranda savo reikšmės bei pripažinimo. Nors vieni aspektai patvirtina vis didėjantį valstybės socialinės politikos, todėl ir intervencijos į sutarčių teisę, aktyvumą, pavyzdžiui, vartotojų teisių apsaugos klausimais, kitų aspektų analizė patvirtina, jog vis sugrįžtama prie asmens autonomijos, kaip pagrindinės idėjos. Siekiama nustatyti tokias santykių reguliavimo taisykles, kurios įtvirtintų asmenų teisių ir teisėtų interesų balansą. Asmens autonomijos sutarčių teisėje įgyvendinimą riboja efektyvios teisinės ir ekonominės sistemos poreikis. Tinkamas sutarčių laisvės principo ribų nustatymas užtikrina geresnį autonomijos įgyvendinimą. Reglamentavimas išlieka teisingos pusiausvyros paieška. Šie apibendrinimai darytini atsižvelgiant į žemiau pateiktas išvadas.

1. Asmens autonomija sutarčių teisėje, nors ir būdama pamatine idėja, privalo būti ribojama, nes tik tokiu būdu gali būti pasiektas efektyvus visos teisinės ir ekonominės sistemos funkcionavimas. Tinkamų sutarčių laisvės principo ribojimo pagrindų ir instrumentų parinkimas yra viena svarbiausių valstybės pareigų sutarčių teisės reglamentavime.

2. Sąžiningo elgesio reikalavimas tam tikru aspektu yra neatsiejamas nuo moralumo, kuris sutarčių teisėje įgauna kiek kitokią prasmę, nei įprasta kitokio pobūdžio socialiniuose santykiuose. Sutarčių teisėje sąžiningumo reikalavimas nustatomas ne asmens įsitikinimams, o jo elgesiui su kitais asmenimis. Reikalaujama neįgyvendinti savo teisių, pažeidžiant kitų asmenų teises ar teisėtus interesus. Toks reikalavimas yra įprastas teisiniams santykiams, todėl sąžiningumo standartas yra visiškai priimtinas sutartiniuose teisiniuose santykiuose.

3. Sąžiningumo nuostata yra naudinga tuo, jog tai nėra formalus reikalavimas, kurio nustatymas visada nulemtų įsikišimą į asmens autonomijos sutarčių teisėje įgyvendinimą. Tai yra vertinamoji sąlyga, todėl ja įtvirtinama teisė bei pareiga kiekvieną atvejį vertinti individualiai. Tokiu būdu gali būti pasiekiamas tikrasis teisingumas.

4. Rekomenduojama nustatyti teismų pareigą sutarties šalių sąžiningumą vertinti kiekvieną kartą, net kai ginčas kyla ne dėl sąžiningumo reikalavimo pažeidimo. Taip pat į sąžiningumo standartus turi būti atsižvelgiama, ketinant nustatyti asmens autonomijos sutarčių teisėje ribojimus, nes tam tikrais atvejais gali paaiškėti, kad didesnių ribojimų, nei tų, kuriuos nustato sąžiningo elgesio reikalavimas, nereikia.

5. Lyginant žmogaus teisių taikymo privatiniuose santykiuose doktrinas, turėtų būti pripažinta, jog netiesioginis žmogaus teisių taikymas sutartiniuose santykiuose turi būti pateisinamas bei pakankamas asmens autonomijos ribojimas. Fundamentalios teisės yra itin

svarbios ir neturėtų būti visiškai eliminuojamos iš sutartinių santykių srities, tačiau pakanka jas taikyti per vertinamąsias nuostatas, tokias kaip sąžiningumo, protingumo, teisingumo bei geros moralės reikalavimai. Žmogaus teisių ir sąžiningumo koncepcijos sąveika yra itin reikšminga.

6. Turi būti atsižvelgiama ir į tai, jog žmogaus teisės buvo kurtos reguliuoti santykius tarp asmens ir valstybės, todėl ir jų taikymas turėtų būti atitinkamai derinamas prie sutartinių santykių pobūdžio – asmens autonomiškumo, pasireiškiančio per sutarčių laisvės principą, kaip esminės sutarčių teisės savybės, bei rinkos efektyvumo ir stabilumo, kaip sutarčių teisės tikslų. Ne visos fundamentalios teisės gali būti visa apimtimi priderintos ir taikomos sutarčių teisėje.

7. Sutarčių teisės normų kūrimas bei jų aiškinimas yra tam tikros valstybės politikos sutarčių teisėje parinkimas, kuris yra itin aktualus valios autonomijos įgyvendinimo galimybių klausimui. Tam tikros valstybės pasirinktos prioritetinės apsaugos sritys, kaip silpnosios sutarties šalies teisių bei teisėtų interesų apsauga, lemia sutarčių laisvės principo ribų nustatymą.

8. Tam, kad būtų pasiektas rinkos dalyvių bei visos visuomenės pasitikėjimas rinkos stabilumu ir patikimumu, kartu būtų užtikrinami jų teisėti lūkesčiai, valstybės parenkama solidarumo politika sutarčių teisėje privalo būti vieša ir nuspėjama.

9. Solidarumo koncepcijos taikymas sutartiniuose santykiuose negali būti beatodairiškas ir nepasvertas. Teigiant, jog asmens autonomiją leistina riboti tik būtinais atvejais, kyla pareiga nustatyti, kurie iš solidarumo pareigos taikymo atvejų yra neišvengiami. Socialinio teisingumo siekis gali būti įgyvendinamas ir per dideliu mastu, jei pripažinsime, jog kiekvienu atveju, kai sutartiniuose santykiuose yra bent menkiausias poreikis valstybės intervencijai, ji yra visiška pateisinama. Kiekvieną situaciją reikia vertinti individualiai - pagal konkrečias jos aplinkybes, nes net ir bendriausia taisyklė gali turėti išimčių. Siūloma neabsoliutinti nei socialinių valstybės funkcijų, nei rinkos efektyvumo skatinimo.

10. Asmens autonomijos ribų klausimas Lietuvos Respublikos sutarčių teisėje yra dažnas bei aktualus. Sutarčių laisvės principas Lietuvos Respublikos sutarčių teisėje yra laikomas pamatine vertybe, todėl jo ribas siekiama nustatyti, atsižvelgiant ne tik į prioritetines apsaugos sritis, tačiau ir į įsikišimo poreikį bei jo galimas pasekmes.

11. Lietuvoje pripažįstamas sąžiningo elgesio reikalavimas, kaip asmens autonomijos ribas nustatantis kriterijus. Šis standartas dažnai siejamas ir su valstybės solidarumo politikos įgyvendinimu, ypač - silpnosios sutarties šalies gynimu. Vartojimo santykiuose reikalaujama atidesnio sąžiningumo standarto laikymosi.

12. Tiesioginio žmogaus teisių poveikio sutartiniuose santykiuose pavyzdžių LAT praktikoje surasti kol kas nepavyko, tačiau pirmieji tokios doktrinos pripažinimo civilinėse bylose

atvejai leidžia spėti apie galimą tiesioginio, ar bent netiesioginio horizontalaus žmogaus teisių poveikio šalių sutartinuose santykiuose galimybę.

13. ES teisinės sistemos savitumas pasireiškia ir tik jai būdingu poveikiu asmens autonomijos įgyvendinimo Valstybių narių sutarčių teisėje ribojimams. Garantuojamas ES laisvių judėjimas, pirminė ir antrinė ES teisė bei ETT praktika daro didelę įtaką sutarčių laisvės į principo gyvendinimui. Kadangi nepagrįsti ar neproporcingi asmens autonomijos sutarčių teisėje ribojimai gali kartu reikšti ir ES teisės pažeidimą, dažnai, nors ir ne visada, ES teisėje įtvirtinta apsauga lemia ir Valstybės narės sutarčių laisvės principo didesnę apsaugą. ES teisė išplečia asmens autonomijos įgyvendinimo galimybes už Valstybės narės sienų.

14. Asmens autonomijos ribojimo instrumentus galima skirti į nuostatas, reguliuojančias sutarties turinį bei Informavimo taisykles. Pastarosios laikytinos mažesne intervencija į sutarčių laisvės principą, todėl ES joms suteikiamas prioritetas pirmųjų atžvilgiu. Vis dėlto Informavimo taisyklės ne visada yra pakankamos, siekiant apsaugoti sutarties šalies, kitų asmenų ar visuomenės teises ar teisėtus interesus. Dėl šios priežasties subjektas, nustatantis asmens autonomijos sutarčių teisėje ribas, turėtų naudotis abiem instrumentais, kas kartą įvertindamas, kuris iš jų yra tinkamas siekiamam tikslui – pagrįstam bei proporcingam sutarčių laisvės ribojimui – pasiekti.

15. PECL principai yra pagrįsti sutarčių laisvės principu, todėl jo ribos nustatomos tik būtinais atvejais. Dažniausiai asmens valios autonomijos ribojimai nustatyti, siekiant rinkos patikimumo, nuspėjamumo bei stabilumo. Be abejo, didelės įtakos tokiam šio dokumento pobūdžiui turėjo faktas, jog tai – neprivalomo, rekomendacinio pobūdžio dokumentas, kuris privalomu tampa tik sutarties šalims taip nusprendus. PECL principų kūrėjai turėjo pasirinkti tokį santykių reguliavimo variantą, kuris būtų pakankamai palankus sutarties šalių valios autonomijos atžvilgiu, nes, priešingu atveju, dokumentas nebūtų susilaukęs pripažinimo.

16. Kuriant PECL principus, taip pat atsižvelgta į tai, jog ES Valstybių narių sutarčių teisė skiriasi, todėl švelnesnis santykių reguliavimo mechanizmas kėlė mažiau rizikos, kad dėl nepriimtinų ribojimų PECL principais nebūtų naudojamasi kurioje iš Valstybių narių.

17. DCFR atspindi ne tik, teisės mokslininkų nuomone, geriausius sprendimus, tačiau ir vienas naujausių tendencijų bei krypčių sutarčių teisėje. Nors DCFR pripažįstamas netiesioginis žmogaus teisių poveikis sutarčių teisei bei daug dėmesio skiriama vartojimo santykiams, asmens autonomijos bei sutarčių laisvės idėjos DCFR yra pabrėžiamos, laikant jas tikslu, prioritetine vertybe bei teisingumu savaime. Tai rodo, jog šios idėjos nepraranda savo reikšmės. DCFR asmens autonomijos ribojimai nustatyti racionaliai, sutarčių laisvę ribojant proporcingai siekiamiems tikslams. Šis projektas laikytinas liberalesniu nei PECL principai, tačiau, mačiau liberaliu nei

klasikiniai Valstybių narių civiliniai kodeksai. Toks DCFR pobūdis leidžia teigti, kad asmens autonomija sutarčių teisėje išlieka esmine nuostata, kuria remiantis kuriama visa rinka. Nors didėja Valstybių narių socialinių funkcijų - pareigų visuomenei bei kiekvienam asmeniui – reikšmė, nepamirštama, jog pati visuomenė yra taip pat suinteresuota ir tinkamų sąlygų rinkos funkcionavimui sukūrimu.

18. Proporcingi bei tinkami siekiamiems tikslams asmens autonomijos įgyvendinimo sutarčių teisėje ribojimai nesumažina asmens sutarčių laisvės principo reikšmės. Galima teigti, jog tokie ribojimai daro įtaką sutarčių laisvės principo sampratai, perkeldami šią esminę sutarčių laisvės idėją į kitą kokybės lygmenį. Asmens autonomija tokiu atveju įgyvendinama visa savo apimtimi, nes asmens valia išreiškiama pilna apimtimi bei atsižvelgiant į visas susijusias aplinkybes. Sutarties šalys pasiekia naudingiausią santykių variantą, kuris yra efektyvios teisinės ir ekonominės sistemos požymis.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai bei dokumentai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262
3. Lietuvos Respublikos Vartotojų teisių apsaugos įstatymas // Valstybės žinios. 2007, Nr. 12-488.
4. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995, Nr. 40-987.
5. Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo–pardavimo sutarčių // Valstybės žinios. 1995, Nr. 102-2283.
6. UNIDROIT Convention on International Factoring of 28 May 1988 // http://www.unidroit.org/english/conventions/1988factoring/1988factoring-e.htm; prisijungimo laikas: 2009-09-13.
7. UNIDROIT Principles of international commercial contracts // http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/main.htm; prisijungimo laikas: 2009-07-22.
8. Principles of European Contract Law // http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/Skabelon/pecl_engelsk.htm ; prisijungimo laikas: 2009-07-31.
9. Europos Parlamento ir Tarybos 1998 m. birželio 22 d. direktyva Nr. 98/34/EB Dėl informacijos apie techninius standartus ir reglamentus pateikimo // Oficialus leidinys. 1998, Nr. 21.7.1998.

Specialioji literatūra

10. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. – Vilnius: MRU Leidybos centras, 2006.
11. Baranauskas E., Pakalniškis V. Karulaitytė - Kvainauskienė I. ir kiti. Civilinė teisė. Bendroji dalis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
12. Mikelėnas V. ir kiti. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2001.
13. Mikelėnas V ir kiti. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. – Vilnius : Justitia, 2001.
14. Vileita A., Aviža S., Bosaitė A. ir kiti. Civilinė teisė. Bendroji dalis. - Vilnius: Justitia, 2009.

15. Balčikonis R. Sąžiningumo principas sutarčių teisėje // Jurisprudencija, 2003, t. 41(33), P. 164-183.

16. Barnard C. Europos Sąjungos materialinė teisė: keturios laisvės. Laisvas prekių judėjimas. Vilnius: Eugrimas, 2005.

17. Bar Ch. Benevolent intervention in another's affairs (PEL Ben Int.). - München: Sellier European Law Publishers, 2006.

18. Barnert E., Doll N. Conference Impressions: The Persisting Riddle of Fundamental Rights Jurisprudence and the Role of the Constitutional Court in a Democratic State. http://www.germanlawjournal.com/article.php?id=248, prisijungimo laikas: 2009-10-13.

19. Bar. Ch. Clive E., Schulte - Nölke H. and others. Principles, Definitions and the Model rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Interim Outline Edition. 2008. http://webh01.ua.ac.be/storme/DCFRInterim.pdf, prisijungimo laikas: 2009-08-20.

20. Bar Ch., Drobnig U. The interaction of contract law and tort and property law in Europe: a comparative study. - München: Sellier European Law Publishers, 2004.

21. Beale H. G. Chitty on contracts. Twenty – ninth edition. Volume I. General principles. - London: Sweet & Maxwell, 2004.

22. Beale H. G., Bishop W., D., Furmston M. P. Contract: cases and materials. Fifth edition. - Oxford: Oxford University Press, 2006.

23. Drazdauskas S. Sąžiningumo principas Lietuvos sutarčių teisėje // Teisė, 2007, t. 65, P. 38-49.

24. Farnsworth E. A. Duties of good faith and fair dealing under UNIDROIT principles, relevant international conventions, and national laws // http://heinonline.org/; prisijungimo laikas: 2009-09-23.

25. Friedmann D., Barak-Erez, D. Human rights in private law, - Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2001.

26. Erp S. V. Good faith: A concept „unworkable in practice“?“ // Tilburg foreign law review. Vol. 1, No. 3.1991-1992.

27. Grundmann S. Constitutional Values and European Contract Law. - Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2008.

28. Grundmann S. Information, Party autonomy and economic agents in European contract law // Common Market Law review, Kluwer Law international. 2002, N. 39.

29. Hartkamp A. and others. Towards European Civil Code. - Nijmegen: Kluwer Law International, 2004.

30. Hesselink M. W. The new European Private Law. – Hague: Kluwer Law International, 2002.

31. Hesselink M. W., Vires G. J. P. Principles of Contract Law. – Amstelveen: Kluwer Law International, 2001.

32. Hesselik M. W., Mak Ch., Rutgers W. J. Constitutional Aspects of European Contract Law. Freedoms, Rights and Social Justice in the Draft Common Frame of Reference. 2009 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1413089; prisijungimo laikas: 2009-10-17.

33. Hesselik M. W. CFR & Social Justice. A short Study for the European Parliament on the values underlying the draft Common Frame of Reference for European Private Law: what roles for fairness and social justice. 2008 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1270575; prisijungimo laikas: 2009-10-13.

34. Klimas T. Europos sutarčių teisės principai // Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos, 2008, Nr. 22 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1338169; prisijungimo laikas: 2009-07-13.

35. Lando O. Principles of European contract law. - The Hague; London; Boston: Kluwer Law International, 2000. T. 1-2.

36. Lando O. Principles of European contract law. - The Hague; London; Boston: Kluwer Law International, 2002. T. 3.

37. Mak Ch. Fundamental rights in European contract law: a comparison of the impact of fundamental rights on contractual relationships in Germany, the Netherlands, Italy, and England. - Austin (Tex.): Kluwer Law International, 2008.

38. McDowell B. Party autonomy in contract remedies // Boston University Law Review. 1977, Nr. 429.

39. Norkūnas A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas // Jurisprudencija, 2003, t. 42(34), P. 5-11.

40. Pettit M. Jr. Freedom, freedom of contract, and the "rise and fall" // Boston university law review. 1999. Nr. 79:263. P. 284-285.

41. Richard H. A Businessman‘s View of the UNIDROIT Principles // Journal of International Arbitration. 1996. http://heinonline.org/, prisijungimo laikas: 2009-09-01.

42. Rutgers J. W. The Draft Common Frame of Reference, Public Policy, Mandatory Rules and the Welfare State. 2008 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1300922; prisijungimo laikas: 2009-10-16.

43. Rutgers J. W. The European Economic Constitution, Freedom of Contract ant the DCFR. 2009 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1333136; prisijungimo laikas: 2009-10-07.

44. Rutgers J. W. Free movements and contract law. 2009 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1333136; prisijungimo laikas: 2009-10-08.

45. Sellers M. Autonomy in the Law. - Dordrecht: Springer, 2007.

46. Symeonides S. C. Party Autonomy and Private Law Making in Private International Law: The Lex Mercatoria that Isn't". 2006 // http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=946007; prisijungimo laikas: 2009-11-03.

47. Storme M. E. Freedom of contract: mandatory and non-mandatory rules in European contract law. 2005 // http://webh01.ua.ac.be/storme/Storme-Juridica.pdf; prisijungimo laikas 2009-09-28.

48. Šarčević P., Volken P. Yearbook of private international law. Volume IV. - The Hague: Kluwer Law International, 2002.

49. Teubner G. Legal Irritants: Good faith in British Law or How Unifying Law Ends Up in New Divergences // Modern Law Review.1998, Nr. 61.

50. Vogenauer S, Kleinheisterkamp J. The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts 2004 in Comparative Perspective. - Oxford; New York: Oxford University Press, 2009.

51. Zimmermann R., Whittaker S. Good faith in European Contract Law. - Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Teismų praktika

52. ETT 1979 m. vasario 20 d. sprendimas byloje Rewe-Zentrale AG v. Bundesmonopolverwaltung für Branntwein. Nr. C-120/78, ECR 649.

53. ETT 1993 m. spalio 13 d. sprendimas byloje CMC Motorradcenter GMBT v. P. Baskiciogullari, Nr. C-93/92, ECR I-5009 // http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&numdoc=61992J0093&lg=en#I1; prisijungimo laikas: 2009-05-17.

54. ETT 1993 m. lapkričio 24 d. sprendimas byloje baudžiamasis persekiojimas prieš Keck ir Mithouard, Nr. C-267/91, ECR I-6097.

55. ETT 1996 m. balandžio 30 d. sprendimas byloje CIA Security International SA v. Signalson SA and Securitel SPRL, Nr. C-194/94, ECR I-2201.

56. ETT 2000 m. rugsėjo 26 d. sprendimas byloje Unilever Italia SpA v. Central Food, Nr. C-443/98, ECR I-7535.

57. ETT 2002 m. kovo 21 d. sprendimas byloje Cura Anlagen GmbH v. Auto Service Leasing GmbH, Nr. C-451/99, ECR 3-i3193.

58. ETT 2004 m. spalio 14 d. sprendimas byloje Omega Spielhallen - und Automatenaufstellungs - GmbH v. Oberbürgermeisterin der Bundesstadt Bonn, Nr. C-36/02, ECR I-9606.

59. ETT 2008 m. vasario 14 d. sprendimas byloje Dynamic Medien Vertriebs GmbH v. Avides Media AG, Nr. C-244/06, ECR I-505.

60. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. balandžio 18 d. nutartis c. b. I. A. V. v. SP UAB „Karoliniškių būstas“, Nr. 3K-3-475/2001, kat. 49.1, 81.

61. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. rugsėjo 12 d. nutartis c. b. V. P. v. P. D., J. Ž., A. R., Nr. 3K-3-797/2001, kat. 32.4; 37.3.

62. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. kovo 20 d. nutartis c. b. Kauno apskrities VMI v. J.Murauskas, Nr.3K-3-462/2002, kat. 15.2.1.3, 18.2, 94.5.

63. LAT CBS teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 7 d. nutartis c. b. SP AB „Vilniaus šilumos tinklai“ v. B. G., Nr. 3K-3-1137/2002, kat. 40.2; 40.4; 40.5.

64. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 26 d. nutartis c. b. V. Š. v. A. N., A. N., Nr. 3K-3-60/2004, kat. 15.2.2.6; 41.

65. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 22 d. nutartis c. b. V. S. ir kt. v. UAB „Abuva“, Nr. 3K-3-141/2006, kat. 42.2; 62.

66. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutartis c. b. V. Š. v. A. N., A. N., Nr. 3K-P-382/2006, kat. 42.4; 45.1; 45.6.

67. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 26 d. nutartis c. b. R. J. v. UAB „Ginta ir partneriai”, Nr. 3K-3-72/2007, kat. 25.3; 42.4.

68. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 29 d. nutartis c. b. 791-oji daugiabučio namo savininkų bendrija ir kt. v. AB „Grigiškės“ ir kt., Nr. 3K-3-211/2008, kat. 42.2; 42.3; 42.11.1; 42.11.3; 45.5.

69. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m balandžio 1 d. nutartis c. b. A. N. v. R. R., Nr. 3K-3-203/2008, kat. 63.1; 114.11.

70. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 12 d. nutartis c. b. D. Ž. v. UAB „Tildis”, Nr. 3K-3-237/2008, kat. 52.2; 121.13.

71. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 28 d. nutartis c. b. A. K. v. UAB „Ribenos prekyba“, Nr. 3K-3-536/2008, kat. 45.2; 114.9.6.2; 121.20.

72. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis c. b. akcinė bendrovė „VST“ v. uždaroji akcinė bendrovė „Olympic Casino Group Baltija“, Nr. 3K-3-572/2008, kat. 35.4; 45.5; 114.11.

73. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio mėn. 23 d. nutartis c. b. V. J. v. UAB „LB baldai“, Nr. 3K-7-581/2008, kat. 42.3; 42.11.1; 52.2; 90.

74. LAT 2009 m. kovo mėn. 24 d. Vartotojų teisių apsauga vartojimo sutartiniuose santykiuose: teisinio reguliavimo ir teismų praktikos apžvalga Nr. 30.

75. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 1 d. nutartis c. b. N. Č. v. UAB „Makveža“, Nr. 3K-3-256/2009, kat. 44.2.4.2; 45.2; 114.3.

76. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 1 d. nutartis c. b. Kaišiadorių rajono apylinkės vyriausiasis prokuroras v. AB „VST“, Nr. 3K-3-187/2009, kat. 42.3; 45.5.

77. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio mėn. 26 d. nutartis c. b. S. R. ir V. R. v. Lietuvos valstybė, Nr. 3K-3-314/2009, kat. 44.2.4.2; 44.5.2.5; 79.2; 82.1.

78. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. spalio mėn. 8 d. nutartis c. b. UAB „Danės sala“ v. D. N., A. Š., Nr. 3K-3-413/2009, kat. 35.4.

79. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. spalio mėn. 8 d. nutartis c. b. G. L. v. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūra, Nr. 3K-3-428/2009, kat. 44.5.2.5; 44.2.4.

80. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 13 d. nutartis c. b. UAB „Vigysta“ v. V.L., Nr. 3K-3-502/2009, kat. 36.1; 42.3; 42.8; 121.11.

Kiti šaltiniai:

81. Mikelėnas V. Mizaras V. Išvados Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerijai dėl Europos sutarčių bendros principų sistemos. 2009 m. balandžio 2 d. http://www.tm.lt/dok/tyrimai/Del%20Europos%20sutarciu%20teises_tyrimas.pdf, prisijungimo laikas: 2009-10-17.

82. Europos Komisijos vartotojų politikos strategija 2002 – 2006. P. 30 // http://ec.europa.eu/dgs/health_consumer/library/pub/pub09_en.pdf; prisijungimo laikas: 2009-11-20.

SANTRAUKA

Šiame magistro baigiamajame darbe nagrinėjamas asmens autonomijos įgyvendinimo sutarčių teisėje ribų klausimas. Analizuojama, kokiais pagrindais bei instrumentais sutarčių laisvės principas, kaip asmens autonomijos sutarčių teisėje esmė, ribojamas teisės doktrinoje, teisės aktuose, įvairiuose neprivalomuose, tačiau itin aktualiuose sutarčių teisei dokumentuose bei teismų praktikoje. Darbe nagrinėjamas ribojimų pagrįstumas, tinkamumas, asmens autonomijos įgyvendinimo sutarčių teisėje ribų nustatymo tendencijos.

Darbe iškelta hipotezė pasitvirtino.

Solidarumo politikos įgyvendinimo sutarčių teisėje atvejų daugėja, ypač srityse, kuriose siekiama apsaugoti silpnosios sutarties šalies teises bei teisėtus interesus. Vis dėlto sutarčių laisvės principas nepraranda savo reikšmės ir išlieka kertine sutarčių teisės idėja. Jis pripažįstamas teises moksle, šiuo principu vis dar paremti sutarčių teisę reglamentuojantys teisės aktai bei rekomendacinio pobūdžio dokumentai, sutarčių laisvė akcentuojama ir teismų praktikoje.

Galimybė subjektui funkcionuoti rinkoje be nepagrįstų ir neproporcingų apribojimų yra esminė efektyviai veikiančios ekonomikos sąlyga. Todėl asmens autonomijos įgyvendinimas sutarčių teisėje turėtų būti ribojamas tik tuomet, kai tokie suvaržymai yra būtini nustatytam tikslui pasiekti, ir tik tokiais būdais, kurie yra tinkami bei proporcingi. Formalūs bei griežti ribojimai turėtų būti išimtimi iš taisyklės. Teismo teisė bei pareiga kiekvieną atvejį vertinti individualiai yra esminė sutarčių laisvės principo įgyvendinimui. Vis dėlto tinkamai parinkti asmens autonomijos ribojimai ne paneigia, tačiau ją garantuoja. Asmens valios autonomijos įgyvendinimas perkeliamas į kitą kokybės lygmenį, kuriame pasiekiamas abiem sutarties šalims naudingiausias susitarimas, kuris yra efektyvios teisinės ir ekonominės sistemos požymis. Sutarčių teisė turi būti reglamentuojama, ieškant tinkamos bei protingos pusiausvyros tarp skirtingų asmenų ir visos visuomenės teisių bei teisėtų interesų patenkinimo.

SUMMARY

This master thesis analyses restrictions of the implementation of person's autonomy in contract law. This thesis studies the basis and tools of limitations of freedom of contract, as the essence of the implementation of person's autonomy in contract law. It analyses the restrictions of this principle in the doctrine of law, legislation, practice, as well, in non - mandatory documents, which are held to be very important to contract law.

The hypothesis raised in this master thesis has been confirmed.

The number of cases when the politics of solidarity is being implemented in contract law has been increasing. This is mostly typical to the areas, where the protection of rights and legitimate interests of weaker parties of contract is needed. However the freedom of contract is not losing its importance and still is the essential idea of contract law. It is recognized in the jurisprudence, the legislation, practice. Non - mandatory documents, significant to contract law, are also based on this principle.

The possibility for person to function in market without any groundless and disproportionate limitations is an essential condition for efficiently operating economics. For this reason the implementation of person's autonomy in contract law has to be restricted only when these restrictions are necessary and only using tools, which are reasonable and proportionate. Formal and severe limitations should be exception to the general rule. The right and duty of a court to evaluate every case individually is significant for the implementation of freedom of contract. However restrictions of person's autonomy does not deny it, they guarantee it. Party autonomy is being transferred to another level of quality, where parties achieve the most beneficent version of their agreement. This agreement is a feature of efficient legal and economic system. Reasonable balance between rights and legitimate interests of different people, as well as the society, should be the aim of regulation of contract law.